KERUBIN ŠEGVIĆ.

IZBOR IZ GUNDULIĆEVA „OSMANA".

IZBOR

IZ GUNDULIĆEVA „OSMANA".

SLOŽIO, PROTUMAČIO I UVODOM POPRATIO

KERUBIN ŠEGVIĆ,

GIMNAZIJSKI PROFESOR U MIRU.

CIJENA 3 K 50 FIL.

ZAGREB 1911.

TROŠAK I NAKLADA KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

Ova se knjiga ne smije skuplje prodavati, nego za cijenu na prednjoj strani naznačenu.

KR. ZEMALJSKA TISKARA.

Predgovor.

Dr. Franjo Marković u „Estetičkoj ocjeni Gundulićeva Osmana[1]", odmah na početku veli: „Književno-povjesna sveza, kojom nas Hrvate Osmanida Gundulićeva spaja sa preporodnim romanstvom, sa starim Rimom, sa starom Grčkom, jest jedan od onih do sada premalo upotrebljenih momenata ove naše pjesni, koji bi ju mogli učiniti veoma prikladnom i sretnom polugom humanistične izobrazbe naše mladeži".

Taj sud našega velikog pjesnika i filozofa potače me, da se bavim s „Osmanom" s humanističnoga pogleda više negoli ma s kojeg drugog. Na eposu se ne uči ni povijest ni filologija, nego se uči život, uči se pojezija, izraz duševnoga života, uče se osjećaji, način mišljenja i izražaj tih osjećaja i toga mišljenja u savezu sa načinom mišljenja i načinom izražaja kod drugih velikih pjesnika, koji ga pretekoše.

Ovoj radnji naći će se mnogo nedostataka, jer je prva radnja. Nastojao sam, da bude točno ono, što sam rekao. Da sam objelodanio tumač cijeloga eposa, djelo bi bilo preomašno.

Ja sam onaj dio jezični protumačio, koji se meni činio potežim, a valjda će biti ulomaka, koje nijesam protumačio, jer se meni činilo, da tumača ne treba. Nastojao sam istaknuti, kako sam bolje i kraće mogao, i narodne i klasične elemente pjesni. U tumačenju i isticanju estetičkih elemenata nijesam se zadržavao, i jer ih svak može naći u spomenutoj Markovićevoj raspravi, i radi toga, da budem kratak.

Da tumač ne bude preopširan, napisao sam kratak uvod, na koji se mora osvrtati svaki čitatelj ovoga tumača. Moguće da sam više puta rekao koju stvarcu, nu nastojao sam se ukloniti i tomu; ako sam ipak što ponovio, ne će biti na štetu same odgojne svrhe ovoga djela.

Kerubin Šegvić.

---

[1]) Rad J. A. zn. i um. knjiga XLVI. i sl.

I.

Ivan Frana Gundulića.

O Ivanu Frana Gundulića (r. 8. siječnja 1588. — umr'o 8. prosinca 1638.), najplodnijem starijem književniku, znademo isto tako malo, kao što znademo malo o drugim pjesnicima starijeg doba. A što bi i znali, kad je život svih tih naših starijih Dubrovčana plemića bio kroz vijekove jednak! Njihov je život tekao dosta monotono, bavili su se gospodarstvom, trgovinom i poslovima republike, a u slobodno vrijeme, da dadu oduška svojem prepunom srcu, bavili su se i književnim radom. Duševni rad je za njih bio potreban, a u mirnu i u tihu životu čuvstva se razvijaju te neobuzdanom silom traže oduška. Za to imademo toliko pjesnika u Dubrovniku od XV. do XVIII. vijeka. Ogromna većina književnih pregalaca bijahu ili svećenici ili gospari, plemići, dakle dobro opskrbljeni. Jer im nije bilo potrebno zarađivati za svakidanji kruh, da obuzdaju strasti i nelijepe želje, koje se razvijaju u besposlici, tražili su onaj rad, koji je najbolje odgovarao njihovim duševnim sposobnostima, da ih plemenito rastrese.

Odgoj, za Gundulića povjeren Isusovcima, davaše najveće poticalo na književni rad. Osim matematike i skolastične filozofije, druge se znanosti nijesu onda učile, ali se učila humanistična knjiga, literatura.

Isusovci u humanističnom odgoju bijahu veliki majstori. Oni su susjednoj Italiji odgojili velik broj pjesnika, a iz sredine svojega reda, ako nijesu dali pjesnika, dali su izvrsnih pisaca i velikih učenjaka.

I Gundulić je odgojen u njihovoj školi, po njihovoj metodi, koja znade pronaći sposobnost, otkriti sklonost mladića, pa je onda osobitom njegom odgajati i usavršivati, da mladić postane stručnjakom. Nijesu oni odgajali enciklopediste, sveznalice, nego stručnjake u okviru onih struka, koje su se tada predavale.

Dva jezika je svaki njihov učenik morao dobro naučiti: latinski i talijanski, a manje grčki. Hrvatski jezik nije se redovito i sistematično ni predavao, jer su držali, da ga ne treba predavati, kad ga i onako svak od kuće poznaje.

Jezici su se učili na klasicima. Učenici su morali svaki dan naučiti nekoliko stihova napamet. U subotu se ponavljalo sve, što se naučilo kroz sedmicu, a na koncu mjeseca sve, što se naučilo kroz mjesec, na koncu godine, što se naučilo kroz cijelu godinu. Tako bi svršili godinu obogativši svoje pamćenje hiljadama stihova, cijelim djelima. Horacija, Vergilija i dijelom Ovidija među latinskim pjesnicima, Homera među grčkim poznavali su u tančine. A od pisaca u prozi osobito su učili Tacita, Livija, Salustija, Cicerona, a od Grka Herodota i Demostena, Aristotela i Platona.

Morfologija, sintaksa i prozodija učile su se u latinskim stihovima. Svaki učenik morao se i sam vježbati u stihotvorstvu. Najprije bi mu učitelj kazao u pero u nevezanom slogu ono, što je on morao poređati u određene stihove. Kasnije bi mu kazao samo sadržaj u kratko, a učenik je morao sam sastaviti pjesmu. Davali su pače i za kazan, pensum, komponovanje stihova.

Kao što su ih vježbali u stihotvorstvu, tako su ih vježbali u sastavljanju govora. Iz početka je učitelj davao sav kostur govora, kazao bi koje poredbe, koje metafore treba upotrijebiti, kakav raspored treba dati mislima, a kasnije bi označio samo predmet govora. Na pr. Jonata govori za Davida kod svoga oca Saula. Ili: Hanibal hrabri vojsku kod Zame. Ili: govor pape Leona III. Atili.

Nauka o izboru predmeta, o proširenju njegovu, o sakupljanju dokaznog i nakitnog materijala bijaše poznata u prste svakomu učeniku. Tim sredstvima se razvijala i gojila mašta u onima, koji su imali sklonost na pjesništvo ili govorništvo. Tako su ne samo misli i nazori nego i fraze, harmonija metrička, konstrukcije perioda u klasičnih pisaca prelazile u krv mladih književnih kandidata. Pa kad su morali nešto sastaviti, nijesu oni tražili tuđu frazu, tuđu misao, ona im se sama nametala, jer im je pamćenje bilo prepuno toga.

U toj se isusovačkoj školi u Dubrovniku izučio i Ivan Gundulić, kao što pedeset godina prije njega u Italiji Torquato Tasso. Tako možemo razumjeti ono obilje klasičkih reminiscencija u svim njegovim djelima, a osobito u „Osmanu“.

*

Osim toga općenitoga klasičnoga elementa, nalazimo u Gundulićevim djelima, napose u „Osmanu“, veoma jak utjecaj, ne samo sadržajno nego i formalno, Tassova „Oslobođenog Jeruzolima“. Tasso bijaše odgojen u onakovoj školi, u kakovoj se odgojio Gundulić. Pod utjecajem savremenih vjerskih pitanja bješe spjevao svoj veliki ep. Deset godina je radio na njemu, ali svojim djelom ne bijaše nikad zadovoljan. Davao ga je na komade čitati prijateljima i znancima. Ni rimski revizori, kojima je slao, po ondašnjim zakonskim propisima, pjevanje po pjevanje na ogled, nijesu bili dosta zadovoljni, pa se pjesnik ustezao od toga, da svoje djelo predade javnosti. On odluči pod pritiskom svakojakih skrupula, da djelo preradi. Ali protiv njegove volje i bez njegova znanja djelo iziđe štampom god. 1581. i bi primljeno s najvećim oduševljenjem, tako da je kroz šest mjeseci imalo šest izdanja u Italiji i vani, dok je nesretni pjesnik čamio u bolnici među umobolnima. To je još jače razdražilo njegove bolesne živce. Kako izađe iz bolnice, stade prerađivati svoj ep od naslova do posljednjega stiha, premda svojim nadrikritičarima, među kojima bijaše i ljudi velikoga uma, kao Galilei, bješe odgovorio „Apologijom“. Tasso izdade prerađeni ep nadjenuvši mu ime „Jeruzolim osvojen“. „Jeruzolim osvojen“ bješe djelo uvrijeđene taštine, prkosa i inata. No to novo djelo ostade zaboravljeno, a „Oslobođeni Jeruzolim“ prijeđe preko granica Italije uz Ilijadu i Enejidu kao treći veliki ep. Osobito su Isusovci nosili slavu Tassovu, jer su u njemu vidjeli slavu svoju. Njegov kult oni preniješe i u Dalmaciju. U njihovom dubrovačkom kolegiju za Gundulića učili su đaci Tassa isto tako kao što velike latinske pjesnike napamet. Do posljednih vremena je Tassov kult vladao u isusovačkim školama u Dalmaciji.

Za to se ne smijemo čuditi, kad čitamo, da je Gundulić bio naumio prevesti „Oslobođeni Jeruzolim“ i posvetiti ga poljačkomu kralju Šišmanu: „dokli s nebeskom pomoći Jeruzolim slobođen, spjevanje čestitijem imenom privedre krune kralja poljačkoga narešeno svemu našemu slovinskomu narodu ukažem“. Tako sam veli u predgovoru „Pjesni pokornih“. 20 list. 1620. On to djelo nije dovršio, ali radeći na njemu osvježio je poznavanja toga epa. Odvrati ga od toga prijevoda događaj, koji se dogodi godinu dana, iza kako je pisao gornje riječi, odvrati ga naime uspjeh poljačkog oružja kod Hoćima (3. rujna 1621.). On je

*

taj događaj smatrao dostojnim, da se opjeva u pjesmi, pa zabatali prijevod Tassova epa.

To nam tumači, zašto ima tako mnogo paralelnih mjesta između Osmana i Tassova djela.

*

O životu Iva Franova ništa drugo ne znamo, nego da se oženio Nikoletom Sorkočevićevom (Sorgo) i od nje dobio tri sina: Frana, Jera i Šiška, i jednu kćer, Katu, i da je bio izabran za kneza republike i tu službu da je vršio propisanih šest mjeseci.

No ostavio nam je bogatstvo svoga književnoga djelovanja. I ako od 18 djela, što ih spominju njegovi životopisci, nije ostalo nego deset potpunih, ipak je i u tima preostalo veliko još neiscrpeno blago njegova duha.

Kronološki je posljednje djelo „Osman". Do godine 1620. velika je njegova književna djelatnost, a iza hoćimske bitke i smrti Osmanove, nemamo mnogo njegovih radnja, jer se bio posvetio svojem omiljelom epu, kojim mišljaše ovjekovječiti sebe i proslaviti svoj narod.

*

Strah od Turaka, da ne bi provalili u Italiju i osvojili kršćanski zapad, potakne Tassa, da spjeva „Oslobođeni Jeruzolim" i potakne knezove Italije, da se late oružja protiv zajedničkoga neprijatelja. U drugoj polovici XVI. vijeka, iza glasovite bitke kod Lepanta, u kojoj bici naši oci stekoše neumrlu slavu, taj strah nije pao, nego se povećao. Vladalo je uvjerenje, da Turci onim porazom nijesu satrveni, kao što u istinu nijesu ni bili.

U to doba, pa početkom XVII. vijeka naša domovina bijaše rastrgana. Bosna, Hercegovina, velik dio Dalmacije, Lika, Krbava, Slavonija, gotovo sva Hrvatska bijahu u rukama Turaka ili na njihovu udarcu. Na primorju su se održali neki gradovi pod zaštitom Venecije i neki otoci, a u kopnenoj Hrvatskoj jedva koji grad mogaše s nekim pouzdanjem u pomoć domaće vojnice, štajerskih pomoćnih četa i u jakost svojih mira mirno koju noć opočinuti.

Nu jedva bi se ljudi usudili noću izaći iz grada. Nenadne provale, pljačkanja i pustošenja, što su ih danomice izvodili pojedini turski zapovjednici, utjerali su takav strah u kosti i građskim stanovnicima, da su svaki dan polazili crkve i posebne molitve molili od Turaka.

Stanje naše domovine bijaše očajno. Pozivi, molbe, pritužbe, poslanja na pojedine kršćanske dvorove i k papi u Rim sačinjavahu jedinu nadu njihovu. Nastojanje odličnih sinova naše domovine išlo je za tim, da potakne Europu na križarsku vojnu.

Od svih naših gradova jedini je Dubrovnik uživao neku relativnu slobodu. Ali i ta je sloboda bila skupo plaćana, a spojena neprestanom zebnjom, da će Turci provaliti u grad. Od Kleka do Sutorine je Dubrovnik s kopna bio okružen Turcima. Kada se raznije Europom glas, da je u rujnu godine 1621. turska vojska toliko stradala od Poljaka kod Hoćima, da je sam Sultan zatražio mir, taj glas bješe melem našim djedovima. Duhovi, koji bijahu klonuli, sad se ohrabriše na nove borbe. Tada odjekne u našoj domovini kao u vrijeme križara poklik na rat.

Kao što se Tasso dao na pjevanje svojeg „Oslobođenog Jeruzolima" iza pobjede kod Lepanta, tako je Gunduliću iza hoćimske bitke ponikla u glavi misao, da opjeva tu sretnu pobjedu i potakne braću Poljake na ustrajnost u borbi do konačne pobjede, do oslobođenja balkanskih naroda od turskog gospodstva.

Kad je pak iza te turske porazne bitke izgubio glavu i sam car Osman, to je pjesnika još jače potaklo, da se prihvati posla, te da dva događaja spoji zajedno kao uzrok i posljedicu i prikaže djelom božje providnosti.

„Osman" je s jedne strane apel ne samo na Vladislava poljačkoga, nego na sve kršćanske vladare, da se slože i složnim silama otjeraju Turčina iz Europe, i time riješe istočno pitanje, koje je od pada Carigrada zauzimalo prvo mjesto u europskoj politici.

S druge strane Gundulićeva velika pjesma ide za tim, da pobudi u svojim suplemenjacima pouzdanje u božju providnost, da ulije u njihova srca hrabrost i nadu u bolju budućnost.

Ovaj ep imade dakle i politički i vjerski karakter, kako ga imade velika Tassova epopeja, koju je pjesnik stopu po stopu slijedio.

*

Pjesnik za života nije izdao svoga djela. No da ga je dovršio prije negoli je Vladislav uzeo za ženu Ceciliju Renatu, to

j. prije jeseni god. 1637. a iza njihova javnoga zaručenja, to se vidi iz samoga epa:

> Ali dočim nije daleče,
> Namijenjeni tvojoj sreći,
> Iz sjevera ter ti istječe
> Sunce bijeli dan noseći (VIII. 41—44.)

gdje pjesnik naviješta skoro vjenčanje Cecilije Renate sa Vladislavom.

Ovaj Gundulićev ep doživio je veliku slavu, premda je krnj i premda ga nije štampom izdao. A u rukopisima nije se našlo dva pjevanja. Između XIII. i XIV, a neki hoće između XII. i XV. nema dva pjevanja. Radi toga pomanjkanja prošlo je do tiskanja gotovo dvjesta godina.

O tom pomanjkanju dvaju pjevanja imademo veliku literaturu.

Kao što imade homersko pitanje, tako imademo i mi Hrvati Gundulićevo pitanje. Iz pomanjkanja dvaju pjevanja stvorile se svakojake hipoteze o kompoziciji samoga djela. No te hipoteze, i kad bi bile riješene i utvrđene i tako postale istine, ne bi imale nikakove vrijednosti praktične za književnost.

Za to nije uputno iznijeti sve, što se pisalo o toj stvari. Kad nema pozitivnih isprava o tomu, je li Gundulić spjevao ta dva pjevanja nije li, kako ih je nestalo, ako ih je spjevao; ako ih nije spjevao, zašto nije toga učinio, o tomu se mogu prepirati istražitelji starine, ali ni do kakove stalne istine ne će doći.

Izvornog piščeva rukopisa nemamo. Ne znamo ni za prijepise starije od godine 1648. i 1652. A za te prijepise znamo iz vijesti sačuvanih od Volantića (umr'o 1808.). Najstariji sačuvani rukopis, Ohmučevićev, imade ovu bilješku: qui mancano due canti, cioè il canto 13. et il 14., che non si trova d' averli fatto l' autore. Ovdje nema dvaju pjevanja 13. i 14., za koje se ne nalazi, da ih je pisac izradio. U drugim veoma brojnim rukopisima imade jednostavna bilješka: pjevanja 13. i 14. nema. Na rukopisu iz godine 1731., pisanu na Daksi kod Dubrovnika, stoji pisano ovo: „Pjevanje 13. i 14. ostalo je u peru prvotvoritelja alit autora, komu ih smrt dospjet ne dade, ni ova, što su, iščistit i ponačinit. Nu za bolje rijeti, od izgara rečena dva pjevanja bili su izdrti po zapovijedi našijeh samovladalaca, a za svrhu, koju oni znadu: hoteći da ih autor iščisti i ponačini, ali mu to smrt ne dopusti. *I za sve da ih ovdje nije, nahode se u općemu blagoshraništu, gdje, komu je dopušteno, može ih vidjeti*".

Jedan od veoma starih rukopisa, Bogićev, ispitan i proučen od Dra. Karlića, u predgovoru dosta opširno govori o tom pomanjkanju. Navodi dva mnijenja: da su izginuli, bilo ovako bilo onako, ili da ih pjesnik nije spjevao. Pisac onoga u istinu kritičnoga rukopisa, koji je morao živjeti drugom polovicom XVIII. vijeka, sklon je vjerovati, da ih Gundulić nije nikada spjevao. Cerva pak veli, da je javno mnijenje, da su ta dva pjevanja od vlade zarobljena: ut aiunt publica authoritate suppressi, iz diplomatičkog obzira prama Turcima.

Diodono (Bogdan) Bozdari se nadao naći ta dva pjevanja, te ih tražio svugdje, da uzmogne djelo predati u tiskaru, ali ih nije našao. Vidi se iz toga traženja njegovo uvjerenje, da je pjesnik spjevao ta dva pjevanja.

Iz svega toga se ne dade ništa stalno zaključiti. Pavić hoće, da pjesnik nije nikada spjevao ta dva pjevanja. On spomenutu bilješku rukopisa iz godine 1731. dijeli na dvoje. Prvom dijelu podaje svu vjeru, a drugomu nikakovu, jer da je drugi dio nagađanje prepisivača. Nu to nagađanje prepisivača iz godine 1731. ne vrijedi manje od nagađanja Pavićevih u godini 1875. Onaj: *uti aiunt* Cerve također nešto vrijedi, kad se znade, da je Cerva veoma vjerojatno upoznao, ako ne sinove, svakako unuke Ivana Gundulića.

Pavić veli, da u roku od deset godina, što teče od Gundulićeve smrti do prvoga rukopisa, nije bilo moguće izgubiti dva pjevanja i to zbog brojna čitanja i prepisivanja. Kao da se hoće mnogo vremena da nešto izgubiš. Zato je dosta mala, časovita, rastresenost, da se nešto zavrgne, pa onda posve izgubi. Ta ova pjevanja mogla su se izgubiti samo u početku, dok nije bilo više nova prijepisa.

Iz gore navedenih vijesti i bilježaka nije dakle moguće ništa stalno ustvrditi. Samo ostaje velika tajna u pitanju: kako je mogao pjesnik u sredini svoga djela preskočiti dva pjevanja, i to baš dva, ne jedno, ako ih doista nije spjevao? Da djelo nije dotjerano i dovršeno, vidi se odmah. Ni XIII. pjevanje nije dogotovljeno. Ali da je pjesnik dva pjevanja preskočio, a da nije barem nešto zabilježio ili označio sadržaj tih pjevanja, to je teško dokazati.

*

Gundulićev „Osman" živio je i vršio svoju zadaću u rukopisima isto kao i Tassov „Oslobođeni Jeruzolim" s tom razlikom, da je Tassov ep bio makar protiv njegove volje i štampan, a Gundulićev je morao čekati gotovo dvjesta godina. U beogradskom „Delu" 1895. Dr. Lujo Vojnović je napisao nešto o pitanju: zašto se Gundulićev „Osman" nije štampao u vrijeme republike, te zaključuje, da se nije štampao od straha turske vlade. I ako nije „Osman" bio štampan, ipak je bio poznat ne sàmo među književnicima, nego u samom narodu. Još imade starih ljudi, koji znadu mnogo kitica iz Gundulićeva „Osmana", a za svoje starije pripovijedaju, da su cijela pjevanja poznavali i često recitovali. Ja sam imao prigode to čuti na Pelješcu, u Korčuli, u Boci kotorskoj od veoma starih ljudi.

Vojnović priča, da su za velikog potresa dubrovačkoga god. 1667. izginuli svi rukopisi „Osmana" u Dubrovniku, da nije bilo moguće naći nijednoga. Srećom Ivanov sin Frano imao je u Beču jedan primjerak, pak ga posla bratu Šišku u Dubrovnik, da ga dade odmah tiskati. Nu to se nije izvelo.

Cerva pripovijeda za Bozdarija, da je odustao od štampanja djela, jer da nije mogao naći dva pjevanja.

Onaj, koji je sastavljao Bogićev kodeks, imao je također namjeru, da pripravi kritični tekst i da ga štampa.

Želja za štampanjem „Osmana" i mišljenje o njemu dokazuje elegija spjevana od oca Urbana Appendinia prigodom preuređenja štamparije u Dubrovniku, od koje su se (god. 1803.) nadali, da će štampati to djelo velikoga pjesnika:

Quantus enim tibi surget honos, cum carmina magni
Gundulae ab indignis eruta iam tenebris . . . . .
Ista suum merito tunc gens iactabit Homerum,
Grataque tunc nomen tollet ad astra tuum.

Iza Bogićeva anonimusa i Bozdaria Cervina stao je marljivo raditi oko priređivanja kritičnog teksta i savjesnog tumača „Osmana" Đanluka Volantić na koncu XVIII. i početku XIX. vijeka. Da djelo ne izađe krnjasto, Pijerko Sorkočević spjeva XIV. i XV. pjevanje. Volantić je radio punih 12 godina oko priređivanja „Osmana" za štampu. No poradi ukinuća republike sa strane Franceza 1806. njegovo nastojanje bi ometeno, a dvije

godine kasnije on umrije od žalosti. Taj Volantićev rad dođe u ruke ljudi, koji su nastojali uništiti taj posao. Stoga požuri se otac Ambroz Marković, dubrovački franjevac, da pokupi materijal Volantićev, da spasi Sorkočevićevu dopunu, te sam stane priređivati „Osmana" za štampu. On doista svoje djelo dovrši. Napisa kratak životopis pjesnikov po Appendiniu, život cara Osmana po najboljim izvorima, koji su mu do ruku došli, i po bilješkama Volantićevim, tekst poprati tumačem nepoznatijih stvari, te godine 1821. bijaše svojim poslom gotov. Napisa i veoma opširan uvod. No iza toga morao je Marković čekati još punih pet godina, dok je vidio „Osmana" štampana. To je bilo prvo izdanje Gundulićeva djela, radi kojega su savremenici i potomci slavili Gundulića kao našega narodnoga Homera ili Vergilija, štampano kod Martecchinia 1826.

Godine 1827. izađe „Osman" štampan ćirilovicom u Budimu, a te iste godine izađe u lijepu prijevodu na talijanskom jeziku sa uvodom Frana Marije Appendinia, Urbanova brata.

„Matica ilirska" započe svoje djelovanje god. 1844. izdanjem „Osmana" s dopunom Mažuranićevom. Iliri nijesu bili zadovoljni sa Sorkočevićevom dopunom, pa su povjerili Ivanu Mažuraniću, da za njihovo izdanje on spjeva XIV. i XV. pjevanje. Na to su se sklonili i radi toga, jer Sorkočevićeva dopuna bijaše vlasništvo štamparije Martecchinieve. To zagrebačko izdanje, koje u mnogim sitnicama odvaja od dubrovačkoga, bi preštampano u Zagrebu 1854. Akademija Jugoslavenska izdade god. 1877. u IX. knjizi hrvatskih starih pisaca tekst Gundulićeva „Osmana" po rukopisima, koji se čuvaju u franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku, a po priredbi Armina Pavića. Ni taj tekst nije dotjeran kritički, te se pokazuje potreba novog, kritičkog, izdanja najvećeg epa, spjevana u hrvatskom jeziku.

I ako su naši stariji obasuli Gundulića radi „Osmana" najvećim, pače pretjeranim, pohvalama, ipak se nalazilo kudilaca toga djela od najstarijih vremena. Dr. Karlić u raspravici: „Najstarije uređenje teksta Gundulićeva Osmana" (Zadar 1909.) iznosi neke značajne u tom rečenice iz predgovora spomenutog Bogićeva Anonimusa (str. 14.). „Tkogod zna za Osmanidu, piše taj Anonimus, zna i za zabavljenja, koja jom (sic) bijahu od mnozijeh podana . . ." Ali „sve što je izvrsnije jedno pismo, sve to veći broj rasudnika suproć njemu ustaje".

No ne znamo, da je itko napisao oštriji sud o Gunduliću i njegovu epu nego li je to učinio Armin Pavić u XXXII. knjizi „Rada Akademije Jugoslavenske“ God. 1875. On hoće da obori kultus Gundulićev, jer da slava „Osmana“ kod Dubrovčana bijaše „hvalisanje, općenite prazne riječi, a kod novijih hrvatskih književnika posljedica narodnoga entuziazma“, pa onda veli doslovno: „Ali ne čudim se toliko tomu, kako je kultus Gundulićev nastao, većma se čudim, kako se kod nas uvriježilo mnijenje, da je Gundulić tolik pjesnik, da je jedva Mažuraniću pošlo za rukom sretno se dovinuti njegove visine, te držim pouzdano, da će bud koji broj strofa XIV. pjevanja (Mažuranićeva) bačen na jednu zdjelicu pretegnuti sve ostale strofe („Osmana“) u drugoj zdjelici: toliko je divna pjesnička invencija i tolik je silan pjesnički stil Mažuranićev napram Gunduliću“. Ovako je prof. Pavić poričući slavu Gundulićeva „Osmana“ nastojao odštetiti narod slavom drugog pjesnika, tadašnjega bana Ivana Mažuranića.

Pavić je iznio u toj svojoj radnji hipotezu, da Gundulić nije spjevao XIV. ni XV. pjevanje, a da se to dogodilo zato, jer je on najprije spjevao dvije pjesme: „Vladislava“ i „Osmana“. Onda je htio te dvije pjesme sastaviti u jednu veliku pjesmu od 20 pjevanja, ali ga je u tomu zatekla smrt, a da nije svoje osnove dovršio. Pavić nije za tu svoju tvrdnju mogao iznijeti nikakav izvanji dokaz, nego nastoji dokazati, da I. i XVI.—XX. pjevanja čine jednu cjelinu: „Osmana“, II.—XIII. pjevanja drugu cjelinu: „Vladislava“, i da te dvije cjeline nemaju nikakova međusobnoga veza. I kad bi se dopustila mogućnost te hipoteze, odatle ne bi mogao slijediti zaključak, da je to zbilja tako, jer po staroj logici: *a posse ad esse non tenet illatio*.

Ta rasprava Armina Pavića bila je sretna pojava, jer je potakla Frana Markovića, da napiše onu divnu „Estetičku ocjenu Gundulićeva „Osmana“, te da sa svih strana prouči ep i dokaže estetskim razlozima njegovu jedinstvenost i unutarnji savez pojedinih dijelova. U toj velikoj radnji pružio je mnogo materijala za tumačenje toga djela, kojim sam se najviše poslužio.

Tko hoće da protumači i shvati vrijednost Gundulićeva (Osmana) i u opće Gundulićeve poezije, mora se prenijeti u doba, kad je on pisao, u duh, koji je tada vladao u književnosti prosvjetljenijeg naroda, talijanskoga, pa će onda mnoge pjesnikove mane iščeznuti, a vrline će sinuti.

*

Gundulićev „Osman“ sadrži u sebi tri elementa: narodni, klasični i savremeni talijanski. Ja sam sva ta tri elementa istaknuo u tumaču. Ovdje je dosta, da nešto samo općenito reknem.

Narodni je elemenat jezik. On nije pisao onako, kako se danas govori; nije pisao ni onako, kako se tada govorilo po Hercegovini, po Župi, po Konavlju; on je pisao onako, kako se tada govorilo u Dubrovniku, kako su dubrovački gospari-književnici govorili, a ne kako su govorili po Dubrovniku djetići ili djevojke.

Slog Gundulićev nije pučki, jer misao nije pučka, misao je talijanska ili latinska, kakova je škola bila. Ipak se vidi nastojanje, da trijebi tuđinske riječi. Mnogo se više talijanskih riječi moralo upotrebljavati u običnom gosparskom govoru nego li ih Gundulić imade u svojim djelima. On nastoji tuđu misao zaodjenuti u narodno ruho, i stoji ga truda.

Premda jezik gosparâ, kojim piše Gundulić, odvaja od jezika prostoga puka, ipak nalazimo u „Osmanu“ i veoma lijepih narodnih riječi i pjesničkih fraza, koje zanose na narodnu pjesmu i na pučki govor.

O klasičnom elementu ne treba ništa nadodati onomu, što rekoh govoreći o njegovu odgoju u isusovačkoj školi. Ne samo misli, ne samo pojedini opisi, poredbe, metafore nego i konstrukcija, poređaj riječi zanosi na klasike. Za tim su baš išli naši dubrovački pisci; da uvedu neki latinski slog u pisanju. Obični, prirodni poređaj riječi, koji odgovara duhu hrvatskoga jezika, bijaše im preobičan. Za to stavljaju glagolski predikat veoma često na kraju rečenice, za to rastavljaju atribut od imenice, pače i prijedlog od imenice, na koju se odnosi. Sve je to bilo za njih lijepo, uzvišeno, klasično.

Elemenat talijanski bijaše od mnogo veće štete nego li klasični za jezičnu ljepotu pjesnikova djela.

Već u XVI. vijeku talijanska književnost naginjaše na secentizam. Imitacija klasika uvede u talijansku knjigu neprirodnu i tešku konstrukciju perioda, afektiranu harmoniju, preobilnost

nakita, bujnost u riječima, silom iskanu umjetnost. U slijedećem vijeku kićenost prelazi svaku granicu umjerenosti. Istinitost, prirodnost je zabačena, prezrena. Pjesnici i govornici traženas tranost. Što je neobično, nastrano, nečuveno, to je lijepo. Stale su se gomilati metafore, a ne samo smjele nego i smiješne. Iz metaforična govora izvodili su zaključke, kao da se radi o realnim stvarima. Pjesnik zove oči Mandaljene pokornice suncem, a njezine kose rijekom, pa iz toga izvodi „neviđeno čudo", što je ona Kristove noge „kvasila suncem a sušila rijekom". Osim toga tražili su oprečnost ma u čemu; a u stvarima oprečnim suglasje i srodnost, da ih spoje skupa. Najmanje stvari se veličaju do smiješnosti. Opisi su česti, dugi i djetinjski naivni. Razbacuju se erudicijom. Glavna čuvstva su ugušena u sporednim. Za to reče Alfieri jednom riječju svoj sud o tom književnom vijeku: *seicento delirava:* bulaznio je.

Jezik je bio posve zanemaren, fraza je zamijenila graciju, nadutost je smatrana za uzvišenost, antiteza za rječitost, igra riječi za živahnost. U gomilanju metafora, neumjesnih i nepotrebnih epiteta i predikata smatrali su vrhunac umjetnosti. Evo samo jedan primjer iz djela velikog savremenog govornika:

„Promislite si muke, patnje i boli ovoga života umak, smok, začinba, koja oslađuje jelo, nebesku manu. Po sebi je bila veoma ukusna hrana mana, koja je padala Jevrejima s neba. Oh da je bio kruh! bio je cvijet muke samljeven iz klasja sunčanih zraka. Bila je i vino izažeto iz grozdova nebeskih zvijezda, mlijeko izmuženo iz snježanih grudiju lune: bila je hrana anđela".

Kad čitamo te nastranosti, na koje je sišao i Ariosto, osamdeset godina prije, kojih se nije oslobodio ni Tasso, onda se ne smijemo čuditi, ako su ti nazori književni imali velik utjecaj na Gundulića, koji je živio i radio u punom seicentu.

Te mane donekle nalaze se i u „Osmanu". Ali za to ipak ne stoji Pavićeva tvrdnja, da samo nekoliko Mažuranićevih kitica više vrijede nego li sav „Osman". Nedostatak forme treba prosuđivati kriterijem, koji je onda vladao u književnosti. Premda je forma velik elemenat književnosti, ali treba paziti i na samu stvar, na misli pjesnikove, na njegovu koncepciju, na smjer njegova djela.

Imade u „Osmanu" veoma mnogo i čisto narodnih motiva, i takovih misli, radi kojih će ova pjesan ostati vječna u našoj

književnosti ne samo kao spomenik starine nego i kao izvor odgojnih elemenata.

Kad čitamo: Ja znam, tko se sam svjetuje
Da bez svjeta sam pogine (XVII. 51—51.)

Ili:

Nu čestokrat usred krvi,
Ku proliju neprijatelji,
Početak se stavno prvi
Od gospodstva utemelji. XVII. 73—76.

Ili:

A najjače carstvo svako
Satrt će se s raspa plaha,
Ako ograđeno od svud jako
Nije od bojazni i od straha XVII. 1. 93—96.

Ili:

Velekrat je iskra mala
Mnogi oganj razgorjela XX. 263—4.

i stotine još ljepših poučno odgojnih maksima, s kojih je i bio toliko hvaljen u prošlosti, a radi kojih u svako doba književno djelo dobiva svoju pravu vrijednost, onda ćemo vidjeti, koliko je krivo imao profesor Pavić, ili barem ćemo upoznati, kako je neosnovana njegova tvrdnja, da Gundulićev „Osman" nije vrijedan one hvale, kojom su ga obasuli savremenici njegovi i preporoditelji hrvatske književnosti.

II.

Jezične osobine u „Osmanu".

U dočecima **i**, **ѣ**, nesamo imenice nego i pridjevi č e s t o mijenjaju svoje osnovne grlene glasove **k**, **g**, **h** u **c**, **z**, **s**: *druzi, mnozi, ovaci, onaci, tanci, razlici, velici, tisi, glusi* itd. itd. mjesto: drugi, mnogi, ovaki, onaki, tanki, razliki, veliki, tihi, gluhi. Ali ne uvijek, jer pored prvih imademo i drugih primjera: razlikijeh (III. 51) i razlicijeh (III. 55), tihi i tisi itd.

Epentetskog **l** veoma često, gotovo uvijek, nema, što se smatra do danas osobinom čakavskog govora: *dubje, kopja, oklopje, Podunavje* itd.

L uvijek mijenja u **o** na kraju riječi: *vr'o, hr'o, svrdo, pako, genero, konzúo,* ako pak pred njim stoji **a**, onda taj **a** otpada i ako pripada osnovi: *slišô, dô* mj. slišao, dao, *čuvo* mj. čuvao, po analogiji i u participu r e k o, s t i g o, p e k o itd. No imademo samo *mao* za mal, a ne *mo*.

Iz grupe **st** na kraju riječi **t** otpada uvijek: *milos, svijes, krepos, silos* itd. Kao što od *stьklo* nastade *stklo*, sklo, cklo; tako od *kьsnѣti* metatezom nastade *skniti, ckniti*.

Imademo mj. vrijeme, vremena, *brijeme, bremena,* u porabi na jugu do danas.

Mjesto *jer* imademo uvijek *er*, jer Dubrovčani ne izgovaraju početni **j** u toj riječi .Piše: *esam, es, esu* za jesam. A na kraju nekih zamjeničnih oblika nalazimo veoma često nadodani **j**. Na pr. *Saj svit, segaj svita, sej dubrave,* tako *kij, kej, tej, toj* mj. ki, ke, te, to; *taj sila* mj. ta sila. Stari slovenski **ѣ** prelazi pomiješano sada u *je, ije,* sada pak u *i* bez ikakova posebnoga razloga ili pravila za to. Pjesnik piše *lipos, kripos, svit, biloća, slidom slide, lir* i *lijer*. Ako prebrojimo sve riječi u „Osmanu" naći ćemo, da je pjesnik češće ikavac nego jekavac.

Na kraju riječi veoma često nadodaje mlađi nastavak **e**, kao u *jest-e, već-e, sad-e, ter-e*; onda u nastavcima imenica, pridjeva i zamjenica jednine i množine. Najznačajnije su ove pojave: *svome sjenom,* mj. svojom sj.; *za time, žalosnime, čijeme, k nebesime,* i to bez ikakova posebnoga razloga sroka ili metra.

Što se tvorbe oblika tiče najznamenitije su ove osobine:

U **imenskoj deklinaciji**:: Vok. od *sin* imade po osnovama na **-u** staroslovenske deklin. *sinu.* Tako i riječ *gospoja,* slijedi u vok. jedn. osnove na **-ja**: *gospoje.* Lok. jedn. imenicê *svit* (svijet) i *mjesto* glasi *na sviti, na mjesti.* No imademo i drugu formu za imenicu *svit*: *na svitu* (VIII. 60), kao i *na sviti* (VIII. 53).

U instrumentalu iza nepčanih suglasnika ne slijedi u **o**-deklinaciji po pravilu promjena nastavka u *-em*, nego ostaje *-om*: vijencom, licom, pokojom. Značajan je instr. mraznom *sjenim* mj. sjenom, vlastim mj. vlašću.

U množini genit. **o**- i **a**-deklinacije dolazi bez pomlađenog nastavka **a**: *šator, crkav, nepravad*; u zadnjim primjerima sa umetnutim pomičnim **a**. Imademo primjera za imenice **a**-deklin. da prave genit. množ. po **i**-dekl. *kosi: Pram od kosi.*

U dativu množ. imademo i mlađih i starijih oblika, ali više ovih nego onih: *Turkom* i *Turcim, pjevocem* i *pjevocim.* Karakterističan je ovaj stih složen iz samih dativa množ. za poznavanje Gundulićeve tvorbe tih oblika: Prus*om*, Ugr*om*, Čeh*om*, Nijem*com* (X. 500). Imade oblik: *zvijerma i pticam* leži pića (XVIII. 115).

Akuz. množ. Od *moždani* imade po **i**-deklin. *moždani.*

Lok. je množ. stari. Na *krilijeh*, u *pogubah*, o *plećah*, u *napravah*, po *narodih*, u *junacijeh*, u *verigah* itd.

Instrumental množ. **o**-deklin. je sad stari, sada pomlađeni oblik: s *junacim*, s *vitezi*, s *volovi*, a imade i *trudima, slovima* i *kopjim, mačim* i *nebesime.* **A**-deklin. imade nastavak na **-mi**: *vojskami, nogami, ogradami.*

Mnoge imenice, koje se danas sklanjaju po **o**-deklinaciji, u „Osmanu" se sklanjaju po **o**-deklinaciji, te su ženskoga roda. Tako *rat-i* i *zid* i u jednini *nebo, nebi,* instr. pod *nebi*, lok. na *nebi*. Tako i *okol-i (u okoli)*. Naprotiv imademo riječi, koje se danas sklanjaju po **o**-deklinaciji, a u Gundulića po **a**-deklinaciji: *raskoša, e.* Osim toga nalazimo mnogo riječi, koje se danas ne govore u toj formi, niti se sklanjaju po toj deklinaciji: *boljezan, -zni; ljuvezan, -zni; bodezan, -zni;* a *pjesan, -sni* i danas se upo-

trebljava isto kao i pjesma, -e. Još treba zabilježiti ove riječi: *put,-i* za tijelo, *množ,-i* množina, *istok,-či*, onda *odvjet*, odgovor, *pram, -a;* i *kam, -a* mj. pramen, kamen.

Pronominalna deklinacija. M. **ti**, ž. **ta**(j), sred. **te**(j) i **to**(j); gen. m. **toga** i **tega**, ž. **tej**; **tomu** i **temu**, ž. **toj**, gdjegod i **tom**. Akuz. m. **toga** i **tega**, ž. **tu**(j). Lok. m. **tom** i **tem**, ž. **toj**. Instr. **tim**(e). Množ.: nom. m. **ti**, ž. **te**(j); gen. **tijeh**; d. **tijem**. Tako isto se sklanja i ov(aj), ova, ovo; gen. ov**o**ga i ov**e**ga itd. Tako **si** (ov**aj** **-a** **-o**) ili saj ž. **sa**, sred. **se**(j); gen. m. **sega**(j). žen. **se**(j); dat. **sem**.

Tako: **in**, **ina**, **ino** = *alius, -a, -ud.*

Ki, **ka**, **ko**; **koga**, **ke**; **kom**, **koj**; kog, **ku**, Instr, **kim** i **kijem**, tako i **čim** i čijem i **čijem**(e). Množ. **ki**, **ke**; **kijeh**; **kijem**, a upotrebljava se za interogativ i relativ za **quis** i **qui**.

Od tvoj, tva, tve upotrebljava stegnute oblike, kao od ki, (čakavski): gen. m. tva i tvoga; žen. tve; dat. tvu i tvom, žen. tvoj mj. tvojoj itd. Tako i **ma**, moja, **me**, moje, **sva**, svoja, **sve** svoje, **svoj**, svojoj itd.

Zamjenicu *svak* upotrebljava i za svaki u značenju tal. *ogni* i *ognuno*: svak čas; svak čovjek.

Određene oblike **pridjeva** pjesnik upotrebljava gotovo uvijek u nom. jedn. u oba značenja, a u genit. dat. i akuz. samo neodređene oblike. Imade i ovakih oblika: na godini *zlom* veomi. Značajni su pridjevi: *istin -na, -no; zakon -na, -no;* za istinit, zakonit.

Od pridjeva *lip* (lijep) pravi komp. *liši* i *lješvi*.

Imade dva m u l t i p l i k a t i v n a **broja**: *dvaš* i *triš*, koji se i danas kod čakavaca upotrebljavaju.

Osim starinskih **prezenata:** *mogu, hoću, velju* i *viđu*, koji se danas gube, Gundulić ih imade mnogo drugih: *budu* mj. budem, *kažu,* mj. kažem, *utažu,* mj. utažim, *uhiću,* mj. uhitim, *scijenju,* mj. scijenim. Glagol d o b i t i spreže, kao složenicu od *do* i *biti*, pa pravi prez. *dobudu* i *dobudem.*

Od glag. *duti,* koje upotrebljava izmjenično sa *dmjeti,* imade prez. *dmem, dmeš, dme.* Od *slati, šljem, šlješ, šlje.* 3. l. pl. *šlju;* od *umirati, umiram, združati, združam; začinati, začinam* po analogiji V. vrste.

Od glag. *doći* imademo čakavski oblik *doje* mj. dođe, kao *gospoje* mj. gospođe.

Imperfekt nema osobina osim u 2. l. množine, gdje je sačuvano: *kazahote,* mj. kazaste; *grđahote,* mj. grđaste; *suđahote,* mj. suđaste; *veljahote,* mj. veljaste; *držahote,* mj. držaste; *vapijahote,* mj. vapijaste i t. d.

Aorist glagola *reći, (rijeti, riti)* je arhajički: *rijeh (rěh).* Od glag. *prijeti,* starosl. priѩti imade 3. l. sing. aor. *prija,* po čakav. mj. prije.

Imperativ od glag. htjeti, *htjej,* od glag. vidjeti: viđi (starosl. viždь), od *spovidjeti* (iz starosl. vѣdѣti) *spovjeđ;* od *ploviti* (starosl. pluti) *plovaj,* kao da je glag. plovati.

Glag. prilog I. *pase, hode, plove,* mj. pasući, hodeći, ploveći. Prama starosl. particip prez. akt. -ѧ: vidѧ, hvalѧ.

Pjesnik taj prilog upotrebljava kao pridjev te ga i sklanja, te nalazimo ove oblike: mrzeća, mrzeću; pobjeguća; gen. mučeća i određeni mučećega, uvijek u točnom značenju latinskih participa prezenskih.

Drugi glag. prilog dolazi u oblicima starinskim: *vazam* (čak.) *uzam, rekši, izrekši, došad.*

Prvi glag. pridjev pjesnik tvori pravilno. Samo ako infinitivna osnova svršava na **-a,** onda je u dočetku glag. priloga **o** (mjesto **ao**): *brô,* mjesto brao, *sijô,* mj. sijao, *kupovô,* mj. kupovao, *slišô,* mj. slišao, *dô,* mj. dao itd. pogotovo stekô, rekô itd.

Glag. pridjev II. od glag. dobiti pravi *dobit, -ta, -to.* Tako i *učinit, -ta, -to.*

Infinitivi: *rijet, rit,* mj. reći, i po tomu: *sit* mj. sić; *izit* mj. izići; *rastit, jestit, sjestit.*

Veoma često skraćuje ili steže neke glag. oblike. *Mož,* za možeš (moš), *hoć,* za *hoćeš* (hoš), *neć,* za nećeš (neš).

Osim toga pjesnik imade mnogo starih glagola, koji se još danas upotrebljavaju kod čakavaca. Neki su i kod njih iščezli. Osim spovidjeti, vazeti, prijati i prijeti, imademo glag. *uprašati,* interrogare; *upiti,* (dolazi i mlađi vapiti), *klicati;* od starosl. *slouti, slovѫ, sloveši,* imade oblike 3. l. sing. *slove,* 3. pl. *slovu. Slišati* u značenju audire i parere; *bljusti,* bljudim, 3. l. pl. *bljudu,* čuvaju. Od starosl. *pliti* imade *plije.* Osim toga inf. *pjeti* za pjevati. Oblik *dim,* mj. velim i danas se upotrebljava na primorju kao da je odjek talijanskoga *dico,* a u istinu je ostatak starosl. deѭ.

Gundulić na svoj način pretvara perfektiv. glagole u imperfektivne: od ugrabiti ugrabljati, od združiti, združati.

Nalazimo i s privativum: pasati i spasati t. j. otpasati.

Od starosl. trѣbѣ imade Gundulić *trijebi.*

Starosl. *kon* danas je preostao samo u složenici nakon, a Gundulić ga imade veoma često za kod.

Imade *man, mani* i *zaman, zamani:* tako, zalud i zaludu.

Od starosl. dѣlja imade on *dilja* i *dilj;* od prѣdъ, *prida;* od urѧdь *ureda.*

Od adjektiva nicь imade i prislov *nica* i *nice,* i adjektiv: pl. *nici;* od *szgoru* imade *zgoru, zgor, zgora* i *zgara.* Od vьsežde ima *sveđ.*

Po analogiji *prez* (od bez) s akuz. postade od kroz *proz.*

Među osobine spada i prilog *potaj,* za potajice; *zadovolje* za: dosta, dovoljno.

Talijanskih riječi imade u „Osmanu“ veoma malo, ali tal. konstrukcija nebrojeno. Najvažnija je poraba prijedloga *od.* Pjesnik ga upotrebljava svuda, gdje stoji talijanski *segnacaso di.* Zato nalazimo prijedl. *od* pred genitivima uopće, kao da sam oblik nije dovoljan da označi genitiv. Imademo ga u značenju lat. de. *Od* Lesandra Srbljanina.

No gdje bi ga trebalo, iza komparativa, veoma često ga nema: vihra brži, meda slađi; a to biva, jer se pjesnik povodi za lat. *ocius vento,* abl. bez prijedloga.

Zamjenicu *svoj* upotrebljava dosljedno u značenju talijanske *suo, sua,* za njegov, njezin, njihov.

Utjecaj je talijanskoga jezika poraba *za* s infinitivom; *za obranit.* Onda: *teći konja,* za jahati; *kliče vapiti, kliče popijevati,* i slični, primjeri su talijan. utjecaja.

Pjesnikovu talij. konstrukciju nije moguće svesti pod neka općenita pravila. On misli talijanski, pa u svojoj glavi prevodi tal. misao, čuvajući se pri tomu, da ne bi upotrebio i talijansku riječ. A kad mu treba prava hrvatska riječ, onda je on stvara, on je kroji na svoju ili običnim riječima daje posebno značenje. Na pr. glagolu *treptjeti* daje značenje današnjega treperiti: *Jakno zvijezde trepte sjajne* (IX. 260.) i značenje tal. sventolare, vijati se: *Na glavi mu trepti perje* (IX. 78.). Takovih primjera sam dosta zabilježio u tumaču.

Za talijan. *meridionale* on ima riječ *poludne,* prama vulgarnom *mezzo giorno,* a pridjev južni mu služi za *sciroccale.* Mnogi

izrazi u „Osmanu“ su potpuno nerazumljivi, ako se ne osvrnemo na talijanski jezik, kao: vjerovati se u koga, fidarsi in alcuno.

No imademo i lijepih primjera narodnoga stila, kao što je na pr. poraba aorista za prezent i za futur, a takove osobine u tal. jeziku nije moguće naći. Tako isto spada u osobine narodnog jezika uporaba 2. l. imperativa za treće lice: Svak tko vlada sad *nauči.*

Pojedinačke osobine su nabrojene i protumačene, kad dolaze u tekstu.

PJEVANJE PRVO.

Uvod.

Ah, čijem si se zahvalila
tašta ljudska oholasti!
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.
5 Vjekovite i bez svrhe
nije pod suncem krepke stvari,

1. *Čijem,* neki rukopisi imadu: čim. — *Zahvalila,* mjesto ushvalila, tal. lodarsi. U narodnoj pjesmi i pripovijeci nalazimo često uporabu glagola zahvaliti se, stati se hvaliti. Kao: Arapin se zahvali caru, da će uzeti djevojku. Ili u pjesmi:

Zahvali se žuti limun na moru:
Danas nema ništa ljepše od mene.

2. *Oholasti,* nije pjesniku licencija, jer pjesnik ovaj oblik imade i izvan sroka. Neki rukopisi imadu i *oholosti.*

3. *Stereš krila,* tal. pjesnička fraza: „spiegare le ali", poletjeti, težiti visoko. Iza retoričkog pitanja slijedi gnoma u formi antiteze; *više-niže.* Tu gnomu dalje pjesnik utvrđuje drugim gnomama isto tako u formi antiteze. (1—64).

4. *Paka* i pak, kasnije, iza toga, napokon, opet: vidjet ćemo se i *paka.* Veli poslovica: Misli, a *paka* govori. D. posl. 61. A narodna pjesma:

S ćordam Pavlu grebak iskopaše,
Paka mlada Pavla zakopaše.

5—6 Počinje prva gnoma u potvrdu gore spomenute: *Vjekovite i bez svrhe.* Vjekovit, koji traje vijekove, isto što i vječan. Taj predikat tumačen je drugim, pleonastičnim: *bez svrhe,* to j. bez konca. Nijedna stvar na svijetu nije tako jaka, *krepka,* u sebi, da bi mogla postojati uvijek, da ne bi imala konca. Ova je gnoma uperena protiv onih panteističnih filozofa (Gundulićeva vremena, koji su govorili, da je svijet, kao i sva materija, od koje se sastoji, od vijeka i bez konca, da je vječna. — *Pod suncem,* pjesnik upotrebljava narodni izraz za oznaku ovoga svijeta. Mj. na zemlji narod kaže: pod suncem, pod nebom.

a u visocijeh gora vrhe
najprije ognjeni trijes udari.
Bez pomoći višnje s nebi
10 svijeta je stavnos svijem bjeguća:
satiru se sama u sebi
silna čarstva i moguća.
Kolo od sreće u okoli
vrteći se ne prestaje
15 tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje.
Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
20 a tko car bi, rob je sada.
Proz nesreće sreća iznosi;
iz krvi se kruna crpe;
a oni, kijeh se boje mnozi,
strah od mnozijeh i oni trpe.

7. *A u visocijeh* . . . Ova gnoma je analogna onoj u Tassovoj „Ger. Liberati":

. . . il folgore non cade
In basso pian, ma sull' eccelse cime (VII. 9)

A narodna poslovica veli:

Najvišijeh se vrha treskovi hitaju. (D. Posl. 68).

8. *Ognjeni trijes.* Atribut *ognjeni* samo jača a ne tumači, jer trijes ne može značiti drugo nego grom ili strijelu nebesku.

9. *Bez pomoći . . . satiru se silna carstva* . . . Tu je misao izrekao i Tasso:

Non edifica quei che vuol gl' imperi
Su fondamenti fabbricar mondani . . .
Ma ben muove ruine, ond egli oppresso
Sol costrutto un sepolcro abbia a se stesso. (Ger. Lib. I. 25.).

10. *Svijeta je stavnos svijem bjeguća.* Talijanska perifraza, kojom pjesnik kaže, da ništa nije stalno na svijetu bez Božje pomoći: *stavnos je bjeguća,* fuggevole. Antiteza: stavnost-bjeguća. Secentizam: Stavnost, stalnost.

13—16. *Kolo sreće* . . . Pjesnik podsjeća na sliku sreće, kako se je u njegovo doba prikazivala po knjigama gatalicama. *U okoli,* naokolo; *ne pristaje* mj. ne prestaje.

22. *Iz krvi se kruna crpe* . . . Ovim i slijedećim stihovima pjesnik prikazuje ono političko društveno stanje, što ga prikaza Macchiavelli u svojem „Il principe": tko hoće da se uspne visoko, upotrebljava silu, ulijeva strah u protivnike, od kojih i on živi u strahu.

25 Od izdajstva i od zasjeda
ograđena je glava u cara,
i u čas se zgoda ugleda,
od ke ne bi pametara.

25. Ova je kitica prijevod talijanske misli: Il capo del monarca è circondato di tradimenti e di insidie, ed in un attimo avviene cosa che non ebbe esempio.

Pametar je čovjek, koji svojim pamćenjem predstavlja predaju, on je živa povijest prošlih događaja: „nije pametara, ki zna, da se to igda dogodi". Riječ u puku do danas u porabi.

Dovle je prvi dio uvoda.

Formom i sadržajem odvaja od svih epskih pjesnika.

Pjesnik vidi živo pred očima sliku groznog svršetka mladog i ponosnog turskog cara Osmana, vidi okrutnu smrt moćna i neograničena vladara nad milijunima podanika, vidi ga poniženа, pogrđena od samih njegovih vojnika, vidi ga u prahu, gdje moli milost od svojih robova, i nad tim prizorom izvija mu se iz duše apostrofa na ljudsku taštinu, još prije nego li će početi pjevanjem te grozne smrti i njezinih uzroka. Ovaj usklik bi morao biti konačni zaključak njegova pripovijedanja, nu on ga stavlja na čelo svoga epa kao tezu, koju moraju kasniji događaji dokazati.

Gundulić ovakovim početkom odvaja od svih dotadanjih nama poznatih epskih pjesnika, koji bez ikakovih refleksija najavljuju predmet svojeg pjevanja. Homer počinje sa μῆνιν ἄειδε θεά. Vergil spominje svoje dotadanje pjesme:

Ille, ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen et egressus silvis vicina coëgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono
gratum opus agricolis et nunc horrentia Martis
Arma virumque cano . . . . .

Vergila se držao Zrinski u uvodu svojoj „Obsidi Sigetskoj". Tasso pak bez onih uvodnih riječi držeći se strogo starijih uzora najavljuje najprije predmet poput Ariosta.

Ovakove refleksivne apostrofe, kakovu imade Gundulić, nema nijedan pjesnik na početku svojeg epa. Nu imade ih naša epska narodna pjesma u kratkim izljevima čuđenja, udivljenja kao: Bože mili, na svemu ti hvala! ili: Bože mili, čuda golemoga!

U stihovima 1—76. sadrži se uvod u ep. Taj uvod je razdijeljen u tri dijela: prvi (1—28.) sadrži elegično-didaktične misli o ispraznosti i promjenljivosti zemne moći i sreće, ako nijesu pod zaštitom božjom. To je glavni lirski motiv, koji se proteže kroz cijelu pjesmu. Drugi dio (19—60.) sadrži invokaciju natprirodnih sila, vila, da pomognu pjesniku, i najavljuje sadržaj pjesme. Treći dio (61—76.) sadrži posvetu pjesme.

Zaključak sentencija sadržanih u stihovima 10—28. jest: svijeta je stavnos svijem bjeguća.

O djevice čiste i blage,
30 ke vrh gore slavne i svete
slatkom vlasti pjesni drage
svijem pjevocim naričete,
narecite sad i meni:
kako istočnom caru mladu
35 smrt vitezi nesmiljeni
daše u svom Carigradu.
Znam, da bi se otprije htilo,
da ja pjevam, vi kažete:
ko se on rodi srećno i milo
40 caru Ahmetu prvo dijete,
i po smrti oca svoga
s ke pomoći, s ke zasjede
vrh pristolja otmanskoga
Mustafa mu dundo sjede;
45 ko li se opet carsko misto
Mustafi ote, tere u slavi
na pristolje ono isto
sultan Osman car se stavi;

29. Ovdje se započinje drugi dio uvoda: invokacija, u kojoj pjesnik umeće i sadržaj svojega pjevanja, te se približuje više Homeru nego li svomu uzoru, Tassu. Gundulić zazivlje sebi u pomoć ne jednu vilu ili muzu, nego više njih, i to baš one, koje *stanuju vrh gore slavne i svete,* naime na Parnasu, a ne onu, koju zazivlje Tasso iz nebeskih vedrina i anđeoskih zborova.

30. *Pjevocim,* elizija dubrovačka mj. pjevaocim od pjevalac. *Naričete,* nareći, impf. naricati znači ovdje javljati, kazivati, pripovijedati u pjesmi. Od ovoga se razvio smisao naricanja to j. pripovijedanja u stihovima pokojnikovih vrlina.

36. . . . *Daše u svom* . . . tal. mj. u njegovu. Dakle pjesnikova je zadaća označena: opjevati, kako vitezi nesmiljeni ubiše u Carigradu cara Osmana. Kasnije ovaj zadatak bolje označuje, kad veli, da će pjevati *„hude uzroke i tužne zgode"* te smrti.

Kad umre turski car Ahmed I. (22. stud. 1617.) po nasljednom pravu u carstvu naslijedi ga brat Mustafa, proglašen od šeika za sveca. Nu nekoliko mjeseci za tim bude Mustafa zbačen s prijestolja zbog slaboumnosti i zatvoren u „šimširluk", (tako se zvahu odaje, u kojima držahu zatvorene pogibeljne ili sumnjive princeve turske kuće), a zacariše najstarijega Ahmetova sina Osmana II. mladića od 14 godina (26. velj. 1618.).

44. *Dundo* je u Dubrovniku, u Kotoru i sve do Drača i stric i ujak.

45. *Ko li* . . . mj. kako li.

48. . . . *car se stavi.* Ne znači, da se Osman sam postavio za cara, nego bi postavljen. Ovo je po talijansku pasiv, a ne refleksiv.

i on mlađahan kako paka,
50 željan starijeh slavu sresti,
podiže se na Poljaka
s mnogom silom, s malom česti:
ali da tim pjesni moje
sasma duge ne ishode,
55 samo objav'te smrti svoje
hude uzroke,tužne zgode.

49. Treće godine svoga vladanja, u proljeću god. 1621. zarati se Osman sa Poljskom radi toga, što su pogranični Kozaci provaljivali u tursku carevinu. Sam krenu na čelu ogromne vojske na 21. svib. te godine, ali se povrati iz boja s „*malom česti*", jer bi njegova golema vojska poražena.

Pjesnik hoće, da je Osman navijestio rat Poljskoj, od želje, *da sretne*, tj. dostigne *slavu starijeh*, jer psihološki motivi bolje spadaju u epopeju, te dižu junaka u očima čitatelja.

52. *Čest* znači: sreća, a čestit: sretan. Veli nar. posl. Koga čest ostavi, onoga svak odbjegne, a nar. pj. i Kačić pjeva: čestita ću tebe učiniti.

54. *Ishode,* dubrovački idiotizam: izađu, postanu.

55. *Smrti svoje.* talij. mj. njegove.

57—72. Ovi stihovi sadrže posvetu djela. Kad je literatura osobito pjesništvo stajalo daleko od širokih slojeva naroda, onda je kao svaka druga lijepa umjetnost, služila samo odabranim duhovima za okrepu i odmor. Samo rijetki su u njoj uživali, jer su je rijetki mogli shvatiti i ocijeniti njezinu vrijednost. Oni su je i podupirali i tim se ponosili. Tako se razvi mecenatstvo na dvorovima knezova i kraljeva na koncu srednjega i početku novoga vijeka. Plod toga mecenatstva su posvete književnih djela. Pjesnici talijanski, uzdržavani od dvorova, posvećivali su svojim pokroviteljima plod svojeg pjesničkog nadahnuća. Kasnije su se djela posvećivala i prijateljima, osobama, prama kojim pisac ili pjesnik osjećaše osobito poštovanje i ljubav. Možemo ustvrditi, da nema djela u starijoj hrvatskoj književnosti, koje je izišlo bez posvete. Marulić posvećuje „Juditu" prijatelju, spljetskom primiceriju, Dujmu Balistriću. Dubrovčani također posvećuju svoje književne proizvode ne mecenatima, jer ih nijesu trebali, nego prijateljima i rođacima, ili visokim osobama izvan svoje domovine, Gundulić posvećuje svoga „Osmana" poljačkom kraljeviću Vladislavu ugledav se u Tassa, Ariosta, i druge, ali ne kao svome pokrovitelju ili uzdržavatelju, nego kao junaku i zatočniku kršćanstva; junaku, za kojega se nadaše, da će otjerati Turke sa Balkana. U hvalama pjesnik pretjeruje držeći se svojeg uzora Tassa i stila vremena.

Vladislave, veli on, *tva puni slava svega svijeta veličinu; tvom dobiti zamnjela svaka strana; zemljom svom velikom od toga se digla slava; jur na krilijeh od vjetara glas po svemu svijetu prši.* Ovaj hiperbolični govor je odjek onoga iz Tassa:

. . . Qual si disgiunta
Terra è da l' Asia o dal cammin del sole,

Vladislave, poljačkoga
slavna kralja slavni sinu,
čim tva puni slava mnoga
60 svega svijeta veličinu,
na spjevanja ova obrati
veličanstvo vedra čela,
u kih ti ištem prikazati
nedobitna tvoja djela.
65 Kraljeviću glasoviti!
jur u smrti cara Osmana
svemogućom tvom dobiti
zamnjela je svaka strana.
Tim s me trublje da svijet sliša
70 slavu tvoju svak čas veću,
ti sveđ djeluj djela viša,
a ja pjet ih pristat ne ću.

Osman iza rata s Poljacima.

Ijedna u srcu uspomena
caru Osmanu bješe ostala,

. . . ove non giunta
Sia la tua fama, e l' onor tuo non vole? (Ger. Lib. II. 47.)

Ili:

Il nome tuo che non riman tra i segni
D Alcide . . .

58. *Poljačkoga slavna kralja slavni sinu:* (Ib. 62.) isporedi secentističku igru riječi *slavna, slavni* sa Tassovom o Rinaldu. O di *gran* genitor *maggior* figliuolo, (V. 9.).

59. *Čim* . . . mj. dok po tal. mentre, lat. dum.

61. . . . *obrati veličanstvo vedra čela.* Fraza je čisto talijanska za: svrni pogled, pogledaj ova moja spjevanja, čuj što ti velim.

Tasso pozivlje Alfonsa estenskoga: „Queste mie carte *in lieta fronte* accogli" (Ger. Lib. I. 4.).

71—72. *Ti sveđ djeluj djela veća, a ja pjet ih prestat ne ću.* Tasso veli svojem pokrovitelju:

. . . i nostri carmi
Intanto ascolta e t' apparecchia all' armi (Ib. I. 5.).

73—372. Preostalih tri stotine stihova sačinjavaju ekspoziciju. Pjesnik nas upućuje najprije u duševno stanje glavnoga junaka Osmana: mori ga *ijedna* ili *ijetka uspomena* na lanjski rat s Poljacima i na njegove posljedice.

75 da mu je vojska nebrojena
od poljačke ruke pala,
i da zemljom svom velikom
od tega se digla slava,
glaseć carskijem dobitnikom
80 kraljevića Vladislava.
Ili putnik kopnom jaše,
il' pomorac morem brodi,
Vladislav se klikovaše
slavan carskoj pri nezgodi.
85 Gozbe časteć družba mila
i pastiri stada pase
strenitelja turskijeh sila
popijevahu ù sve glase.
Jur na krilijeh od vjetara
90 glas po svemu svijetu prši,
ko kraljević silna cara
kopja slomi, sablje skrši.
U vedrini nad oblacim
s istoka mu do zapada
95 sunce upisa zlatnim zracim
ime, kojim slava vlada,
kažuć, da on pri Nesteru
istočnoga razbi zmaja,

75. *Da mu je* . . . Da mj. jer, po talij. che. Gotovo svi dubrovački pjesnici daju vezniku *da* sva ona značenja, koja imade talij. che.

76. *Od poljačke ruke.* Sinegdoha ruka za snagu, pa za vojsku; pars pro toto.

79. *Glaseć* veoma lijep pučki glagol za javljajući: Bogom sestre, glas'te me po gradu (V. Npj. II. 639.).

84. *Carskoj,* mj. carevoj, *pri nezgodi,* porazu na bojnom polju.

85. *Gozbe časteć* . . . mj. davajući ili čineći gozbe.

87. *Strenitelja* . . . po lat. sternere, tal. prostrare, hrv. strti ili strijeti pjesnik je skovao strenitelja: stratorem, prostratore.

89—90. . . . *na krilijeh od vjetara glas prši.* Fraza je talijanskoga podrijetla: la fama vola sull' ali del vento ili: dei venti.

90. *Kopja, sablje* metonimija za moć i silu.

96. *Ime, kojim slava vlada,* perifraza za: ime slavno.

98. *Istočnoga zmaja.* Pod metaforom zmaja razumijeva se turska moć. Narod ispoređuje tursku silu sa zmajem radi svih onih ružnih i strašnih svojstva, koja je mašta narodna pripisivala toj nemani, osobito zbog straha, što ga zadaje.

leteć za njim u potjeru
100 sivi oro do Dunaja.
Čim s ovega dijete oholo
pečali se, grize i mori,
misleć, da svijet vas okolo
tuđom hvalom njega kori,
105 kliče: „Ja ti, ah, nikako
kraljeviću ne zavidim:
suđeno je bilo tako,
dobitnika da te vidim.
Ni me manje sreća muči
110 tebi dobra, meni huda;
er komu se što odluči,
vijek ne ubjegne tega suda.
Nu sve rane srca moga
i muke su i žalosti
115 s neposluha viteškoga
i s bojničke nevjernosti.
Ah, neumrli vitezovi,
glasoviti Turci stari,
s kijem dobiše vas svit ovi
120 moji djedi, vaši cari,

100. *Sivi oro.* Narodni je epiteton *sivi* za orla. Pod metaforom orla pjesnik razumije Vladislava. A tako ga zove radi svojstva jakosti i dostojanstva, što ga narod vidi u orlu te ga nazva kraljem ptica.

101. *Čim,* dok. *Dijete oholo* je Osman, radi velike mladosti i taštine. Svojstvo je oholosti osjećaj, da je tuđa hvala tebi prikor.

Od 105—308. pjesnik iznosi uzroke toga duševnoga stanja, Osmanovu strast i želju za slavom.

107. *Suđeno je bilo tako.* Pjesnik odaje turski fatalizam. I Osman je uvjeren:

101—112. *er komu se što odluči — vijek ne ubjegne toga suda.* Vijek sa negacijom po latinskoj gramatici znači: nikada. — *Suda* metonimički mj. usuda.

117. Pjesnik stavlja na usta Osmanu apostrofu na stare *vitezove,* junake turskoga carstva, koji svojom hrabrošću osvojiše velik dio svijeta, te njihove vrline stavlja u opreku (antitezu) sa nejunaštvom i razbludnim životom njegovih janjičara.

119. *S kijem* mj. s kojima.

gdje načini vaši bojni
i djela su slavna ona,
u kijeh izgled jes dostojni
viteškijeh od zakona?

125 Vi u trudu dni vodeći,
snažna srca, smione obraze
kazahote, podnoseći
ljetna sunca, zimne mraze.

U pogubah krepci uzrokom
130 od posluha vjere čiste,
tijekom polja, gore skokom,
rijeke plovom prohodiste,

misleć, da je svake zlijedi
trpjet bolje, pače umriti,
135 neg careve zapovijedi
s neposluha prestupiti.

Sve požude sve pohlepe
viđahu se vaše mile:
jahat bojne konje lijepe,
140 i iz luka tratit strile.

Pače svaki u odluci
za raskoše svoje obra:
sablju o pasu, kopje u ruci,
luk o plećah, konja dobra.

145 Bila vam su brašna hode
bez razluke svaka žita,

123. *U kijeh izgled* . . . U kojima je primjer. Izgled u pučkom govoru i ne znači drugo osim, kao ovdje, primjer, exemplar: Kakav izgled, takva i prilika (V. Psl. 123.).

128. *Sunca, mraze* metonimički za vrućinu i studen: causa pro effectu.

129—130. *U pogubah krepci uzrokom od posluha vjere čiste.* Ovo je prijevod talijanske fraze: per causa dell' ubbidienza = uzrokom od posluha, t. j. u pogibljima bijaste jaki, jer slušaste, pokoravaste se čistoj vjeri.

138. *Viđahu se* po lat. videbantur. Znači: rek bi da sve vaše želje i mile pohlepe bijahu.

Pjesnik prikazuje umjerenost uz ratobornost starih turskih vojnika.

145. 147. Ova dva stiha je pjesnik uzeo iz Čubranovićeve „Jeđupke“:

. . . Planin hvojke
bile mi su brašno hode
i poskupo hladne vode . . .

a poskupo hladne vode
pića ugodna, plemenita.

Konju i vam strehe općene
150 stahu noćnijeh sred pokoja
kućarice opletene
od hrastovijeh tancijeh hvoja.

I vojvode i viteza,
i na kopnu i sred mora,
155 i postelja i trpeza
bješe koža zvijeri od gora.

Pače u sjever posred zime
jezdeć mrazno Podunavje,
steraše vam mnokrat svime
160 snijeg postelju, stijenje uzglavlje.

Odjeća vas resi laka
svita sama i priprosta,
a za oklopje u junaka
srce i prsi bjehu dosta.

165 Grđahote vi sva blaga
i sva plemstva, razmi ono,
što dobije sablja i snaga,
vojujući sveđ smiono.

Suđahote, da nevolje
170 najveće su stat bez rati,
i da je umrijet vele bolje,
neg' isprazno dni trajati.

Poskupo metonimički, malo.

158. *Jezdeć mrazno podunavlje* Pjesnik daje glagolu jezditi prelazno značenje povodeći se za talijanskim glagolima slična značenja: scorrere, perlustrare.

159—160. *Steraše snijeg postelju, stijenje uzglavlje.* Pjesnik oživljuje snijeg i kamenje (prosopopea), da plastički prikaže, kako su spavali na snijegu s kamenom pod glavom.

162. *Svita sama i priprosta.* Sinekdoke, mjesto odjeće od same i priproste svite.

172. *Isprazno dni trajati.* Isprazno, u besposlici, dni trajati, živjeti. Fraza je talijanska: condur vuoti suoi giorni.

Veljahote, da kudjelje
žene predu doma u tmini,
175 a junaci neprijatelje
da zatječu na ravnini.

Držahote za čas svoju
i najveću diku i slavu;
za vašega cara u boju
180 zgubit rusu glavu svoju

Vapijahote: smrti prijeka,
ne stavljamo pamet na te:
da se carsvo prostre, a neka
životi se naši skrate!

185 Ah, blažena i čestita
koli doba vaša cijenim!
Lasno dobit krunu od svita
bi s vitezim tač hrabrenim.

Jaoh, a sada je sve inako:
190 i vojvode i vojnici
sve je otišlo naopako,
nevjerni su svi kolici.

Na boj ide svak pod silu:
grije ga ljeto, zima mu udi;
195 a oblače zlato i svilu:
ljudska obličja, ženske ćudi;

ter pod zlatom dočim sjaju
u napravah bez procjene,

180. *Rusu glavu.* Epitet rusa za glavu uzet je iz narodnog govora i pjesme.
182. *Ne stavljamo pamet na te.* Stavljati pamet na što, po tal. por mente a qualche cosa, misliti na što.
183. *Da se...* ovaj da znači tal. pùrchè, lat. dummodo. Označuje pjesnik samoprijegor bojovnika za slavu carstva.
184. *Životi se naši skrate.* Talijanska je fraza: abbreviar la vita, ili: i giorni della vita, skratiti život ili dni života, za umrijeti prije vremena.
189. Pjesnik suprotstavlja tim umjerenim, hrabrim samoprijegornim preziriteljima smrti radi slave i širenja carstva otomanskoga kao produljenu antitezu na savremene turske vojnike, na koje se Osman jedi. Razbludnost te od Poljaka poražene vojske izbija iz svakoga stiha.
196. *Ljudska obličja, ženske ćudi.* Ljudska znači ovdje muška, muškaračka, virilna.

neprijatelje pozivaju
200 ne na bijenja neg' na plijene.

Hodeć zemlju, brodeć vodu,
da u lasti plovu hrane
sprijed jedeke u povodu,
naprćene zad sehsane.

205 Svioni su njih šatori,
stoli zlatni, na kijeh sjede,
ptica u moru, riba u gori
jestojske ih slijedom slijede.

Na trpezah vrhu saga
210 duge i obilne gozbe čine,
pijuć, dokli svijes i snaga
od vina im svijem pogine.

Pernice im raskošne su,
gdi u bludijeh svu noć tonu
215 u mirisu i uresu
proć naravi i zakonu.

Od momaka i od dvorana
svaki ograđen uokolo
jaše u zlatu konja vrana,
220 glavu diže, gleda oholo,

200. *Hodeć zemlju, brodeć vodu.* I ova je dva glagola pjesnik učinio prelaznima, povodeći se za nekim sličnim tal. glagolima: viaggiare la terra, navigare i fiumi, a valjda i radi sroka. Nu ne čini to uvijek, jer je prije rekao: ili putnik *kopnom* jaše, il pomorac *morem* brodi. (stih 81—82.).

202—205. *Ploviti u lasti.* Tal. sguazzare, ili nuotare nei piacert. Da uzmognu raskošno živjeti na ratnim maršovima, drže paradne konje: *jedeke,* koji se vode u povodu, na ularu, i *sejsane,* koje slijede vojsku natovarene svakom hranom. Sejsana je tovarni konj: Za kočijam devet sejsana — sve lijepa ruha djevojačkog (V. Npj. III. 252.).

208. *Jestojska* je jestvina, danas se ta riječ ne čuje ni u Dubrovniku.

211. *Dokli svijes i snaga od vina im svijem pogine.* Dokle se sa svim (svijem) ne opiju (metonimija), effectus pro causa.

218. *Svaki ograđen uokolo.* I ovdje je pridjev *ograđen* u istom značenju kao u st. 26. znači: opkoljen kao zidom; tolik je broj tih *dvorana* i *momaka.* Momak znači sluga, djetić, drugdje se po Dalmaciji zove i junak.

ter se gizda, ter se diči
taštom slavom od junaka:
vas u vidu i u riči,
a u stvoru ništa paka.

225 Ah, kolikrat pun nemira
videć jednog od krstjana,
gdi ih na jata goni i tira,
kako ovce sa svijeh strana,

viknuh, skočih sam na konja
230 bojnik ujedno i vojvoda,
prid sramotom bezakonja
ne pazeć se od nezgoda.

Pače ne ostah, za osvetit
tej prikore sasma grube,
235 vraćat ovijeh, onijem prijetit,
ne mareći za pogube.

Ah, zločesti i neznani,
od šta ste se, rijeh prepali?
Jeda i vi ko i krstjani
240 po dvije ruke nijeste imali?

Jeda i oni nijesu ljudi?
Jeda i u vas srca nije?
Što vas straši? Što vas trudi?
Tursko staro smjenstvo gdi je?

245 Bolje vam je smrt stignuti
i u boju s kopljem pasti,

222. *Ter se gizda, ter se diči.* Gizdati se znači ne samo kititi se, nego i dičiti se, ponositi se: Naše sestre u kolu se gizdale. N. pj. te je ovdje gotovo pleonastični sinonim uz dičiti se.

224. *Vas u vidu* . . . Vid je ovdje isto što i spoljašnost, tal. aspetto, apparenza.

224. *A u stvoru* . . . Stvor ovdje znači, djelo; stoji mjesto tvoru.

227. *Tjerati na jata,* odgovara narodnoj frazi: tjerati na buljuke, na alaje.

231. *Sramota bezakonja.* Ovdje bezakonje znači nedostatak stege, dis cipline.

232. Ovaj stih je jednak onomu pod 236.

neg' li lako poginuti
bez zamjene i bez časti.

Nu zaman se snaga muči,
250 jezik vika, ruka udara;
er od ovijeh strah se stuči
s neposluhom janjičara.

Spaholjani, ki sred rati
rvahu se još smioni,
255 ko ovi počeše ustupati,
uzmakoše prešno i oni.

Ovo uzroči, me bojnike
leški mači da posijeku,
i od krvi druge rike
260 kraj Nestera da proteku;

pače, da ta rijeka svudi
napuni se i zajazi
tjelesima mrtvijeh ljudi,
kijeh poljačka vlas porazi.

265 Ali hoću unaprijeda,
da ma ruka svijetom vrti,
i ona sama zapovijeda
vrh života i vrh smrti.

Čim mi cari štete svake
270 i našega smo uzrok vaja,

247. *Bez zamjene.* Zamjena je u nar. pjesmi junačko djelo, kojim netko nadoknađuje sebe sama.

U stihovima 249—264. pjesnik iznosi ono, što se u njegovo doba pripovijedalo za Osmana, naime jedno njegovo junačko djelo. Deset puta za hoćimske bitke Turci navališe na Poljake i bijahu uvijek odbijeni. Osman zapovjedi janjičarima, da navale i jedanaesti put. Oni tada pogaziše svoju dužnost, ne htjedoše slušati, te svoje oružje okrenuše proti vlastitim vojvodam, pa se ukloniše od boja.

251. *Stučiti* znači spojiti, sjediniti: Strah vučji ovcu sa psom stuči, stučit će i oči s očima (D. N. posl. 116).

265. . . . Strast Osmanova je želja za vladanjem. Osjeća poniženje ne samo zbog poraza, koji se dade popraviti jednom pobjedom, a kojoj se ne dade umaći, ako je dosuđen, nego nada sve zbog neposluha janjičara, koji ne htjedoše po jedanaesti put dati se na juriš. Za to, da ublaži svoj ijed, kliče: *zato hoću, da ma ruka* . . .

269. *Čim:* istodobno đok smo itd. Pjesnik sada nabraja i vlastite mane

ki častimo ne junake,
neg' hotime od saraja,
i hoćemo: tko otprije
služeć bludno dni provodi,
275 s neprijateljem da boj bije,
i da vlada i gospodi.
Mi za uzmnožit veće zlata,
ne gledamo nijedna ina,
ter junačka što bi plata,
280 sad je carska trgovina;
ali trg se carski tjera
i od trgovac namjesnika:
zgone u vojsku skup pastijera,
a plata im je od bojnika.
285 Tim pastijeri iza stada
vojevodam pod ovacim
kako hoćeš da ikada
udriti se smiju s junacim?
Ne, ne, istočni bojni puci,
290 začeo sam djela veća,

Osmanove, njegove baštinjene pogrješke, iz kojih se vidi korupcija otomanske uprave, podmitljivost, venalnost svih javnih službenika počevši od samoga cara.

271. *Ki častimo* . . . ovaj *ki* je također po tal. primjeru uporabljen za *jer*, u uzročnom značenju.

272. *Hotim* ili hotimnik je preljubnik, ovdje znači čovjeka odana putenosti, ženskarstvu. A takovi ne mogu biti junaci.

274. . . . *Bludno dni provode*, kao gore: isprazno dni trajati, za živjeti bludno, isprazno. S istih poroka Daut-paša optužuje Osmana i krivi s poraza hoćimskoga (XVIII.)

278. *Ne gledamo nijedna ina*. Nijedna ina je množina sred. roda u latinskom značenju: nikakovu drugu stvar.

281. *Trg* u prostom puku imadijaše sve do nedavno samo ovo značenje ovdje: merx, Waare. Tek kasnije figurativno (sinekdoha) stade značiti i mjesto, gdje se trguje ili trg prodaje i kupuje, trgovište. Nu nikada nije ta riječ izgubila svoje prvo značenje, premda na to i književnici zaboraviše.

289. . . . *Ne, ne istočni bojni puci* . . . Ovdje počinje odavati Osman svoju odluku. Ona se podudara sa onom Rinaldovom u Tassu:

A magnanine imprese intenta ha l'alma
Ed insolite cose oprar dispone . . . (Ib. V. 52).

u ovoj sablji u ovoj ruci
svijeta je udes, vaša sreća.
Car Lesandro primogući,
u vremena starijeh ljeta
295 mlad ko i ja vojujući,
dobi carstvo svega svijeta.
A i Suliman, car hrabreni,
pradjed slavni moga djeda,
sablju opasa vrsnik meni
300 i vojskami zapovijeda.
Dva cara ova još odavna
za izgled stavih željam mojim:
njih ću slijedit djela slavna,
dokli vas saj svijet osvojim.
305 Hrabrene su ove sprave;
ja znam što ću, i što trijebi". —
Prista i pun želje od slave
stvari uzmožne zače u sebi.

Osmanova tragična krivnja.

Carska blaga nebrojena
310 u istok odnijet miso obraća

294. . . . Osman poredi sebe po godinama s Aleksandrom Velikim i sa pradjedom svoga djeda Sulejmanom Velikim, koji bjehu ne samo vladari, nego veliki osvojitelji u mlađahnoj dobi. — *Sablju opasa*, t. j. postade carem, jer ono isto, što je kod kršćanskih naroda krunisanje, to je kod Turaka opasanje Muhamedove sablje.

Osman je izabrao za uzor ta dva velika osvojača od taštine i želje, da cijelom svijetu zapovijeda: *njih ću slijedit djela slavna, dok vas saj svijet osvojim.*

309. Sad nam pjesnik pripovijeda sam podrobnije, koje to *stvari uzmožne zače u sebi.*

310. *Miso obraća.* To je tal. volgere ili pensiero, namjeravati. Osman je odlučio odnijeti iz Carigrada svoje carsko blago, odnijeti popis svih vojnika u službi, te sastaviti posve novu vojsku, a staru koje decimirati koje otpustiti. Dakle u reformi viđaše svoj uspjeh. Ali jerbo je znao, da bi se janjičari oprli svakoj reformi, osobito ako je protiv njih uperena, zato odluči to provesti

i pisma, u kijeh šte se imena
od svijeh vitez, kijeh on plaća;
a to, da tuj, ne pazeći
sipat pinez, od svudjere
315 ki uzmože, skup najveći
od junaka izabere:
k janjičarom ter saviše
vele veći broj, iznova
po izboru još ispiše
320 od istočnijeh vitezova;
a i čete spaholjana
dvakrat veće s tijem učinī
s nova skupa izabrana,
s kim ih združi i sjedini;
325 neka se uzdom tom ukrote
i poslušni unaprijeda,
ne štedeći sve živote,
lete, gdi car zapovijeda.
Jošte odluči u svoj volji,
330 pod zakletvu pače reče:
tko se ukaže junak bolji,
da čas pred njim višu steče,
na vladanja carska svoja
hteći samo da se uzvise,
335 ki dobiju čas sred boja,
s neprijateljim rvući se;
ter ne pinez, blud i žene,
neg' li sama krepos gola
put od milosti i od scijene
340 u carskoga bude stola.
Blagodarstvom ovacime
svemoguć se izit nada,

posve potajno. *Janjičari* su redoviti pješaci, a *spaholjani* plaćeni konjanicī. I jedne i druge hoće da obnovi novim ljudima. Osim toga hoće da obnovi dotadanji način udjeljivanja javnih časti. On će uzvisiti na velike časti samo one, koji se budu odlikovali u ratu.

311. *Šte se,* čitaju se.

341. *Blagodarstvo* znači milost, a ne harnost.

342. *Svemoguć izit.* Ovaj glagol *izit* je prijevod tal. vulgarnoga uscire, mj. riuscire, znači postati.

i u kratko prostrijet vrime
s istoka se do zapada.
345 Ovu odluku stanovitu
pod zakletvu i pod vjeru
najprije učini on očitu
glavi od paša Dilaveru,
s deset tisuć ki bojara
350 u istočnoj skupnijeh strani
lanjsku jesen mlada cara
od poljačke sile obrani;
tim car pašu velikoga
Husaina smaknu onada,
355 a uzvisi slavno onoga,
da u sve mjesto carstvom vlada.
Nu što njemu ne zataja,
još i hodži svom objavi,
i hadumu od saraja,
360 bijelijeh vila crnoj glavi.
Pak svakomu da se muči
miso ovoga dogovora,
za koristan svjet odluči
bogoljupstvom skrit ju s dvora.

343. *Prostrijet se . . .* znači proširiti svoju moć, a prijevod tal. distendere, koji se upotrebljava ne samo za platna i sukna, nego i u metaforičnom smislu za moć, vlast. Ovdje je prostrijet se metonični rečeno za: vlast raširiti.

Car svoju odluku priopći trojici svojih najvjernijih: velikomu veziru Dilaveru, Omer efendiji, svomu učitelju, i Kizlar agi nadstojniku harema.

348. *Glavi od paša, Dilaveru . . .* Paša je poglavica i građanski i vojnički. Imade ih od dva tuga, konjska repa, a to su oni, koji zapovijedaju samo jednom gradu i njegovoj nahiji; i od tri tuga, a to su oni, koji zapovijedaju cijeloj pokrajini ili zemlji, a ti se zovu i veziri. Dilaver, rodom Hrvat, zamijeni za poljskoga rata velikog vezira Huseina. Pjesnik veli, da je on tu čast stekao, što je pogiblju života spasao cara, dok se inače znade, da je on caru ponudio svoj imetak i tako se dočepao časti.

350. *Skupnijeh* mj. skupljenih. To je licencija pjesnikova, jer ne nalazimo primjera, da bi skupan bio što i skupljen.

354. *Husaina smaknu,* mj. maknu.

Odluku je trebalo držati tajnom, zato, po savjetu tih vjernih, namjera-

365 Zato glasė prosu opeta
i svakomu čini znati,
da grob sveca Muhameta
na Meci će poć klanjati;

a otole put krajina
371 pomorskijeh svrnut reče,
Sidonskoga emirina
s odmetnicim da posiječe.

PJEVANJE DRUGO.

Mladenačka lakoumnost.

O mladosti tašta i plaha,
koja srneš s nerazbora
bez bojazni i bez straha,
gdi poguba tva se otvora,

vani put na istok odluči pokriti plaštem vjere, kako je to bio običaj i u srednjem vijeku i kasnije, da se političke osnove prekriju vjerom.

371. Sidonski emir, ili knez Fahredin da postane samostalnim vladarem ustade na oružje protiv sultana, te vojeva punih 30 godina. Istom godine 1634. položi oružje a slijedeće godine bi smaknut.

Po načelima epskoga pjesništva odluka cara Osmana biva zategnuta: retardatio. On je svoju odluku priopćio svojim vjernim doglavnicima, a oni je prikriše plaštem vjerske gorljivosti. Sad Osman ne vidi u svojem mladenačkom zanosu nikakove zapreke, da odmah ne izvede svoju osnovu. Pjesnik pak videći, kakovo će se zlo izleći od toga naumljenoga poduzeća, započinje ovo drugo pjevanje apostrofom na mladost

1. *Tašta* t. j. prazna; *plaha,* t. j. nagla. Taština i plahost oznake su mladosti. Mlados — plahos, veli narod u dubrovačkoj okolici.

2. *S nerazbora.* Razbor je isto što i razum, shvaćanje, premda rječnici mu daju samo značenje razlike, *Unterschied.*

4. *Poguba,* isto što i pogibao, znači u prvom redu propast, perditio, a tek u drugom znači periculum. Ovdje znači propast, interitus.

5 smiona si i slobodna,
zašto ne imaš misli u sebi;
trudna dila tim su ugodna,
i najteža laka tebi.

U ponosnoj tvoj pohlepi
10 sinje more mlaca utopi,
komu vosak perje oblijepi,
a sunčani zrak rastopi.

Tebe uza se i oni ima,
ki sred voda u ognju zgori,
15 gdi se s kolim sunčanima
satarisa i obori.

Car Lesandro s tobom hode,
sit jednoga svijeta slave,
plaka, da se još nahode
20 novi svijeti i države.

5. *Slobodan* znači ovdje kao što i u pučkom govoru srčan, hrabar: Al je dijete srca junačkoga, junačkoga srca slobodnoga (V. Npj. III. 36). Dakle je slobodan gotovo sinonim sa smion.

6. *Zašto ne imaš misli u sebi.* Ovaj je stih perifraza, znači: ne misliš. — *Zašto,* je ovdje kauzalni veznik mj. jer; utjecaj je talijanskoga perchè, koji znači i zašto i jer.

9—12. Ova je kitica aluzija na mit o Ikaru. Dejdal, da uteče sa sinom iz kretskoga Labirinta, napravi nekakova krila sebi i sinu Ikaru, oblijepi ih voskom, te se dadoše na lijet. I zbilja pođe im za rukom pobjeći iz Labirinta. Nu Ikar se usuprot savjetu i opomeni očevoj zaletio visoko prama suncu, pa se vosak rastopi i krila se odlijepiše, te on pade u more po njemu nazvano Ikarskim, a otac ga pokopa na otoku Ikariji. — *Tvoj* mj. tvojoj, odnosi se na mladost.

13—16. Ova je kitica aluzija na sina sunčanoga boga Helija, na Fetona, koji zaželi jednom sam voditi sunčana kola po nebeskom svodu. Otac ga nije mogao nikakovim razlozima od toga nauma odvratiti, pa mu popusti. Konji, osjetivši, da ih ne vodi obična jaka ruka, stadoše letjeti na svoju te se približiše zemlji i da ne bi Jupitera, koji na vrijeme ustrijeli Fetona, i stjera kola u vodu, cijela bi zemlja bila izgorjela od vatre sunčanih kola. — *Satarisati* je prf. gl. od satrti.

17—20. Ovo je treći primjer lakoumnosti mladenačke iz starih knjiga. Aleksandar je bio nesretan u svoj svojoj slavi, kad je, osvojivši jedan svijet, doznao, da imade još i drugih, koje on ne će moći nikada osvojiti. *Da se još nahode . . .* Onaj *da* je kauzalan, po tal. chè, jer.

Tasso je pun ovakovih retoričkih primjera i poredaba uzetih iz stare povijesti i mitologije. Tako na pr. Armidu i Tisaferna poređuje s Augustom i Kleopatrom, Arganta s Enceladom, i t. d.

S tebe i Otmansko plaho dijete
sada srne sa svom vlasti,
ne razbiruć otprije štete,
u ke pak bi mogo upasti.

25 Ah, u istok, Care Osmane,
mlađahan se još ne puti,
dokli vjerne i uzdane
tve svjetnike budeš čuti.

Mudro su oni razmislili,
30 što još mlados tebi ne da,
ka sve volje samo sili,
ka nadalek ne pogleda.

Pršeće su tve odluke,
prividjenstva er ne imaju;
35 prednje zgode za nauke
ljeta bo ti još ne daju.

Tvom zelenom primaljetju
zrelijeh dana jesen doć će:
prije vremena nemo' u cvijetju
40 slavi tvojoj trunit voće.

21. *Otmansko plaho dijete* jest Osman.

22. *Vlast* znači snaga, sila.

23. *Ne razbiruć otprije* . . .: ne predviđajući, ne videći prije događaja. — *Razbirati* — razabirati.

25. Pjesnik se sada obraća apostrofom na Osmana, e da se ne dade zavesti mlađahnom plahošću, nego neka posluša svoje iskusnije savjetnike.

29—32. Savjetnici su mudro razmislili sve, na što tebi ne dade misliti tvoja mladost, *ka sve volje samo sili,* t. j. koja samo goni, siluje, sve svoje želje, hoće da ih silom provede; *ka nadalek ne pogleda,* t. j. ne vidi daleko od sebe, ne predviđa buduće događaje.

33. *Pršeće su tve odluke.* Pjesnik upotrebljava pršiti mj. prhati za letjeti, krilim mahati, volitare. Tvoje su odluke u zraku, bez temelja.

34. *Prividjenstvo,* mj. predviđenstvo od glag. prividjeti mj. predvidjeti, dubr. idiotizam za praevidere.

35—36. *Prednje zgode za nauke — ljeta bo ti još ne daju.* Tvoje mlađahne godine ne pružaju ti dosta iskustva, pređašnjih događaja (zgoda), da se iz njih naučiš.

37—40. Alegorijom uzetom iz prirode pjesnik veli, da je Osman sada tek u proljeću života, *zelen,* nezreo, ali će doći već i *jesen zrelosti;* neka ne truni sad u cvijetu voće vlastite slave. Neka radije čeka sa svojim odlukama, neka ne nagli.

Pridobivat neprijatelje
i podlagat nepodložne,
plemenite toj su želje,
misli hrabrene i uzmožne;
45 nu pogube s' ne čuvati
ni tvrdit se od zasjeda,
smiona će s'plahos zvati
bez razbora i bez reda.

Tako gusti gaj sred gora
50 lijep se i zelen zdvor zamjeri,
a u tamni kut zatvora
ljute zmije, vrle zvijeri.

Na carevu divanu.

Premda je Osman svoju misao otkrio posebice svakomu od trojice svojih vjernih, ipak je Dilaver znao, da nije car otkrio samo njemu tu odluku, nego i drugoj dvojici, pa sav zabrinut i u sumnji za uspjeh hoće da kaže caru otvoreno svoje sumnje; ali otiđe prije k hodži Omer-efendiji i hadumu Kizlar-agi i nagovori ih, da pohode cara i da mu kažu *„što ih straši i pripada“*.

Došad svaki glavu skloni,
70 sprid na prsi desnu stavi,
skut na usta carski doni
i ponižen svijem se objavi.

44. *Uzmnožan* moćan, magnifico, a upotrebljava se i za moguć u smislu possibilis.

49—50. Da pokaže pjesnik, kako se ne valja dati zavesti izvanjim licem stvari, veli, da je krasan, izvana viđen, zelen gaj posred planine, ali u svojoj nutrini daje zaklona zmijamâ i divljim zvijerima. — *zamjeri se,* opaža se, *zdvor* izvana. — *Tamni skut,* ital. seno, metaf, sredina, koja je obično tamna i u po dana. *Zatvora,* kao gori (4) *otvora,* do danas su u porabi mj. zatvara i otvara; znači zaklanja, sadrži. — *Vrli* znači nesamo: vrijedan, odvažan, jak, nego i divlji, strašan, kao ovdje.

69—73. Ova kitica sadrži običajni istočni pozdrav: prignuti glavu, desnicu stavit na prsi, poljubiti skut carske haljine. To je znak ropske odanosti. *Ponižen* t. j. smjeran, podložan; *objavi se,* pokaže su.

Usred mjesta ispisana
zlatnim cvijećem više modra
75 pristolja su carska izbrana
u prilici zlatna odra.
Vrhu saga tkanijeh zlatom
stoji tugdjela zgar crvena,
zlatnom žicom i bogatom
80 sva napravom izvezena.
U zelenoj tuj haljini,
zlato i biser ku nakiti,
s podvitijem sprid kolini
sjedi Osman car čestiti.
85 Veo na rusoj glavi okolo
snježan svit mu je u sto dijela,
a u kamenu dragu oholo
sunce sja mu vrhu čela.
Vrh kamenka svim bogata
90 siva perja trepti kita,
tankom žicom čista zlata
u drag način lijepo svita.
Mlađahan se car ponosi
ispod toga lijep nad svima:
95 crne oči, zlatne kosi,
a rumeno lice ima.

73—76. *Ispisana* našarana, ili dekorirana. *Više modra.* To znači, da je donji dio, na kojem su slikarije modar, a slikarije da su zlatno cvijeće. *Pristolja,* upotrebljava pl. mj. sing. Nu nije to tek licencija, koje nije ni trebao, nego se tako i danas još govori u narodu. *Izbran* u smislu *electus,* rijedak, skupocjen.

79. *Tugdjela* je blazina, dušek.

80. *Naprava* je nakit, ures.

84. *Car čestiti.* Epiteton perpetuum turskoga cara u nar. pjesmi, čestit, sretan, osobito u izravnom govoru.

85—88. Nosi na *rusoj* glavi *snježnu,* t. j. bijelu kao snijeg, koprenu, savijenu u sto dijela. Ne smije se doslovno uzeti, da je baš taj carski saruk bio ovit oko njegove glave stotinu puta, nego mnogo puta, a time pjesnik pokazuje, kako je taj *veo* bio tanak. A u sredini toga saruka, povrh ohola čela, sijaše kao sunce veliki dragi kamen.

92. *Drag način,* t. j. lijepo, umjetnički.

95. *Zlatne kosi.* Zlatne je metafor. za plave kao zlato; *kosi,* gen. *kosi,* je samo pl., singulara nema. Pjesnik sklanja ovu riječ obično po i-deklinaciji No imademo primjera gdje se sklanja i po a-deklinaciji (v. str. 44., stih 143.) Ali u narodnom govoru rijetko se kaže, da muškarac imade kose, on nosi vlase. Crne oči, plavu kosu i rumeno lice uzimlje pjesnik kao tri oznake savršene ljepote, za muškarca i za ženu dosljedno uvijek.

Mustafina mati — vještica.

Kad su carevi odabrani savjetnici unišli u njegovu prijestolnu sobu, on im rukom mahne, da posjedaju te da kažu svoje. Prvi poče svoj govor Dilaver, koji napominje caru, kako iskustvo mora učiti čovjeka, da *tko jednom zlo okusi, drugi put ga tja prividi.* On najveću pogibao vidi u tomu, što živi svrgnuti car Mustafa i njegova majka:

Žena ohola, ne misli ino,
neg' uzvisit sebe i sina.
125 I da joj se toj kad zbude,
— višnja ukloni kob desnica! —
ne bi ošla tvorbe hude,
za utvrdit se vik carica.
Bratju bi ti bez milosti
130 podavila i poklala,
neka u tmine iz svijetlosti
i drugi put ne bi upala.
Vele ona zna i smije,
vele se od nje pripovijeda,
135 šapat, žamor vas umije
vilovitijeh od besjeda.
Ona sama usred tmina,
u najgluše doba od noći,
kad zasjede ke zapina,
140 zovuć pako k svoj pomoći:

126. *Kob,* udes, sreća i nesreća.

127. *Ne bi ošla tvorbe hude.* Ne bi obišla, propustila nikakovo zlo djelo; *tvorbe hude,* djela opaka.

129—132. *Bez milosti,* bez sućuti, bez milosrđa, pogubila bi svu tvoju braću, da izbjegne prvašnjoj pogibli, naime da *iz svjetlosti po drugi put ne pane u tamu:* da od carice vladarice ne postane zarobljenicom.

134. *Od nje* ital. mjesto: o njoj, ili: za nju.

135—136. *Žamor vilovitijeh besjeda,* glas magičnih, čarobnih riječi. Vještice i čarobnjaci imadu poseban govor i poseban, tajinstven, način izgovaranja riječi, kad prave svoje čarolije.

s lijevom nogom stane izutom
raspasanoj u haljini,
prospe kose, crnijem prutom
oko sebe krug učini;
145 pak nakazni i sve srde
po imenu zvati klikne,
i strašive kletve i tvrde
neposlušnim dusim vikne.

139. *Kad zasjede ke zapina. Zapinju* se ili *napinju* gvožđa za lisice i druge škodljive životinje. Metaforično ovdje upotrebljava taj glagol za snovanje *zasjeda.* Ovaj opis nas podsjeća na one stihove Tassa:

Ismen, che al suon di *mormorati carmi*
Sin nella reggia sua Pluto spaventa;
E i suoi demon negli empi uffici impiega . . . (Ger. Lib. II. 1.).

Kod Tassa je čarolija velik čimbenik, jer je to odgovaralo mišljenju naroda. Povjesničari križarskih vojna pripovijedaju, da je majka kneza Musoulskoga, Kerboge, bila uistinu vještica, koja je i proricala događaje. Gundulić je svoju čarovnicu, Mustafinu majku, samo dijelom modelovao po Tassu, dijelom po Homeru, a dijelom po hrvatskoj narodnoj mašti.

141—148. Ove dvije kitice su dalek odjek iz Homerove Odiseje (XI. Nekya) gdje čitamo, kako oko sebe čini krug čarovnjak Tirezija. Mustafina mati ga pravi crnim prutom jer je crni prut, ili crni glog u narodnoj mašti čaroban, a u Homeru ga pravi mačem. Tirezija izazivlje duhove pokojnika, a naša čarobnica zove *nakazni* i *sve srde,* naime paklene furije i nemani.

Usporedi ove stihove sa onim Tassovim:

Or qui sen venne il mago (Ismen), e l' opportuno
Alto silenzio della notte scelse . . .
Il suo cerchio formovvi, e i segni impresse.
E scinto e nudo un piè nel cerchio accolto,
Mormorò potentissime parole . . .
. . . e tre (volte) scosse *la verga* . . .
Poi con terribil grido il parlar mosse:
Udite, udite o voi . . .
. . . Cittadini d' Averno, or qui v' invoco . . . (Ger. Lib, XIII. 5—8.).

Strašive kletve su strašne kletve, koje ulijevaju strah.

U slijedećim stihovima prikazuje vješticu, kako ju je običavala prikazivati narodna mašta: ubija djecu i kuha njihovo meso, da pravi čudotvornu mast, jaše na ovnu, i leti po zraku, druži se sa zmajevima. Od nje glad, od nje potres, od nje oluja, ona može sebe i drugoga pretvoriti u životinju, biljku i kamen.

Glas je, da ona od djetinje
150 mliječne puti pomas kuha,
i na ovnu priko sinje
noći leti vragoduha,
na kom jaše sveđ bez straha
k planinskomu vilozmaju,
155 gdi vještice podno oraha
na gozbe se strašne staju.
Riječ je, da prije čarajući
glad ti u vojsku posla iz pakla,

Tako i Armida u Tassu:

Può *arrestar le celesti rote*
E l' ombre trar della prigion profonda. (Ger. Lib. XVI. 37.).

Na njezin poziv podzemnih bogova:

S empie il ciel *d' atre nubi* e in un momento
Impallidisce il gran *pianeta eterno,*
E soffia e scuote i gioghi alpestri il vento.
Ecco già sotto i piè mugghiar l' inferno . . . (Ib. 67.).

150. Kod drugih naroda vidimo, da se vilenjaci služe ljudskom krvlju, da zovu duhove, kao u Odiseji (XI.). U Lucanu čitamo:

Si vos satis ore nefando pollutoque voco (Farsal. VI.).

U Fastima Ovidia:

Carpere dicuntur lactentia viscera rostris
Et plenum poto sanguine guttur habent (striges) (VI. 136.).

I kod nas vještice krv sišu, osobito djeci.

151. *I na ovnu . . . leti.* Općenitiji je kod nas lijet vještica na metli, na zmaju nego li na ovnu.

151—2. *Sinja noć.* Sinj se uzimlje općenito za oznaku boje (graulich, blau, coeruleus). *Vragoduh,* narod veli i vragodušan, u koga je vražji duh.

154. *Planinskomu vilozmaju.* Epiteton je zmaja: planinski: Daj mi, Bože, da ja vidim . . . Razma zmaja planinskoga (V. Npj. I. 189.), jer stanuje po shvaćanju naroda u planini. Vilozmaj je vilovit, ili čarovit zmaj.

155—6. Narod vjeruje, da se vještice sastaju pod orahom i tu da kolo igraju, da vijećaju, kako će *zapeti zasjede.* Pjesnik veli, da se sastaju na *strašne gozbe.* To se mora primijeniti samo na to, što puk vjerovaše, da jedu malu djecu. Za to su te gozbe *strašne.* Ili se pod *gozbe* razumijevaju u opće sastanci njihovi, koje zovu strašnima, jer ulijevahu svakomu strah i trepet.

Tasso veli, da se vještice sastaju:

A celebrar con pompe immonde e sozze
I *profani conviti* e l' empie nozze. (XIII. 4.).

ki ti veće neg' mogući
160 mač poljački vitez zakla.
Vilenika roditelja,
vješticu joj mater glase;
i na granicah od Rdelja
u Ugrovlasijeh rodila se;
165 od njih na zo put se stavi
i na djela strašna i kleta,
da bio mjesec okrvavi,
žarkom suncu svjetlos smeta.
Crni vedrinu od nebesa,
170 sitne zvijezde zgar priteže;
more smuća, zemlju stresa,
povjetarce vihrim žeže.
Zgrade ori, njive hara
trijeskom, gradom, zlom godinom;

Što sam sve čuo o tim vješticama u svojoj mladosti i to od ljudi veoma ozbiljnih, koji su me uvjeravali, da je sve istina živa, mogao bih napisati nekoliko svezaka.

161. *Vilenik*, u narodu: čarovnjak.

164. *Ugrovlasi*, su nazvani erdeljski Rumunji, jer spadahu Ugarskoj.

167—8. *Da bio mjesec okrvavi — Žarkom suncu svjetlost smeta.* Ovdje, kao i u narodnoj pjesmi mjesec je *bio*, a sunce je *žarko*. Pod bijelim mjesecom pjesnik razumije tursku carevinu (metonimija), a pod žarkim suncem cara Osmana. Te bi ovi stihovi značili: da naškodi turskoj carevini, hoće da crni slavu carevu. Nu i doslovno se može uzeti, jer narod vjerovaše i sada vjeruje, da vještice uzrokuju pocrvenjenje mjeseca, jer stanu između njega i sunca, kao oblak. — *Smeta* ovdje znači: poremećuje.

169. *Crni vedrinu od nebesa.* Nagomilava oblake na obzorju.

170. *Sitne zvijezde* su one t. zv. krijesnice, koje veoma često vidimo letjeti nebom kao da padaju na zemlju, za to pjesnik veli: *zgar priteže*, t. j. vuče odozgo na zemlju. I to se pripisivalo vješticama.

171. *Smućati,* smućivati, znači turbare, ili u današnjem knjiž. jeziku: burkati, uznemirivati. Jednom se govorilo: *smućeno* more, (ah nije život ljudski drugo neg *smućeno* jedno *more.* Gund. Suze s. raz.) a sada se veli: uzburkano more.

172. *Povjetarce vihrim žeže.* Povjetarac hladi, blaži. A jaki vjetrovi pale mnogo jače od samoga sunca. Vjetar je opalio, obično se veli, da se označi šteta, koju suhi vihor čini na polju. Pjesnik upotrebljava hiperbolično glag. žeći. Prama tomu ovaj stih znači: pretvara blage vjetrice u vjetrove, koji uništuju.

173—4. *Zgrade ori trijeskom;* ruši gromom; *njive hara gradom i zlom godinom,* t. j. nevremenom.

175 priobraža se i pritvara
pticom, zvirim, dubom, stinom.
Odmetna je kaurkinja;
pokli u vjeri toj se zače,
nevjerna je sad turkinja;
180 svi zakoni se od nje tlače.
Ne ima od duše sve spoznanja,
ni drugoga boga sluša;
njoj su u njoj sva uzdanja,
ona njoj je bog i duša.
185 Ljubi sina, u koliko
po njem se uzda svijet vladati,
i za to steć, nijedno priko
djelo izvršit vik ne krati.
Do carskoga istom stola,
190 otkli pade, da uzrasti,
ne gleda ona — tač je ohola —
zlata, snage, vjere i časti.
Nije lijepa; nu hitrosti
zna, s kojim se vid zaslijepi;

Da se naš pjesnik u prikazivanju demonske moći vještice ugledao u Tassove tvorevine: Armidu i Ismena, neka se isporede ovi stihovi Tassovi sa gori navedenim Gundulićevim: Na riječi Ismena:

A quel parlar le faci, onde s adorna
Il *seren della notte, egli scolora;*
E la luna si turba, e le sue corna
Di nube avvolge e non appar più fora (XIII. 9.).

180—85. Kao vrhunac zloće njezine stavlja Dilaver to, što ne pozna Boga, što ne poštuje moralnih zakona, što ne osjeća nikakove savjesti: *ne ima od duše sve spoznanja,* te je ona sama sebi Bog: *Ona njoj* (sebi) *je Bog i duša.* U tomu je slična Tassovu Argantu, za kojeg pjesnik veli:

. . . d ogni Dio sprezzator e che ripone
Nella spada sua legge e sua ragione. (Ger. Lib. II. 5.).

Za Sarajevca Sulimana Gundulić veli u XVIII. pj.:

Ne zna on što je druga vjera
Neg dobitak, ki je isko (405—6.).

194. *Hitrost* je lukavost, kojom se nastoji zavesti nekoga. — *Vid* ovdje znači razum, ili duševno oko.

195 u raskošah i milosti
oblijepi se, dokle olijepi.
Ugrovlaški vojevoda
sudeć lijepos po pogledu
za poklon ju caru poda
Muhametu, tvomu djedu.

Zbog opasnosti, koja prijeti Osmanu od strane njegove pramaćuhe i njezina sina Mustafe, ako otiđe na Istok, Dilaver predlaže caru, da ne ostavlja živa Mustafu, svoga suparnika,

er se u suho drvo lasno,
oganj primi i pojavi.

Osim toga predlaže, da se smakne Mustafina majka, i Mustafin zet Daut-paša, onda svi oni, koji bi ma kako mogli postati pogibeljnima, pače i sama rođena careva braća,

jer velika rijeka nije,
ka se u vele dijeli traka.

Učitelj-hodža savjetuje cara, prije nego krene na put, da utvrdi „svoj stol" čestitim porodom, te da u tu svrhu najprije izabere *ljubi pravu, ne robinju nepoznanu, nego gospođu izabranu svijetle kuće, slavna imena,* da mu se djeca uzmognu ponositi svojom majkom, a ne da je se stide kao proste čobanice, kmetice. Svi carevi i kraljevi svijeta nastoje, da se žene *iz plemena suproć sebi,* radi djece. Samo osmanski carevi uzimlju kćeri *tamnih ovčara.* Nije čudo, da im slabi koljeno, jer krv *divljačna uzdivljači.* Ne bi ni on, Osman, bio onako bojovan, plemenit, da mu majka nije potekla od ruskijeh careva. Ona je bila po pjesniku, kći Miholjskoga bana, t. j. gospodara grada Mogileva u Bijeloj Rusiji.[1]

196. *Oblijepi se dokle olijepi.* Pjesnik se igra predikatima po ukusu secentista. — *Oblijepiti* znači induco aliqua re, bekleben; — *olijepiti,* bolje olijepljeti, postati lijep. Toliko se raznim mastima obljepljivala, mazala, živeći u raskošnosti i milosti carskoj, da je postala lijepa.

Što Dilaver pripovijeda o podrijetlu Mastafine majke, ne dade se iz povijesti utvrditi, jedno samo stoji, da je bila pohlepna za vlašću, da je spletkarila, ali to su obična svojstva uplivnih žena, ne samo na istočnim nego i na zapadnim dvorovima.

---

[1]) Majka Murata IV. Osmanova brata bila je Grkinja. Ali se ne zna, je li ta bila i Osmanova mati.

Grčkijeh cara i despota
raškijeh kćeri gospodične,

rajske ljepote, bjehu prijašnjim carevima *ljubi slične.* S toga neka se iz čitavoga carstva izaberu dvije, tri i četiri gospođe, *plemenita koljena, a rajske slike,* jednu od tih neka oženi, pa onda neka *svekra* (tasta) za svoga otsustva učini regentom. Tada se ne će imati nikoga bojati, jer tast, kad nije od koljena Otmanovića, ne može ni sanjati o carstvu, a njemu je na korist podupirati svoga zeta.

Crni hadum [1]) odobravajući savjete i predloge predgovornika sa svoje strane stavlja caru na dušu, da potraži mir s *krunom kralja poljačkoga.* Ako ostanu napeti odnosi između carstva i Poljaka za careva otsutstva, Poljaci mogu prodrijeti u carstvo. Tko će onda odoljeti kraljeviću *Vladislavu,* knezu *Radovilskom,* (Radziwill), vitezu *Kotkoviću* (Hotkijeviću), tko *Zborovskomu* i *Zamojskomu*? Tko će braniti carstvo od *hrabrene Krunoslave,* žaručnice Korevskoga (Koreckoga), koja se usudila za posljednjega rata prodrijeti do carevih šatora, pozivajući ga na megdan. [2])

Radi toga Hadum predlaže za uspjeh pregovora o miru, da car dobro drži u rukama Korevskoga, kojega će slobodu i život kod određivanja uvjeta moći skupo ucijeniti.

Car pristaje na sve predloge svojih vjernih savjetnika, samo odbija Dilaverov, da se smakne Mustafa i sva careva braća. Bože učuvaj, da bi on digao ruku na onoga, koji je sjedio na carskom divanu! No, da se od njega osigura, umnožit će mu straže. A što Mustafina mati mrzi na njega, svoga pastorka, nije čudo, to je obično kod svake maćuhe. Neka slobodno lijeta po nebu, među oblacima, on se ne boji *njezinih vilinstva.* Odredi, da netko ode po cijelom carstvu birati otmjene djevojke, od kojih će izabrati svoju drugaricu. *Crnac Hadum sam skoči i obeća iznać vile zlatnijeh vlasi, rajskijeh oči, u kijeh svjetlos sja najveća.* Za poslanika u Varšavu odluče poslati Hercegovca Ali-pašu.

---

[1]) Hadum, glavar ženskinja u haremu.

[2]) Ovdje u deset stihova navodi razloge, s kojih je nepobitna poljska vojska, koji su prava antiteza onim razlozima, koje Osman nabraja u prvom pjevanju, s kojih je morala pretrpljeti poraz turska vojska: *vojske su izabrane od vojvoda i gospode, imadu strašne i vrle ratne sprave, bore se za čast i slavu, u slobodi za slobodu.* Time je Gundulić pokazao, da pozna preduvjete svakog ratnog uspjeha.

Karakter Ali-paše.

Med njegova riječ je svaka,
il' spovijeda, ili uprašа.
Posmijeh mu je sveđ sred usti.
505 svakomu se smjerno klanja,
hitrina je sve što izusti,
unjeguje s mudra znanja.
Zna, vuhujuć riječcom blagom,
od besjeda sve nauke,
510 i moguć je veće snagom
od jezika, neg' li od ruke.
S tijem načinom prve časti
u carevu dvoru steče,
i od pastira paša uzrasti
515 poznan blizu i daleče.

Napokon bi povjerena straža nad Korevskim Rizvan-paši, koji je prije bio u ropstvu istoga Korevskoga.

U to i noć nebu stavi
Stražu od zvijezda svu okolo

503—516. U ovim stihovima je pjesnik označio lukava i prepredena diplomatu svojeg doba. Ali paša nije historijska osoba, barem u ovoj službi, nego tvorina pjesnikove mašte. Njega je pjesnik prikazao onako, kako je Tasso prikazao poslanika Aletu:

che da principio indegno
Tra le brutture della plebe è sorto;
Ma l' innalzaro ai primi onor del regno
Parlar facondo e lusinghiero e scorto,
Pieghevoli costumi, vario ingegno . . .
. . . di sua bocca uscieno
Più che mel dolci d' eloquenza i fiumi. (Ger. Lib. 58—61.).

Il spovijeda il uprаša. Bilo da pita, (vidi uvod) bilo da nešto pripovijeda, govor mu je jednako sladak, zavodljiv, *hitar.* — *Unjeguje,* laska, s *mudra znanja.* Ovo sadrži dvoje značenje ili: on laska jer je veoma mudar, ili: laska drugomu, da je mudar, da znade mnogo. Ovo je drugo značenje vjerojatnije. — *Vuhujući,* varajući, lukaveći. Riječ je narodna: Tko ne umije vuhovat, ne umije životovat (D. posl. 131.).

S ovim pjevanjem svršila se ekspozicija. Što slijedi do XIII. pjevanja je osporavna ili epizodna strana epa. Kao što u svakom romanu, tako i u sva-

Da prije reda ne objavi
Svjetlo sunce zlatno kolo.[1])

PJEVANJE TREĆE.

Orfej i hrvatske narodne pjesme.

Mraznoj zimi dođe svrha
s primaljetna jur dohoda;
snijeg s planinskijeh kopneć vrha,
što uze goram, rijekam poda.
5 Na glas tihi od vjetrica
bješe ranit zora obikla
s vijencom, ki joj svi ružica,
u rajskijeh poljijeh nikla.
Kad sunčana zraka plaha
10 po nebu se pruži vedru,
a poklisar carski uzjaha
zlatnom sabljom reseć bedru.

komu epu, mogu se izostaviti cijele stranice, a da se vez posve ne prekine Čitalac bi mogao za razumijevanje glavnog događaja preskočiti na XIII. pjevanje. Ali najljepša pojezija nalazi se u ovim epizodnim pjevanjima.

1—4. *Jur,* već. *Dohoda,* dolaska. Ova prva kitica označuje godišnje doba, kad je turski poklisar krenuo iz Carigrada, da traži mir u Poljaka, kako bi zaključeno na divanu. Pjesnik je preampolozan. prerječit; da kaže, kako je nastupilo proljeće a rijeke nabujale, hoće mu se cijela kitica.

5—12. Ove dvije kitice potanje označuju vrijeme odlaska: naime jutro. Ovako Tasso začinje III. pjevanje opisom zore:

Già l' *aura* messaggera erasi desta
A nunziar, che se ne vien l' *aurora,*
Ella intanto s' *adorna e l' aurea testa*
Di rose colte in paradiso infiora. (III. 1.).

Tasso se pak ugledao u Dantea, koji pjeva:

E quale, annunziatrice degli albori,
L' aura di maggio muovesi ed olezza
Tutta impregnata dell' erba e de fiori (Pur. XX. IV. 145.).

A to znači po tumačenju Anonimnog Fiorentinca iz XIV. vijeka: prije nego se pojavi zora, zaduhne tih vjetrić (aura) iz ruža i drugih mirisnih cvjetova.

[1]) Na ovaj zaglavak je Mužuranić nadovezao svoje XIV. pjevanje.

*

S lijepom družbom on se otpravi
s Otmanskoga Carigrada
15 put država, kijem u slavi
kralj poljački Šišman vlada.
Car mu prida u pohodu
s tvrdom stražom od bojnika
bogdanskoga vojevodu,
20 Gašparova namjesnika,
dim Gašpara Milostića,
ki u hrvatskom rođen kraju,
bi li znanje ali srića,
jur stolova na Dunaju.
25 Ne poteži, nu ga tjera
miso, da prije sklad se uzroči
među suncem od sjevera
i mjesecom od istoči.
Sada jedne, a sad druge
30 konje jaše na promjenu

Kod našeg pjesnika također zora ustaje na glas vjetrica, ustaje pak ovjenčana ružama niklim u rajskim poljanama. Od Homera ovamo pjesnici predstavljaju Zoru ovjenčanu ružama. — *Svi* savi.

Živo prikazuje pjesnik izlaz sunca: *plaha njegova zraka se pruži po vedru nebu.*

17–24. Car Osman osim obične vojničke pratnje dade svom poklisaru za druga i suputnika novoga bogdanskoga vojvodu. Bogdanija je Moldavija. Tako je prozvana po knezu Bogdanu Dragošu, koji njome vlada u XIV. vijeku. Do godine 1620. bješe vojvodom Gašpar Milostić, rodom Hrvat, koji te godine pogibe boreći se protiv Turaka, jer ga Sultan htjede lišiti časti. Sad Osman šalje nasljednika, a pjesnik ne kaže njegova imena. *Dim,* stari oblik: velim, to jest, upotrebljava se još danas među čakavcima na primorju. *Bi li znanje ili srića.* Taj Gašpar Milostić po pjesnikovu govoru, *stolovaše,* ili vladaše *na Dunaju* to j. u Moldaviji, da li po svojim vrlinama ili slijepom srećom, toga pjesnik ne znade.

25–28. *Potežiti* (se), hititi, žuriti se.

Dano, sine, jabuko od zlata,
Brzo si se k meni *potežio,*
kom ostavi tvoje Crnogorce? (V. N. pj. V. 534.).

Miso, želja; *sklad,* mir; *uzročiti,* efficere:
Badnjega dne u noći nijedna se zled ne *uzroči* (D. posl. 5).
Sunce od sjevera, (metafor.) poljački kralj Šišman; *mjesec od istoči,* Osman.

probijući strane i luge
po ravnini, po kamenu.
U rumelska jezdi polja,
opet srpska naprid slidi,
35 gdi su od grada Drenopolja
vrh Marice rijeke zidi,
vrh Marice rijeke, koja
mnokrot brzi tijek ustavi,
kad Orfeo kraj nje poja
40 drage pjesni od ljubavi.
Kažu Srblji i Bugari
bistre vode sedam vrela,
koja probi i udari
na spjevanja sva vesela;
45 spovijedaju, vihri plasi
da uspregoše vrle sile,
slavni pjesnik gdje se oglasi
pod začinke svoje mile.

31. *Probijući strane i luge,* stih je uzet iz Čubranovićeve Jeđupke. — *Strana* ovdje znači, gora, planina, brijeg: uza stranu, preko strane, velika strana. Mjesto u Poljicima u Dalmaciji zove se Podstrana, jer je pod planinom. — *Lug,* gaj.

35. *Drenopolje,* Jedrene, grad na Marici u Rumeliji, staroj Traciji. Iza *rumelskih* polja *slijede srpska.* Pjesnik iza Rumelije stavlja Srbiju, kojoj bi bila granica rijeka Marica, jer on zove dosljedno Maćedoniju Srbijom.

37–60. Na spomen rijeke Marice pjesnik dozivlje u pamet Orfeja. Po grčkoj priči bijaše Orfej pjevač iz Tracije, koji je znao tako milo pjevati, da je svojim pjevom višekrat ganuo samu prirodu. (Toliku moć stari davahu umjetnosti!). Naš pjesnik se drži vjerovanja i učenjačkih tradicija svoje domovine, te drži za Slavene sve starosjedioce na balkanskom poluostrvu. Tračani su po njegovu mišljenju Bugari, kako su Maćedonci Srblji. Prama tomu je Orfej Bugarin. Rijeka Marica na njegov ljubavni pjev zaustavi svoj tok, pače: „kažu Srblji i Bugari“, ona je probila sedam novih vrela na njegova vesela pjevanja.

Sva mj. njegova, ital. — *Pod začinke* kao: pjeva pod gusle, pod orgulje; praćen guslama, praćen orguljama. — *Začinke* kod starijih naših pjesnika znače lirske pjesme u opće, ili prigodnice. Ovdje *pod začinke* znači: kad se on pojavi pjevom, pjesmama. — *Sklad jedini,* izvanredni, nečuveni prije toga, po tal. unico, t. j. komu para nema. — *Kon:* kod, *spjevoca ljubovnika,* pjesnika ljubavnih pjesama. — *Neka se uvijek pak začinje.* Ovdje je imala svoj početak bugarštica, zato neka se ovdje ovjekovječi, neka se pjeva uvijek.

Još govore: jato od ptica
50 slijedeć dubja gnijezda prini,
za od razlikijeh čuti žica
i od glasa sklad jedini.

Na skladanje vele medno
kon spjevoca ljubovnika
55 od razlicijeh zvijeri u jedno
kupljaše se množ velika.

Od Orfea ovdi prvo,
neka se uvijek pak začinje,
ču zvijer, ptica, kami i drvo
60 skladne i slatke bugarkinje.

Bugarin ih slavni ostavi
slovinskomu svom jeziku,
djela od slave da u slavi
bugare se u njih viku.

65 Tim u njih se još začina,
što se u pjesan stavi odavna
od Lesandra Srbljanina,
vrh svijeh cara cara slavna.

60. *Skladne i slatke bugarkinje.* Primorski Hrvati od XVI. vijeka zovu bugaršticam one svoje najstarije pjesme, u kojima se pjevahu junačka djedovska djela. Ime se do danas sačuvalo u narodu isto kao i glagol *bugariti* za pjevati (žalosno). Bugaršticе ili bugarkinje su epske pjesme u najstarijem obliku; Stihovi su šesnaesterci od osam troheja, sa pripjevom.

61—64. *Bugarin slavni* je Orfej. — *Slovinskomu svom jeziku,* slovinskomu narodu svomu; — *djela od slave da u slavi;* pjesnička secentistička aliteracija. Djela slave, to su junačka djela, da se *bugare,* da se pjevaju *u njih,* u bugaršticama, slavenskim pjesmama, među Slavenima; *viku,* uvijek, *u slavi,* dično i slavno.

65—69. *Tim,* ideo, stoga; *u njih,* među Slavenima, *još se začina,* još se pjeva, *što se u pjesan stavi odavna,* što bi odavna spjevano u stihove. — *Od Lesandra Srbljanina,* mj. *o* Lesandru Sr. ital. Pjesnik ne nabraja ovdje samo one junake, što ih je opjevala narodna pjesma, nego i one, koji su bili predmetom junačke umjetne pjesme kao što i one, koji su počinili takova djela, koja on cijeni za dostojna pjesme, spominje one *dignos laude viros, quos musa vetat mori.* Aleksandra Velikoga zove Srbljaninom po mišljenju savremenika, da su Maćedonci Srbi. Naprotiv za Nemanjiće, Kobilića, Kraljevića Marka i t. d ne veli nigdje da su Srblji.

U njih svud se vitez hvali,
70 koga krunom kopje obdari:
Stjepan, Uroš i ostali
od Nemanje kuće cari.

U njih žive slava obilna,
ku Kobilić steče mudri,
75 kad handžarom cara silna
na Kosovu smrtno udri.

Prosvijetlit se je u njih hajo
ne zavideć sunce žarko
Svilojević još Mihajlo
80 i Kraljević junak Marko.

U njih jošte vas svijet puni
glas, i bolna djela slovu
od Lauša, ki se kruni
u Budimu i Krakovu.

85 Glasi se u njih sred naroda
od istoka do zapada
vjera, gospodstvo i sloboda
Dubrovnika mirna grada.

70. *Koga krunom kopje obdari.* Koji junaštvom svojim postade kraljem, a to su vladaoci iz kuće Nemanjića. — *Car* je u narodnoj pjesmi svaki vladar. Narodna pjesma pozna poglavito cara Stjepana Prvovjenčanoga, Stjepana Dušana, i Stjepana Uroša,

74. *Kobilić,* dubrovački pisci tako zovu Miloša Obilića. Zovu ga i Kobilović kao i starija narodna pjesma, koja mu ime izvodi od kobile. — *Mudri,* ovdje znači lukavi, hitri.

75. *Cara silna,* Murata I. koga Obilić smače na Kosovu (1389.).

77. *Prosvijetliti,* collustrare. Haljina i obraz prosvijetli, (D. posl. 25.) proslaviti. — *Hajati,* curare, nastojati, mariti.

78. *Ne zavideć sunce žarko,* više od žarkoga sunca nastojahu se proslaviti Mihajlo Svilojević i Kraljević Marko. — *Mihajlo Svilojević* je djever Sibinjanin Janka, proslavljen u nar. pj. God. 1460. zarobljen od Turaka pogibe u Carigradu.

83. *Lauš* je Ljudevit I. Veliki, kralj Hrvatske, Ugarske i Poljske (1342. —1382.).

85. *Glasi se,* pjeva se, *u njih,* u pjesmama. *Vjera, gospodstvo i sloboda* sačinjavaju najveći ponos starih Dubrovčana. Oni zvahu svoj grad *mirnim,* jer ne tražijahu kavge ni s kim, držahu toliko vojske, koliko im trebaše za unutarnji red, a novac, koji bi morali trošiti za uzdržavanje oveće vojske, trošili

U njih Janko vojevoda
90 visoko se uzvisio,
da je obrana i sloboda
od ugarske krune bio.

Svaka strana, ka je najdalja,
svako doba, svako vrime
95 Matijaša sliša kralja
nedobitno u njih ime.

U njih Đurđa Skenderbega,
satritelja turskijeh sila,
priko svijeta lete svega
100 još viteška bojna dila.

Na veliku u njih glasu
Šišman Bator jošte stoji,
da otmanske vojske rasu,
kih nebrojeni bjehu broji.

105 U njih svak čas rastu u slavi
svi poljački kralji izbrani:
Jageloni, Vladislavi,
Kažimiri i Šišmani.

O Šišmane, vedra krvi,
110 ki od Leha i od Kraka

su u izravnjivanja diplomatskih sukoba sa pojedinim pogibeljnim susjedima, u mita, poslanstva i t. d. Jeftino nijesu prolazili.

89—92. *Janko Vojvoda* je slavni Sibinjanim Janko, koga je pjesma očuvala u spomeni naroda (umr. 1456.). — *Da,* mj. koji, po tal. che. *Od,* ital.

95. *Matijaš* je sin Sibinjanina Janka, kralj Hrvatske i Ugarske (1457.—1490.).

Đurađ Skenderbeg, nazvan Kastriotić, slavni Arnaut, koji vojeva s Turcima punih 30. godina, popularan u hrvatskom narodu, kao da je bio Hrvat. Umrije 1466.

102. *Šišman Bator* je poginuli vojvoda erdeljski (Umr'o 1613.),

105. Pjesnik sada prelazi na Poljsku i njezine slavne vladare, da se tako može opet dotaknuti kraljevića Vladislava. Nu prije nego li će preći na Vladislava, pristojnost zahtijeva i poštovanje prama samomu kralju ocu, da i njega slavi.

109. *Vedra krvi,* čista, nepomućena porijetla. Vedar je naslov, kojim se diče u Italiji koljenovići, serenissimo.

110. *Leh i Krak* su dva poljska mitska kralja. Prvi je osnovač poljske države, a drugi osnovač Krakova.

treći imenom, slavom prvi,
u kraljevstvu si od Poljaka,
u njih i ti, o mogući
poljski kralju, slavan jesi,
115 da sjevernoj carskoj kući
ote krunu, ka te resi;
da otmanska teška sablja
pod tvijem britkijem mačom puče;
da svud tvoj konj, tva korablja
120 zemlji i moru posluh uče.

Nedobitan s toga uzroka
carevat si svijetu sio,
ako od zapada i od istoka
dva cara si pridobio.

125 Jedan, s čudom neizmjerne
tve kriposti čijem zamjeri,
za ljubovce da ti vjerne
dvije kraljice, carske kćeri;

drugi, oholo ki pod nebi
130 vrh cara se svijeh ponosi,
samomu se klanja tebi,
s poklisarom mir ti prosi.

Nu je najveća tvoja slava,
kruno vedra i čestita,

115. *Da,* lat. qui causal. *sjevernoj carskoj kući.* Rusi godine 1610. pobijeđeni oružjem Šišmanovim, ponudiše Šišmanovu sinu Vladislavu carsku krunu, Zato ona kruna resi i njega, premda je na sinovljevoj glavi.

119. *Tva korablja,* brod, ovdje ratni brod. Po Dalmaciji je još uvijek u porabi ta riječ. A nije čuti inačice: korab, korabalj.

123. *Ako,* jer, si pridobio dva cara: istočnoga Osmana i zapadnoga austrijskoga.

125. *Jedan,* to je austrijski, dobiven je udivljenjem nad tvojim djelima. — *Čudom,* diveći se *neizmjernim tvojim krepostima,* vrlinama, koje *zavidi.*

127—8. Šišman oženi prvi put Anu, kćer nadvojvode Karla Štajerskoga, unuku cara Ferdinanda 1592. A kad ona umrije, oženi 1605. njezinu sestru Katarinu.

133. Nu najveća je slava Šišmanova, što imade za sina Vladislava. Time pjesnik prelazi na omiljenoga svoga zaštitnika, kojemu pjeva pravi panegirik hiperboličnih retoričkih pohvala.

134. *Kruno vedra i čestita.* I u prostom je puku u Dalmaciji ova metonimija, *kruna,* za kralja ili nosioca krune, veoma običajna osobito u direk-

135 što imaš sina Vladislava,
ki na carstvo sviće od svita.
O preslavni kraljeviću,
nedobitna tvoja dila
ja bugareć slavan biću:
140 ta je imena tvoga sila.
Ah srećnijeh mojijeh dana!
ki ću pokoj nać u trudu,
ako u smrti cara Osmana
sred tve slave živjet budu.
145 Ja po sebi ne imam vlasti,
ako milos tva me ostavi:
ti uzdrži, za ne pasti,
pod tve krilo tko se stavi.
Sivi sokole od sjevera,
150 koji letiš sunca više,
trebuju mu tvoja pera,
tko ište djela tva da piše.
Zašto ne ja, da nu Orfeo,
kad bi od tebe spjevat htio,
155 vele bi se prije smeo,
neg' bi izreko stoti dio.
Na kraljevstvo od koljena
od sto kralja kralj te rodi,
ki sjeverna nebrojena
160 mjesta vlada i gospodi.

tnom govoru. Veoma rijetko, gotovo nikada, ne govori se: kralju! nego: svijetla kruno! Dok su se birali po nekim primorskim mjestima, kao na Ižu i Pupnatu, za uspomenu prijašnjih događaja, kraljevi i svečano se krunili, kao u Ižu, puk je govorio kralju: svijetla, ili vedra, kruno!

139. *Ja bugareć* . . . postati ću slavan zato, što pjevam tvoja djela, a ne zato, što su vrijedne moje pjesni.

140. *Ta je* . . . tolika je moć imena tvoga.

141. *Ah srećnijeh mojih dana!* sretna li mene. — *Ki ću,* jer ću; *pokoj,* užitak, slavu. — *Ako,* kad; *u smrti cara Osmana,* opjevavši smrt c. O. koju je prouzročila u prvom redu tvoja slava, tvoja pobjeda. — *Sivi sokole.* Nar. pj. ne pozna za sokola drugog epiteta osim sivi. Zamjenjuje se sa sinji.

151. *Trebuju mu tvoja pera,* treba tvoju moć, vrlinu, tvoj polet.

153. *Zašto,* jer; *da nu,* ili samo *nu,* nego.

158. *Od sto kralja,* potomak stotine kraljeva; kuća Vaza, od koje se rodi Vladislav po ocu, starinom je kraljevska.

Kraljica je majka tvoja,
cesarova sestra slavna,
od sjeverne kuće, koja
cesaruje svijet odavna.
165 Cesarovom kćeri obdari
i tvu mlados višnji zgare:
rodiše te kralji i cari,
i ti rađaj kralje i care.
Kruna od krstjan, ka je najdalja,
170 u rodu te blizu gleda:
franačkoga imaš kralja
i španjolskog bratučeda,
koga carstvu Indije sada
nove svijete more plodi,
175 komu sunce sred zapada
ni u noći ne zahodi.
Moškovsko je kneštvo glavu
pod tve noge priklonilo,
kad se u boju u krvavu
180 od tve ruke pridobilo.
Ti, od sjevera sjever brži,
sred Nestera i Dunaja
rva, tište, slomi i skrši
ognjenoga ljuta zmaja.
185 Svijetlo sunce, sini sini
u vedrinah od istoka,
tjeraj mjesec k noćnoj tmini,
dan da svane s tvoga oka.

161. Majka mu je od kuće austrijske, također starinom kraljevske ili vladalačke. Vladislav se god. 1637. oženi sa Cecilijom Renatom, kćerju, Ferdinanda II. Habsburga.

169—176. Nabraja rodbinske sveze Vladislavove.

183. Klimaks: *rva, tište, slomi i skrši. Ognjenoga ljuta zmaja,* cara Osmana.

187. *Tjeraj mjesec* . . . Tjeraj Turke iz Europe, uništi njihovo gospodstvo, neka *svane dan s tvoga oka,* neka se pojavi sloboda.

Pjesnik hrabri svoga zaštitnika, da oslobodi kršćansku raju na Balkanu, te želi da svlada svoga *odmetnika,* protivnika u pravednoj *suprotivi,* borbi, pa mu proriče veliku slavu.

Kraljeviću, živi, živi
190 nedobitan do vik vika;
u pravednoj suprotivi
dobi tvoga odmetnika.

Rasti, rasti, Vladislave,
svi narodi tvoj glas čuju,
195 i za jedne tvoje glave
sto kruna ti odsad kuju.

Slijedi, slijedi tva vlas mnoga
— tijesan joj je jur kraj ovi —
preko mora ledenoga
200 novoj zemlji bit car novi.

Iza ove eskurzije od 170 stihova vraća se piesnik na Ali-pašu. Putuje on prama svome cilju. Prolazi Kunovicu i Šaru planinu, gdje je bio Martov gvozden stan. Putujući nedaleko obale Crnoga mora eto ga do Varne, gdje bi poražen kralj ugarski i poljački Vladislav 1444. No novi je Vladislav osvetio onoga prvoga, te su Kozaci u službi Poljaka uništili Varno i okolicu. Prolazi mimo Dobruču i Zagorje u Podunavlju. Pjesnik ističe sjajno gospodarsko stanje tih krajeva. Kod Nikopolja spominje rimski most *„od sto oka"*! Tu i kod Ćelija uhvati pjesnika elegična žica:

Sve na svijetu propada.

Vrijeme mrakom od zabiti
care i carska krije imena,
samo je svijetla vik na sviti
djela uzmožnijeh uspomena.

Ćelije su grad njekada
290 glasovita bile imena,
obilježja jedva sada
naziru se iz kupjena;

281—304. *Mrak od zabiti,* mrak zaboravi. Kelije, grad na ušću Dunava u Crno more. — *Obilježja,* znakovi; *kupjena,* dračje, što no raste na zapuštenu zemljištu i rađa krasnim crnim jagodama, koje narod negdje, znanstveno pogriješno, zove i maginjama. Na ovaj se plod i odnosi ona iz nar. pj.: crne oči kao maginje. Stjepan VI. Veliki, vojvoda Bogdanski, kasnije i vlaški, 1448—1484. razbi hametom Muhameda II. 1475. — *Krov visocijeh poda,* sinekdoha, kuće sa visokim podovima, ili spratovima. — *Ogrnuti od kamenja stanovita,* opasani tvrdim kamenjem. — *Tvrd se súdi,* drži se sigurnim. Ovaj je ulomak imitacija onih stihova iz Tassa:

Giace l' alta Cartago; appena i segni
De l' alte sue ruine il lido serba.
Muoiono le città, muoiono i regni,
Copre i fasti, le pompe arena ed erba;
E l' uom d' esser mortal par che si sdegni:
Oh nostra mente cupida e superba! (Ger. Lib. XV. 20.).

Ovo su ponajljepši stihovi u Tassovu djelu, jer divno prikazuju ništetnost i promjenljivost svih stvari. Ali ni on nije originalan, jer se ugledao u Sannazzara, koji u „De partu Virginis" II. pjeva:

. . . qua devictae Carthaginis arces,
Procubuere, jacentque infausto in litore turres
Eversae; quantum illa metus, quantum illa laborum
Urbs dedit insultans Latio et Laurentibus arvis!
Nunc passim vix reliquias, vix nomina servans
Obruitur propriis non agnoscenda ruinis.
Et querimus genus infelix, humana labare
Membra aevo, cum regna palam moriantur et urbes!

I Dante (Paradiso XVI.) i Petrarca (Triomfo del Tempo 112.) pjevaju o ništetnosti i propadljivosti ljudskih stvari, ali Sannazzaro a za njim Tasso spojiše tu misao sa ljudskom taštinom.

A ponosna naša ćudi, o nostra mente cupida e superba! a Lucrecij pjeva još prije: O miseras hominum mentes, o pectora caeca (De Rer. nat. II.).

Sporedi ove stihove Gundulićeve sa onim iz Suza S. razm.

Mru kraljestva, mru gradovi,
I njih plemstvo trava krije,
A jer je umrli život ovi,
Čoek u srcu miran nije,
A svaki dan vidi očito,
Da nije ništar vjekovito. (II. plač. kit. 40.).

Mru gradovi ogrnuti
od kamenja stanovita,
a od umrle čovjek puti
300 žali, er' ne ima vječnijeh lita.

Ah, ponosna naša ćudi!
i jes jošte, tko se vara,
i u životu tvrd se sudi,
videć, kami da se obara.

Ali-paša slijedi svoj put te hoće da pređe Dunav ondje, gdje je prošle godine Osman dao sagraditi mostove za prijelaz

svoje vojske. Uđe u Moldaviju i dođe na mjesto, gdje se lanjske godine bio boj između Poljaka i Turaka. Tu Ali-paša stade pitati bogdanskoga vojvodu i ostalu svoju pratnju, da li poznadu mjesto, gdje se onaj strašni boj bio. Na to bogdanski vojvoda stade moliti Ali-pašu, da mu priča *„broj junaka, mjesta i zgode“* turske vojske, jer će mu *„biti utjeha druga naći sred nevolje“*.[1])

PJEVANJE ČETVRTO.

Bogdanski vojvoda staviv upit umukne, željan čuti bojne zgode, a carski poklisar stade govoriti: Strašno je čuti, kako je Poljak svladao cara Osmana; ne čovjek nego bi se i divlja zvijer ganula. Zato, zašto tražiš, da ti pripovjedim stvari neugodne? Danju i noću ista zemlja ih pripovijeda svim putnicima. Zemlja je čula i vidjela, pa viđ' i čuj i ti vječnu žalost turskog neuspjeha, koji će ostati i poslje nas.[2])

Koliko okom možeš zapasati, sve je bilo puno vitezova, vojske bijaše nečuven broj. Sudi po gomilama kostiju, koje naokolo leže, kolika je sila tu satrvena i kolika krv prolivena. Stotina naroda se sastade iz polovice svijeta, a poljački mač zadade svima ovdje smrt; a ova prokleta zemlja otvori im grob. Ali jer velike stvari ne nalaze lako vjere, kazat ću ti mjesto po mjesto, gdje je tko stajao. Gledaj rijeku Prut i prostorje do Nestera. Car je preveo preko nje svu svoju vojsku na ovo polje. Ono podalje je grad Hotim, gdje su se bili utvrdili Poljaci. Nepregaziva rijeka Nester ih branijaše od sjeverne strane, a grad i visoki bregovi od istoka, od zapada su se utvrdili dubokim jamama, a prama podnevu bijahu im utvrde njihove desnice. Dovoljna im bijaše obrana grudi kraljevića Vladislava. On je sam svojoj vojsci gora i planina, on podiže od turskih tjelesa silne gore, a od njihove krvi proli rijeke više i šire od Nestera. Na ovoj glavici, što je povrh nas, bjehu šatori carevi, a sve naokolo straža kapidžija. Bilo ih je šest tisuća pod gvozdenim buzdovanima. Ovdje bijaše

[1]) Ovaj stih je prijevod onog banalnog latinskog stiha:

Solamen miseris socios habuisse malorum.

[2]) Ovdje iznosi pjesnik po uzoru Homera, Vergilija i Tassa katalog turske vojske. Kako putnik Odisej pripovijeda Feačanima svoje prijašnje nezgode, kako Eneja pripovijeda Didoni rasap Troje, tako Ali paša pripovijeda svojoj pratnji poraz na hoćimskom polju.

šator velikoga vezira Huseina, a okolo njega bijaše deset tisuća vojnika sa bijelim oklopima. Nedaleko od carskoga tabora, koji imadijaše sliku grada, stavi svoj šator zapovjednik janjičara, Ali-aga. S njime bijaše trideset tisuća vojske, za obranu carske glave. Bijahu oboružani ognjenim diljkama. No propala je njihova moć i slava potamnjela, jer posred njih Poljaci malo da ne oteše samoga cara. Za to ih Ali-aga kori i kara, jer sama njegova sablja bijaše na obrani carevoj. Oh da je svaki turski vojnik slijedio vrline Ali-age, ne bi ovdje ležale turske nego poljačke kosti! Podalje se utabori vojska spaholjana, koji gvozdenom desnicom, što stignu, to povale. Bilo ih je 15 tisuća, na krasnim konjima, pod zapovjedništvom Derviš-age. Valjan bijaše to junak, ali himben svome caru, te bi uzrokom, da su Poljaci omastili turskom krvlju svoje mače.

Blizu ovih spaholjana[1]) prama zapadu stahu spahije, 12 tisuća na broju, razdijeljeni u stotinu četa pod vodstvom Hrvata Memije. Oboružani puškama, ulijevaju samim pogledom strah i trepet. Do njih stajahu tri tisuće delija, zasjednika na putevima; iz očiju im se vidi izdajstvo, zasjeda. Nose na sebi kožuhe raznih životinja, malo govore, jer sav im razlog stoji u sablji. Ne služe Bogu nego novcu, jedan se ne uzda u drugoga, nose za pasom samokrese, da mogu nenadano nasrnuti. Vođaše ih Omer-aga, kojega su sami izabrali kao najvećega i najgorega lupeža i razbojnika među njima.

S južne se strane utabori vojska begler-bega[2]) rumelskoga, koji zapovijeda nad pet tisuća vojnika. Taj begler-beg bijaše Jusuf Bošnjak iz Maglaja, koji je dao sagraditi most preko Dunava. Njegovi su vojnici svi u ognju, te palijahu putem sela i sve, što nalažahu. Pa nije čudo, da im se i rijeka Dunav slegla.

S lijeve strane njegove stajahu Arbanasi, 12 tisuća, pod zapovjedništvom Skender-paše, svi zadojeni željom krvi. Ovaj Skender-paša udari ponosito prvi na Poljake. On je pređašnjega

[1]) *Spaholjani.* U turskoj vojsci bijaše dvije vrste konjanika, jedni se zvahu spahije, drugi spaholjani (XIII. 342. i XVI. 93.) Spahije su lensko konjaništvo, koji su služili za to, jer su imali carska dobra. A spaholjani su bili plaćeni konjanici, koji su sačinjavali carsku gardu, a većinom su bili od boljih obitelji ili iz kršćanskih kuća silom oteti.

[2]) *Beglerbeg*-beglerbegstvo, glavni upravitelj jedne velike pokrajine, carev namjesnik. Među beglerbezima bijaše prvi u osmanskoj carevini beglerbeg rumilski, t. j. carski namjesnik u Rumeliji.

ljeta udario na Gašpara Milostića, potukao ga, a dio njegove preostale vojske stjerao u planine. Ali uzalud mu sada nastojanje, jer plati lanjsku pobjedu životom. S desne strane njemu stajaše bosanski paša Sokolović sa 16 tisuća Bošnjaka. Ovaj Sokolović je unuk cara i onog vezira Sokolovića, koji se proslavi pod Sigetom. Bosanska vojska je bila sva na konju. Za bosanskim četam idu hercegovačke, pod vodstvom Ćor-Huseina-paše. Oružje su im puške opletene žicom; čeljad tvrda, odrasla među kamenjem, u borbama sa zvijerima šumskim. Prama zapadu povrh svih paša utabori se slavni budimski paša, Mahumet Karakaš. On je stekao slavno ime u vojnama, a svak ga smatraše budućim velikim vezirom i čekaše, da car makne Huseina i njega postavi na najviše mjesto u carstvu. Nu car ga imenova budimskim pašom i dade mu svoju sestru za ženu. Ali ljudska zloba, koja radi o tuđemu zlu, nađe način, da se Karakaš smakne. Car zaslijepljen zapovjedi da Karakaš sam navali na poljački tabor, a sudbina je htjela, da naša vojska pogine onaj čas, kad je bila lišena takova junaka. On sam navali na skupne sile neprijatelja. Da je turska vojska imala samo tri takova junaka, ne bi je bila zadesila ova nesreća, nego bi danas Poljska plakala. Nu vječna mu je dika, što pade od ruke kraljevića Vladislava.

Ono mjesto, gdje se polje utočilo k trećem brijegu, bilo je određeno za vojsku anatolskog begler-bega. Bilo je šezdeset tisuća Anatolaca. Paša nevjerne Mingrelije[1]) i onaj plodnoga Aleppa[2]) utaboriše se sa deset tisuća konjanika svaki. Uz njih šest tisuća Karamana[3]), gusara i putnih razbojnika. Tako isto šest tisuća konjanika iz Palestine: *„svaki harbom*[4]) *vješto meće, svaki lukom dobro strilja“*, bez ikakove vrline, samo su ljuti razbojnici. Uz ove bijaše devet tisuća Arapa, nestalna boravišta. Onamo daleko, gdje se nebo sa zemljom spaja, bjehu šatori dijarbećirskoga paše[5]), sa deset tisuća vojske. Ovi pravi vitezovi sami stekoše

[3]) *Mingrelija* je stara Holkida, između Crnoga Mora, Kaukaza i Imeterije. Zove se i fazinska od rijeke Fazis, koja njome teče do u Crno more. Zove se hajinska t. j. nevjernička.

[4]) *Aleppo,* Alep, Haleb u staro vrijeme jedan od najbogatijih gradova svijeta, trgovački emporium u Siriji.

[5]) *Karamani,* stanovnici Karamanije, zemlje u Maloj Aziji.

[6]) *Harba,* je maleno koplje za džilitanje.

[1]) *Dijarbećirski.* Dijarebećir, Diarbekr je grad na gornjem Tigrisu.

slavu u borbi protiv Poljaka, pod vodstvom hrabrenoga Dilavera. Da bude smioniji u borbi, držaše Dilaver uvijek na prsima sliku svoje ljubljene Slavojke Adžamkinje[1]), koju dobi na koplju i ote sinu kralja perzijskoga. Radi njezine neizrecive ljepote on nju tako ljubi, da je nikada ne ostavlja, držeći je za božanstvo. On ote iz ruku poljskih tursku zastavu, zbog čega bi Husein od cara skinut s vezirstva, a na njegovo mjesto postavljen Dilaver.

Do njegova šatora stojaše tvrdo utaborenih petnaest tisuća Armenaca. Ondje, gdje je sunčana zraka uprla prama oblaku, bagdadski paša Abas bješe postavio svoj tabor. Slijedilo ga je sto paša i sto begova pod bijelim stijegom. Eno na vrhu prama istoku, na onom vrhuncu:

Sokolica.

345 ondje istočna sta bojnica
i u nje licu sunce i zora,
glasovita Sokolica,
velikoga kći Mogora.

U nje družbi dvanaes ona
350 djevojčica bojnijeh ima,
i moguća je i smiona
cijele vojske zateć š njima.

Pjesnik je prikazao Sokolicu po Tassovoj Klorindi i Vergilijevoj Camilli.
345. *Istočna bojnica,* turska bojnica.
346. *I u nje licu sunce i zora.* Pjesnik veoma često upotrebljava ove metaforične izraze za oznaku ljepote lica u djevojke. Lice joj je sjajno kao sunce, a rumeno kao zora.
347. *Mogor,* što i Mogul ili Mongol. Tako se zovu u Hindostanu Tatari, koji god. 1526. postaviše na carski prijesto u Delhiju svoga vođu Babera. Njegovi nasljednici su poznati u povijesti kao carevi mogulski. Carevi, koji su nekoć zapovijedali nad cijelim Hindostanom, bijahu zvani velikim Mogulima. Tako i Gundulić zove oca Sokoličina *velikim Mogorom.*
348. *U nje družbi:* u njezinu društvu; *i moguća je i smiona*: i može i hoće. — *Zateći,* napasti, presjeći put. Nar. pjesma veli:

Petkovicu *zatekoše* Turci,
Igumana starca *zatekoše* . . . (V. N. pj. IV. 262.).

[1]) *Adžamkinja,* Perzijanka.

Sve u rukah kopja nose,
a u očiju drže strijele,
355 vezi od zlata njih su kose,
jašu konje jak snijeg bijele.
Sablja o pasu, luk niz pleći
u mnogom im visi uresu,
po prilici, po odjeći
360 vile od gora vidjet sve su.
Tijem kraljevska prigizdava
dikla sred njih, rek bi da je
lijepa božica od dubrava,
ka u lovu danke traje.
365 Na razblude ona, mlada
ćud oholu vik ne prignu;
bijesne konje kroti i vlada
i tekuć ih vjetar stignu.
Sred oružja raste smino
370 bez bojazni u životu,
i od žene ne ima ino,
neg' samo ime i ljepotu,
Po planinah, priko gora
vrle zvijeri traži i diza,
375 i slobodna bez umora
i tjera ih i dostiza.
Kaciga joj resi teška
mješte vijenca zlatne kosi,

Pjesnik miješa metaforični sa stvarnim govorom (Secentizam). — *U očiju drže strijele,* jer gađaju plamenim pogledom. — *U mnogom im visi uresu,* veoma im lijepo pristaje. — *Po prilici;* aspectus je prilika: po pojavi. — *Vile od gora,* gorske vile, *vidjet sve su,* videntur, čini se.

363. *Lijepa božica . . .* Diana, božica šuma i lova.

Pjesnik poredi Sokolicu sa božicom Dianom i u IX. pj.:

Ovaka se negda objavi i božica svijetla od boja (389—90.), kad opisuje, kako se nage kupaju u jezeru. Tako isto Vergilije poredi Didonu sa Dianom i njezinom družbom (Aen. I. 498.). A i taj Vergilijev ulomak je prijevod Odiseje VI. 102. gdje se Nauzikaja sa družicama ispoređuje s Artemidom.

365—388. *Ćud oholu,* ponosnu. — *I tekuć ih,* pjesnikova osobina, teći sa akuz. za jahati i jašući hitro jezditi. — *Raste smino,* uzraste smiono. — *I od žene . . .* nema ona ženi prirođene sramežljivosti i plašljivosti. — *Traži*

štit zrcalo, a viteška
380 oklopja su cvit, ki nosi;
vito kopje nje je igla,
a vreteno britka sablja,
na pomoć se caru digla,
da poljačka polja ugrablja.
385 Jakno rusa, ku okoli
bodežljiva drača odsvudi,
ljepota se nje oholi,
neka čezne, ko ju žudi.

i diza, onaj diza je ital. levare u lovačkom govoru, a znači izmamiti iz skloništa. — *I slobodna,* agilis. Istaknuvši antitezu između obične kućne djevojke i Sokolice, pjesnik je poredi s ružom, koja je zaštićena prirođenim bodljikama, tako se ponosi ljepota njezina time, što nikoga ne mami k sebi, nego uživa u tomu, da oni, koji nju žude, u sebi trpe i ginu.

Ovaj je ulomak obrađen po Tassovoj Klorindi, za koju pjesnik veli:

Costei gli ingegni femminili e gli usi
Tutti sprezzò fin dall' etade acerba:
Ai lavori d' Aracne, all' ago, ai fusi
Inchinar non degnò la man superba,
Fuggì gli abiti molli e i lochi chiusi;
Che nei campi onestade anco si serba;
Armò d' orgoglio il volto e si compiacque
Rigido farlo, e pur rigido piacque.

Tenera ancor con pargoletta destra
Strinse e lentò d' un corridor il morso;
Trattò l' asta e la spada, ed in palestra
Indurò i membri, ed alenògli al corso;
Poscia o per via montana o per silvestra
L' orme seguì di fier leone e d' orso,
Seguì le guerre; e in quelle e fra le selve,
Fera agli uomini parve, uomo alle belve.

Viene or costei dalle contrade Perse,
Perchè ai cristiani a suo poter resista;
Benchè altre volte ha di lor membra asperse
Le piaggie, e l' onda di lor sangue mista . . . (Ger. Lib. II. 39, 40, 41.).

Ta Clorinda rođena je sestra Vergilijevoj Camilli, za koju pjeva pjesnik:

. . . Hos super advenit Volsca de gente Camilla
bellatrix, non illa colo colathisve Minervae

*

Ali što joj to pomaga,
390 i ponosna ako je mila,
i ohola ako je draga,
mlada je cara tim zanila.
On s pogleda nje sunčana,
kijem ga iz oči lijepih strijelja,
395 primi i pozna veće rana,
neg' li od svijeh neprijatelja.
Vas mlađahan plam je ognjeni
s drage, rajske nje ljepote,
ka pozorim svijetlijem plijeni
400 svačija srca i živote.
Nu, robujuć u ljubavi,
car se otkriti ne usudi
lijepoj, ka mu dušu stravi,
što u srcu svomu žudi.
405 Za sve da ga ognji živi
zatvoreni huđe prže,
čezne, da se ne razgnjivi
i od sve vojske ne odvrže.

femmineas adsueta manus, sed proelia virgo
dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
Illam omnis juventus miratur euntem,
attonitis inhians animis, ut regius ostro
velet honos leves humeros, ut tibula crinem
auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
et pastolarem praefixa cuspide myrtum. (Aen. VII. 803.).

Sokolica je pjesnička fikcija Gundulićeva, osnovana ni na kakvoj povjesnoj osnovi, nije ni vjerovatna, jer žene bojovnice ne mogu uzrasti u muslimanskim krajevima. To je nešto, što se protivi njihovim vjerskim i društvenim nazorima. No naš pjesnik se držao primjera velikih pjesnika, a nije se oslanjao u ovakovim stvarima na realnost života.

395. Više rana dobi Osman iz strijela njezinih pogleda nego od svih neprijateljskih hitaca. (Secentizam) *Pozna* = osjeti.

397—400. Osman je sav u plamenu, gori od njezine ljepote. — *Pozor*, pogled.

403. *Stravi,* zatravi, začara. Zatraviti u južnoj Dalmaciji znači opčiniti koga davši neku travu da popije. Ona ti je *zatravljena* i zamađijana. V. N. pr. 216.

405—6. Ljubav u srcu zatvorena *huđe prži* = jače pali, mori.

407—8. *Čezne,* gine od želje. *Da se ne razgnjevi,* da ne plane, da ne uzbjesni, te da ne ostavi vojsku svoju. — *Odvrći se,* napustiti, otići.

Ali i za njim Sokolica
410 u ne manjem ognju gori,
ljuven pogled s draga lica
i nje tvrdo srce otvori.
Gori, ali plame krije,
gorke trpeć vik boljezni;
415 ljubi, ali još ne smije
objaviti sve ljuvezni.
Čezne mlada, i neizmjernu
sumnju ima, da car i nju
ne bi uzeo, ne za vjernu
420 ljubi, nego za robinju.
Pače sluteć to zaisto,
ne ima mira u životu;
goni ljubav srce čisto
od svijeh želja na sramotu.
425 Da od poljačkih sila ova
sama osta, glas prolita,
sred dobitih vitezova
dobitnica nedobita:
i da i sad još optječe
430 sjemo tamo po krajini,
robi, plijeni, bije, siječe
i od krstjana rasap čini.

413. Kao što Osman krije svoju ljubav, jer misli, da to od njega zahtijeva ponos i dostojanstvo, tako je krije i Sokolica. Premda ju je pjesnik u glavnom sastavio po uzoru Tassove Clorinde, ipak imade ta turska Amazonka i nešto od Tassove Erminije, koja poput Sokolice:

Ama ed arde la misera . . .
Che nudrisce nel sen l' occulto foco . . .
E quanto è chiuso in più secreto loco
Tanto ha l' incendio suo maggior possanza. (Ger. Lib. VI. 60.)

423—24. *Goni ljubav,* gasi u sebi plamen ljubavi. — *Srce čisto od svih želja,* srce bez grješnih požuda. — *Na sramotu,* silom.

426. *Glas prolita,* fama volitat.

429—30. *Optječe,* leti naokolo. — *Sjemo,* provincijalizam južne Dalmacije i Hercegovine mj. simo, amo.

Nastavljajući dalje katalog turske vojske Ali-paša veli: Oko ne dopire, pa ti ne mogu pokazati, gdje je bio tabor paše velikoga Misira, koji dođe u ovaj rat sa šest stotina vitezova. Ne mogu pokazati ni mjesto, koje zauze Jemir, car prekopski, sa trideset tisuća svojih vojnika, Tatara. Njega potuče kijevski knez Zamojski. A gdje ostavljam Crnce, koji se utaboriše prama *poludnevu*? Ali tko bi prebrojio zvijezde na nebu? Turska vojska nije bila obična vojska, nego pučina bez dna i kraja, spremna da proguta sav svijet. Koliko oko doseže, sve je bilo puno vojske, a sada se vide samo mrtve kosti.

PJEVANJE PETO.

Slavni istočni kralj Serse, kad se uputi s tisućama vojnika prama zapadu, uspne se na jedan brijeg i spočetka se uzradova videći bezbrojnu svoju vojsku. Ali kad pomisli, da do sto godina od te vojske ne će biti žive duše, spopade ga plač. Ako si i ti, care Osmane, osjetio veselje nad tvojom vojskom, kad si se uputio protiv Poljske, imao si mnogo razloga proplakati, kad se malo iza toga prikri polje tjelesima tvojih vojnika pobjeđenih.

Paša jaše kroz gomile kostiju, a žalost mu ne dade, da zbori. Ondje vidi osušene ruke, ovdje usahle crne glave. Prisiljen je često gaziti još cijela tjelesa, te mu se konj često plaši od mrtvog konja i konjika, koje mora gaziti, pa uzmiče natrag, a paša zažimlje oči, da ne vidi te žalosti. Svaki čas ga para uspomena ondje ubijena rođaka, ovdje smaknuta prijatelja.

Nakon trideset dana putovanja napokon stigne do rijeke Nestera, i tu predade novoga vojvodu Bogdancima, koji bjehu došli po njega, a on nastavi svoje putovanje dalje.

Krunoslava.

Nu ko stupi kraj Podolja,
taj čas vidje nedaleče,
gdje proć njemu priko polja
jedan vitez konja teče.

61—64. *Ko*, mj. kako, ital. kad. — *Proć*, proti mj. prama. — *Jedan vitez*, ovdje jedan ne znači broj, nego: neki.

65 Ruka desna nosi kopje,
lijevu zlatan štit pokriva,
odijeva ga bijelo oklopje,
pod kacigom obraz skriva.

Od bojnika je slika prava;
70 nu nije bojnik, neg' bojnica,
svijetla i slavna Krunoslava,
Korevskoga vjerenica.

Ona otkli turska sila
draga svoga jur zarobi,
75 nije oružja čas pustila,
s kijem junake mnoge dobi,

oružja, u kom lijepa dikla
vječne slave u požudi

65—68. Prosopografija. Opis je živ, plastičan. — *Zlatan* ne znači od zlata, nego pozlaćen. Slika je pravoga sredovječnoga konjanika, viteza, opisana u romanskim pjesmama.

71—72. Krunoslava je kao i Sokolica tvor pjesnikove mašte po karakteru veoma slična samoj Sokolici, prava njezina prilika a slikana po jednom uzoru, po Tassovoj Clorindi, koja je opet slikana po Camilli. Nije rijetkost u našoj junačkoj prošlosti, da žene vojuju, osobito onda, kad ih ljubav sili, da otkupe ili oslobode kojega miloga zarobljenika. Takove junakinje poznate su našoj narodnoj pjesmi i pripovijeci. Pa je veoma vjerojatno, da je pjesnik po narodnoj pjesmi prije začeo lik Krunoslave nego Sokolice. Kasnije, da dade Krunoslavi slična suprotnika, stvori Sokolicu.

Korevskoga vjerenica. Korevski mj. Korecki, jer je ovo teže nama izgovarati. Korecki je bio zet moldavskoga vojvode Jeremije. Kad Turci otjeraše iz vlasti Jeremijina sina Konstantina, onda Korecki sa svojim pašancem Mihajlom Višnjevićem (Wišnjovieckim) sakupi četu Kozaka, provali u Moldaviju te uspostavi u vlast svoga šurjaka otjeravši turskoga štićenika Tomžu. U prvom ratu oni pobjediše, ali u drugomu ih potuče Skender-paša, te Jeremijina udovica, dva njezina sina, Korecki i njegova krasna žena sa 500 Kozaka padoše u sužanjstvo. Turci ih odvedoše u Carigrad god. 1616. Korecki bi bačen u tvrđavu od sedam kula. Lukavo, potporom franačkog poslaničkog podtajnika Levora, pobjegne iz tamnice, ali ga Turci opet uhvatiše i baciše u okove, kojih se nije oslobodio do utanačenja mira između Poljaka i Turaka. Sve, što se za njega i njegovu vjerenicu pripovijeda, puka je pjesnička maštanija.

77—78. *Lijepa dikla*. Na primorju među sjevernim čakavcima, svaka djevojka je dikla, ili dekla. Mladić je dikman. Na kvarnerskim otocima za *deklu*, vele goličina, a za dikmana golac. — *Vječne slave u požudi*, u neprestanoj želji za slavom.

od malahna se još obikla
80 bojna ćaćka družeć svudi,
pri Dunavu ki prostrane
svijem države gospodeći,
jake vojske cijeć obrane
suproć turskoj drža smeći.
85 Spovijeda se toj zaisto,
i glas veće svijet protječe,
da u doba ono isto,
kad on kćercu ovu steče,
— pokli tada š nje poroda
90 smrt oplaka ljubi svoje —
za kolijevku štit joj poda
a oklopja za povoje.
Bojnom trubljom mješte pjesni
sveđ je šika i pokoji,
95 a gdje sjever dme nesvijesni,
od lavice mlijekom doji;
golom sabljom za zabavu
hitro vladat nju nauči,
i nejaku još joj glavu
100 pod kacigu tešku skuči;
kopjem ruku, stupaj tijekom
mlađahna ona tad ukrijepi,
i uresi slavnom njekom
veličinom pogled lijepi,

80—84. *Družeć,* prateći. — *Pri Dunavu,* uz Dunav. Njezin otac je imao vlast, *gospodeći,* nad veoma *(svijem)* prostranim *državama,* posjedima; držao je jake vojske *cijeć,* poradi, *obrane* proti turskoj *smeći.* Smeća je velika neprilika, onda nered, pogibelj, rat.

85—86. Ova dva stiha pleonastično, secentistički sastavljena sadrže jednu misao: fama est.

89—93. *Smrt oplaka ljubi svoje,* perifraza za: umrije mu žena. Ovo je Krunoslavi zajedničko sa Clorindom i Camillom. I ovoj i onoj umrije majka, čim ih dade na svijet.

91—108. U ovim stihovima pjesnik opisuje odgoj Krunoslave. *Šikati,* kam, cunas agere. Nar. pjesma veli:

Mene je gora rodila,
Od gore vjetric puvao,
mene je vilu šikao (V. Npj. I. 65.).

105 pak na hrlom konju uzrasti,
gdi u planinah vihri viju
i ne pozna vijek pripasti
s prijeke smrti na očiju;
ali ljubav kroz vlas živu
110 jača oružja da joj vele:
luk nje oči, pram tetivu,
a poglede stvori strijele.
Tim dobiva ona redom
sad s oružja, sad s ljepote,
115 i desnicom i pogledom
svačija srca i živote;

Pokoriti, miriti. — *A gdje sjever* . . . ital. a kad. — *Od lavice mlijekom doji.* Metabus prisiljen bježati od ubojnih Volščana sa nejakom Camillom, zavitom u kori stabla, hrani je divljačnim mlijekom. (Aen. XI. 573.). A Arset kod Tassa podoji Clorindu mlijekom tigrice. (Ger. Lib. XII. 21.). — *Pogled,* aspectus, lice. — *Ukrijepi,* ojača. — *Pa na hrlom konju* . . . pa na brzom konju. Hrli je isto što brz. — *Pripas,* strah. — *Prijek* je epitet smrti i u nar. pj. — *Nenadan,* repentinus. Usporedi ove stihove sa onima iz Enejide (XI 573.):

Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas armavit acuto;
Spiculaque ex humero parvae suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem . . .

109—116. *Kroz vlas živu,* živom moći. Ljubav je oruža živim oružjem. — *Luk nje oči* . . . Ove metafore crpene iz Amorovih plastičnih atributa nalazimo i u Tassu:

Il cavalier . . . attende
. . . a guardar i begli occhi e le gote,
Onde l' Amor l' arco inevitabil tende . . .
Colpo mai del bel volto non cade in fallo
. . . e sempre il cor e' è colto (Ger. Lib. III. 24.).

Ljubavno oružje Krunoslave je i oružje Tassovih junakinja: Clorinde, Armide i Erminije. I njima Amor daje:

l' arco e le face (Ger. Lib. VI. 73.).

Svačija srca i živote. Pjesnik ovdje ponavlja, što je rekao za Sokolicu (IV. 400.) da osvaja srca pogledom, a živote hrabrošću.

nu u zabavi tač dostojnoj,
kad se učini jur velika,
bojni ćaćko kćerci bojnoj
120 nađe bojna vjerenika.

Korevskomu je da vojvodi,
ki junaštvom svud se slavi,
neka mjesta, ka gospodi,
nakon sebe tvrđa ostavi.

Uz to se bogdanski vojvoda odvrže od Turaka, te se zametne teški rat, pa i sam Korevski pohiti susjedu u pomoć. Videći njegove priprave hoće i Krunoslava, da ga slijedi. Nu od toga je odvraća vjerenik, jer je ona potrebna kod kuće, da brani vlastite posjede od Turaka. Rastavši se od nje Korevski hita na bojno polje:

Jakno nebo, kad u ijedu
strašnu godinu ori u buci,
nosi munju u pogledu
. . . grom u ruci.

Na čelu poljskih četa bio bi on svladao Turke, da ga ne ostaviše sami Bogdanci, koji netjerani pobjegoše u planine. On se otisnu za njima, da ih svrati, ali oni bježeći posjekoše mnogo stabala i zatrpaše prolaze da zapriječe tursku potjeru, a time uzročiše, da se i sam Korevski spotaknuo o dubove posječene i pao s konja. Skočiše tada iz zasjede dušmani i navale na njega. On se junački borio i bio bi ih rastjerao, da mu ne puče mač. On se i dalje branio balčakom, ali veliki broj neprijatelja navali na njega straga, te ga baciše na zemlju, povezaše i zarobiše. Glas doleti do Krunoslave, koja na granici branijaše svoju otadžbinu, da je on pao u ropstvo tursko nevjerom onih, koje htjede osloboditi od ropstva. Na taj glas ona poteče da ga oslobodi, ako zateče Turke na povratku s bojišta. Ali odmah uvidi, da joj nije

117—120. *Zabava* ne znači ovdje igra, ili Unterhaltung, nego posao, rad. — *Tač,* čak. mj. tako. — *Ka,* mj. kad, *se učini,* ital. mjesto: naraste. si fece grande. — *Jur,* pleonastični talij. già. — *Bojni* ćaćko, *bojna* kćerka, *bojni* vjerenik. Aliteracija secentistička.

123. Svrha, zbog koje je ćaćko dao svoju Krunoslavu Korevskomu bila je, da uzmogne ostaviti svoje posjede u junačke ruke.

moguće izbaviti svoga dragog, te u gnjevu popali sva bogdanska sela.

Kad se zametne rat između Turaka i Poljaka, da na bojnom polju izvojuje slobodu vjereniku, pridruži se vojsci kraljevića. Ona je u tom ratu naumila pogubiti samoga cara Osmana. Za to ga ona javno pozivlje na megdan. Pozivlje ga, da dovede sa sobom zarobljena Korevskoga, s kojim će se zamijeniti car, ako ga svlada, ako bude pak svladana, onda će sebe i Korevskoga suproć *suhu zlatu izmjeriti* za otkup.

Dvoboj Sokolice i Krunoslave.

Začu mlad car od istoči
podunavsku zatočnicu,
275 i na konja taj čas skoči,
vazam kopje u desnicu,

na brzoga konja, koji,
čijem se na tijek spravlja, veće
na krilijeh, rek bi, stoji,
280 i da sada poletjet će

Pored š njime dvanaes paša
na hrlijeh se konjijeh tište;
poguba ih carska ustraša,
odmijenit ga svaki ište.

285 Sokolica ali mila,
ljubav svoju da zaštiti,

Pjesnik nam prikazuje Osmana dosljedno: urešena onim vrlinama, koje mu je pripisao u prvom i u drugom pjevanju. Njegov značaj i bojni duh ne mogu dopustiti takovih izaziva, a da se ne odazove, *te na konja taj čas skoči.* — *Vazam,* čak. uzevši.

281—4. *Pored s njime,* pored se slaže s gen. Ovdje pored stoji mj. naporedo s njime. — *Tište,* od tištati mj. tiskati, tiskaju se naprijed. — *Poguba carska,* pogibao careva. — *Ustraša,* plaši. Od ustrašiti je stvorio trajni glag. ustrašati (V. uvod.). — *Odmijeniti,* odmjena, mj. zamijeniti, zamjena:

Stante malo, bolje i starije,
da vas malo jadna odmijenim (V. Kov. 106.).

285—88. *Ljubav svoju,* Osmana, u kojega se bješe zaljubila. — *Sokolova pripe krila,* pučka metafora, da živo prikaže, kako Osman zajaha konja brza kao sokol. — *Sunu,* irruit, kaže se za vjetar sjevernjak: kada sune. — *Tijek,* trk, cursus.

sokolova pripe krila,
sunu se u tijek streloviti;
ne priteče neg' prileti
290 svijeh ostalijeh i zavika:
„Od moje ćeš ruke umrijeti,
tko god ti si od bojnika.
Nije potreba da car jedan
na pozove tve izlazi,
295 ako poznam, da nijes' vrijedan
odgovorit ni moj snazi".
Prijete ovako dikle mlade,
i prilike take imaju,
da se obje vojske tade
300 u jednu od njih upoznaju.
Drži vojska od Poljaka
za viteza Sokolicu;
a turačka za junaka
Korevskoga vjerenicu.
305 Uzrastom je Krunoslava
jakno u gori vita jela,
oružje joj ures dava,
konj je pod njom brza strijela:
glava, prsi i sve ostalo
310 pod zlatom je zlato u njega,
usred čela neg' što malo
srebrna mu stoji biljega.

295—96. *Ako poznam,* ital. kad znam, se vedo. — *Odgovorit,* odoljeti; *moj* mj. mojoj.

299—300. *Da se obje vojske tade* . . . Ova dva stiha tumači slijedeća kitica. Svaka je vojska znala za jednu bojnicu, da je ženskinje, a za drugu nije, pa je dvoboj imao otkriti: Turcima, da je Krunoslava djevojka, a Poljacima, da je Sokolica.

305—8. *Jakno u gori* . . . kao u gori. Poređenje je uzeto iz nar. pj. kao što i apozicija konja: *brza strijela.* Ova kitica je pregnantna prosopografija. Prvi, drugi i četvrti stih su kao isklesani, kao da su uzeti iz najljepše nar. pjesme.

309—13. *Pod zlatom je zlato u njega.* Nesamo da je oprema toga konja zlatna, nego je pod tom opremom i on sam zlatne šare. Bio je tipa između alata i dorata, *grive pozlaćene,* samo je imao nekoliko bijelih dlaka posred čela.

Na štitu joj ptica bješe,
ka se u ognju prži sama,
315 gleda u sunce, pismo piše:
Mrem, za živjet s tvoga plama.
Sokolica od sokola
bistru i hitru sliku ima,
ponosita i ohola
320 uzrastom je nada svima;
i konj pod njom sivi soko
sokolova nosi krila,
srce oganj, plamen oko,
snijeg njegova dlaka je bila.
325 Na nje štitu zvijer je ona,
proć mjesecu jasnom s nebi
ka se klanja svim priklona,
s pismom odzgar: Samom tebi.
Car mlađahan s jedne strane
330 lijepu svoju okom slidi,
i dobita da ne ostane,
vene, čezne, gasne, blidi.

313—16. U srednjem vijeku vitezovi su na štitu nosili svoj grb, a oko njega svoju lozinku „devizu". Taj se običaj protegao i kasnije, kad više nije bilo štitova, jer su ih puške bacile u zaborav. Po devizi i po grbu su se poznavali bojni vitezovi, takmaci u viteškim igrama. Poznata nam je lozinka posljednjega Zrinskoga, Petra IV. *„Vincere aut mori"*.

Krunoslava nosi na štitu Fenič pticu, za koju se pripovijedalo u starini, da prije nego li će poginuti savije gnijezdo, legne u njemu, a sunčani je žar pretvori u pepeo, iz kojeg se kasnije izvije nova, pomlađena ptica. Ovaj grb i lozinka alegorična su aluzija na ljubav Krunoslave prama Korevskomu.

317—328. Prosopografija Sokolice zaostaje za prvom zbog onih aliteracija, koje oduzimlju ozbiljnost. Ona jaše na konju đogatu, bijelu. A na njezinu je štitu naslikan slon, jer se držalo, da slon svakoga mladoga mjeseca izlazi iz svojeg gustog grmlja, te ide na rijeku, da se u njoj plaće i kupa. Na taj način da slonovi slave mladi mjesec, a za tim da se povrate u svoje dubrave. Natpis na grbu Sokoličinu „Samom tebi", odnosi se na Osmana, istočni mjesec, kojemu se jedinomu klanja.

332. *Vene, čezne* , . . klimaks često puta ponavljan i u ovom djelu, i od drugih pjesnika imitiran. — *Da ne ostane* . . . ital. da ne bude, che non resti.

Veli: „Ne cijen', da se uputi
tuj za mene, moja mila,
335 ako uza se na boj ljuti
i me srce sad si odnila.

Tko dobude tvu lipotu,
pridobiće mene istoga,
o me duše drag životu,
340 o carice srca moga!"

S druge strane stoji pun slave
mlad kraljević svijetle sreće,
put hrabrene i gizdave
Podunavke oči meće.

345 Čeka gledat od nje ruke
čudna djela i velika,
znajuć, da ona ima odluke
tijem slobodit vjerenika.

Svaka je spravna u toliko
350 zatočnica u vrloći
doć na bijenje veće priko
i ukazat, ke je moći.

Polje ravno i široko
sred dvije vojske mjesto je njima,
355 a sunčano svijetlo oko
svjedočit im jakos ima.

333—6. *Ne cijen'*, ne moj misliti; *ako*, jer, kad, ital. se.
336—340. *Dobude*, od dobiti. — *O me* . . . o moje duše.
341—348. Kao što Osman strepi za Sokolicu i želi njezinu pobjedu, tako kraljević prati željama srca svoga Krunoslavu. — *Pun slave* ital. pieno di gloria. — *Svijetle sreće*, atribut. apoz. znači: kojega prati sjajna sreća. — *Podunavka*, Krunoslava; *oči meće*, gleda, ital. dirige gli sguardi. — *Čeka gledat*, ital. perifraza: attende a guardar. — *Da ona ima odluke*, da joj je namjera tim dvobojem oslobodit vjerenika.
340—352. *U toliko*, uz to, međutim. ital., in tanto. — *Svaka*, jedna i druga. — *Zatočnica u vrloći*, u hrabrosti. Zatočnica je campionessa, zatočnik je campione, po viteškim običajima onaj, koji se za nešto ili za nekoga bije u javnoj borbi ili na megdanu. — *Priko*, oštro, odlučno. — *Ke je moći*, kakove je snage i hrabrosti.
353—390. Pjesnik nam opisuje dvoboj vođen po svim pravilima sredovječnoga viteštva. Ovakovih megdana je puna i naša narodna pjesma. — *A*

Tuj s dva kraja vihra brži
suproć konju konj se tište,
i objema se kopje skrši
360 u najprvo susretište.

S obje strane hrlo tada
viteška se sablja trže,
plaho leti, jako pada,
gdi ju desnica snažna vrže.

365 Vrh oružja gvozdobita
gradi udorac teškijeh se ore,
skaču i lete iskre iz štita,
bijela oklopja plamom gore.

Nagli konji strelovito,
370 kud ih hitre ruke obrću
sjemo tamo viju se u vito,
s desna, s lijeva svud nasrću.

Jednu snagu jedno u doba,
u jednakoj sili od ruke
375 ukazaše srca oba,
ni među njim bi razluke

Tvrdi štiti, cijeli oklopi,
još izranjen nije nitko.
ničije krvi još ne popi
380 jedne kapje gvozdje britko.

sunčano svijetlo oko, megdan se ne dijeli u zatvorenu mjestu, nego pod nebeskim suncem, javno. Prvi susretaj obično svršava polomljenjem kopalja s jedne i druge strane. Tako primjerice dvoboj Marka s Musom, Momčila s crnim Arapinom, Strahinića sa Blagajlijom i t. d. — *Tište.* Vidi gore stih 282. Iza toga nastaje drugi napadaj sabljama. Pjesnik ovdje dosta pretjeruje. — *Gvozdobito oružje*, mj. gvozdeno oružje: oklop i kaciga. — *Gradi udorac* (gen.) padaju udorci kao grad. Udor je od udrijeti, kao razdor od razdrijeti. — *Bijela oklopja* . . . hiperbolično, vrcaju iskre iz oklopa. — *Strelovito*, poput strijele. — *Viju se u vito:* vito ili vitlo je motovilo, na kojem se cijevčice naviju, viju se u okolo. — *Gvožđe britko*, sinekdoha, gvožđe za sablju, a britak je epitet stalni sablje i noža, oštar. — *Čemer*, gorčina. *Buče*, bučati, ferveo, kaže se za more, da buči. Metafora je Tassovska: *in gran tempesta di pensieri ondeggia.* (Ger. Lib. X. D.). — *Time*, radi toga. *Jak*, kao. Pjesnik i za šum lišća u gori kaže da buči.

Pune srdžbe i čemera
one u sebi buče time,
jak na vihru od sjevera
dubje u gori posred zime.

385 Na stremeni su obje stale,
i ako ne izda sila mnoga,
udorcom se jednim hvale,
svrhu donijet bijenja toga.

Ali zamah jedno prijeti,
390 a udorac drugo ukaza,
kaciga im s glave odleti
s jasnom tvrđom od obraza;

zlato prosut pram razveza,
zasjaše oči, svanu lice,

Ova prispodoba buke bojnica sa šumom vjetra u gori dolazi često u Ilijadi (XIV. 390.).

Οὔτ' ἄνεμος τόσσον γε περὶ δρυσὶν ὑψικόμοισιν ἠπύει,
Ὅς τε μάλιστα μέγα βρέμεται χαλεπαίνων,
Ὅσσε ἄρα Τρώων καὶ Ἀχαιῶν ἔπλετο φωνή.

Imademo je u Enejidi X. 96. U Tassovu epu:

Fan che per l'aria un mormorio s aggiri
Qual nelle folte selve udir si suole,
S avvien che tra le frondi il vento spiri (III. 6.).

A i sam Gundulić je tu poredbu ponovio u XIX. 313—16.

Jedovita pun čemera
Poče u sebi bučit time,
Ko na vihru od sjevera
Dubje u gori posred zime.

Stremen, na čemu jahač drži noge. Ustale su obje na stremen, da jače udare. — *Hvale se,* ponose se u sebi. — *Zamah,* od zamahati; *jędno prijeti,* za jednim teži, a *udorac drugo ukaza,* t. j. učinak nije odgovorio namjeri.

390—96. *S jasnom tvrđom* . . . odleti im s glave kaciga *i* jasna obrana lica. Vizir je dio kacige, te je bilo dovoljno reći, da odleti kaciga, a s njome i vizir, obrana (tvrđa) lica. Nu gdje se veli: kita *i* svatovi, takov govor nije neobičan.

Zlato prosut . . . Prosuti ili razvijeni *pram,* kosa, razveza zlato; metafor. kaže, kako su obe bojnice bile zlatokose ili plavke.

395 otkriše se dva viteza,
dvije mlađahne djevojčice.

Jakno sunce iza oblaka
draže objavi sve svjetlosti,
iza oružja sviću taka
400 dva sunca ova od ljeposti.

Iza kako sinuše djevojačka lica između dviju vojska, ove se tisnuše jedna prama drugoj i djevojački mejdan prestade. Bitka između vojska nastavi se do noći. Žalosna se Krunoslava povrati u tabor, jer je iznevjeri nada, da će zarobiti Sokolicu i

Otkriće djevojačkih lica pjesnik poredi sa pojavom sunca, kad se oblak od njega odaleči. Tu istu poredbu imade Tasso:

Involta or traluce or discoperta appare:
Così qualor si rasserena il cielo,
Or da candida nube il sol traspare,
Or dalla nube uscendo i raggi intorno
Più chiari spiega e ne raddoppia il giorno. (IV. 29.).

I Vergilije poredi pojavu Didone sa mjesecom, kad kroz oblake izlazi (VI. 451—54.).

Istočna epika pozna dvoboje junakinja. Firdus opisuje dvoboj Sohraba sa junakinjom Gurd-aferidom, kojoj pade kaciga s glave, te se pojaviše plave kose a pod njima lice djevojačko sjajno kao sunce, kad u jutro iz mora izlazi i prvim zrakama zlati brdo i dolinu. Ova epizoda je kasnije prešla u romantičnu epiku Francuske i Italije. *Rajna* pripovijeda u svom djelu o izvorima „Orlanda“ dvoboj između Ricieria i Calazielle: „Kad ona udari na zemlju, popukoše vezovi na kacigi, pade kaciga s glave, kose se prosuše i pokriše oružje“. I u drugim romanima onog doba čitamo sličnih epizoda. Pa nije čudo, da je i Tasso umetnuo u svoj romantični ep jedan dvoboj, u kojem se bori junakinja Clorinda. No nije došlo do krvi, jer se otkri, da je to djevojka:

Ferirsi alle visiere, e i tronchi in alto
Volaro: e parte nuda ella ne resta;
Che rotti i lacci *all' elmo suo,* d' un salto
(Mirabil colpo!) *ei le balzò di testa;*
E le chiome dorate al vento sparse,
Giovane donna in mezzo al campo apparse (Ger. Lib. III. 21.).

Gundulić nije mogao prihvatiti epizodu onako, kako je iz istoka prihvatila talijanska i francuska epika. Njegova viteška tankoćutnost, mišljenje naroda o odnosima prama ženi ne dopušta dvoboj između muškarca i žene, makar u neznanju. Gunduliću se činjaše estetičnije provesti dvoboj između dviju junakinja.

njome otkupiti svoga vjerenika. Od toga dana neprestano progoni svoju protivnicu, traži priliku, da se opet s njome sastane i pobije. Čuvši, da je nedavno s drugama upala u Podolje, poleti za njom, i vidjevši iz daleka careva poklisara s pratnjom, pomisli, da je to ona, pa je stade odmah pozivati na mejdan. No približivši se vidi, da se prevarila; po bijelim zastavama na kopljima upozna, da su ljudi mironosni. Približi se poklisaru i pita ga za svoga Korevskoga, otkrivši mu svoju ljubav. On joj žalosna srca pripovijeda, kako Korevski živi u tamnici, iz koje ga ne će nitko silom osloboditi. Kad je ona čula taj tužni glas, ganulo se njezino srce, hoće da proplače; pa da uzmogne nesmetano dati oduška svom bolu, ostavlja naglo poklisara.

PJEVANJE ŠESTO.

Krunoslava ostavivši Ali-pašu zakloni se u dubravu, te blizu gorskog vrela sjaše s konja, stade gorko naricati nad svojom sudbinom i nad sudbinom svoga vjerenika.

Miljenkova naricaljka.

Čim u smeći i u plaču
tako tuži dikla mlada,
glas iz luga jedan začu,
80 gdi se uz gorske dipli sklada,
kojijem pastijer u dubravi,
budeć slavja, da s njim začne,

77—84. *Čim,* dok. — *Gdi se* . . . čisto narodni izraz, koji zamijenjuje lat. part. prez.: Upazi ženu *gdje plače.* (V. Npri. 153.). Čuje pjevanje *uz diple.* — *Budeć slavja.* Budeć slavulja. Slavja ili slavje govori se u južnim krajevima: Na pr. uzmi zvijezdu pred sobome, *slavja* na ruci (V. Rj.); *da š njim začne,* da s njim zapjeva, da predvodi pjev. *Začeti, začinjati,* pjevati, započeti pjevanje: U nar. pjes.: Vodi li mu kolo stara majka? A sestrice pjesme *začinju* li? (Kov. 60.); *ka ga stravi,* koja ga začara. — *Iz pojate sve,* ital. njezine; *divjačne,* proste, jednostavne. Početak VI. pjevanja, epizoda Krunoslave, koja bježi u šumu, da tu iskali svoju bol, osnovana je na epizodi Erminije u Tassovu epu, koja se također skloni u šumu, sađe s konja blizu bistra vira . . .:

zvaše vilu, ka ga stravi,
iz pojate sve divjačne.
85 Bješe ovako on pokliko:
„O Rumenko ma ljubljena,
sad na dubju gdi je lis niko,
i dubrava sva je zelena,
čemu sama ti u svrsi
90 huda i prika mom životu
od kamena kažeš prsi,
kriješ rajsku tvu lipotu?
Uz ovčicu milu svoju
mlad jaganjčić travu pase;
95 golub, na ku letne hvoju,
golubicu gleda uza se:
a ti sama od pastira
verna tvoga dalek hodiš,

. . . giunse alle chiare acque,
E scese in riva al fiume e qui si giacque . . .
E parle voce uscir tra l' acqua e i rami,
Ch' ai sospiri ed al pianto la richiami . . .
Ma son, mentre ella piange, i suoi lamenti
Rotti da un chiaro suon che a lei ne viene,
Che sembra ed è di pastorali accenti
Misto e di boscarecce inculte avene . . . (Ger. Lib. VII. 1, 3, 5, 6.).

Isti osjećaji, iste ljubavne muke muče i Tassovu Erminiju i Gundulićevu Krunoslavu. Tasso nastoji ublažiti te muke primjerom starca pastira, koji daleko od svijeta živi u krugu svoje obitelji pasući stada. Gundulić daje Krunoslavi za utjehu bol mlada pastira, koji poput nje ne može umaći ljubavnim mukama. No te su muke kratkotrajne, jer ih blaži stalna nada, da će prestati. Tasso imade kontrast između dvorskoga i seoskoga života, a Gundulić između ljubavi pastirske i gospodske.

87—92. *Gdi je,* kad je, ital. — *U svrsi huda i prika mom životu,* namjerom da postaneš, da budeš huda, zla i prijeka, nemilosrdna za moj život. — *Kažeš,* odaješ, kao da imaš *prsi,* srce (sinekdoha), od kamena; *kriješ* . . . ne ćeš da mi se pokážeš, da gledam tvoju ljepotu, u kojoj raj uživam.

93—100. Da dokaže neprirodnost Rumenkina postupka, iznosi Miljenko primjere iz prirode: janje uvijek pase uz svoju ovčicu, a uz goluba je uvijek golubica. Taj zakon prirode slijede svi pastiri i pastirice. — *A ti sama verna dalek,* mj. daleko *od* vjerna tvoga.

*

ne ćeš da s njim pokraj vira
100 vjenčac viješ, tančac vodiš.
Ah, tva mlados sama utječe
od Miljenka tvoga verna,
a životu mom daleče
sama je lipos tva zamerna.
105 Jeda ti je me gorjenje
skrovno i moji teški trudi,
ter ti ne znaš, što zna stijenje,
dubje, zvijeri, ptice i ljudi?
Ah, obrati na me, brače
110 slatki, pogled tvoj veseli,
ter viđ, ko me srce plače,
čim, svu dušu, tebe želi.
O Rumenko, rumenija
od rumene zore meni,
115 čuj slavice pjevat, gdi ja
zovem ures tvoj ljubljeni.
Vidjeli su, mnim, vidjeli,
tvu lipotu izdaleče,
tere scijene danak bijeli
120 da im iz tvog lica istječe.

Vjenčac, u južnim krajevima hipokoristik od vijenac; *viješ,* vijenac se vije ili plete. *Tančac* po analogiji *vjenčac,* hipokor. od tanac, ples, kolo.

101—4. *Mlados,* metonimija mj. ti mlada; *utječe,* pobježe. — *Zamerna,* od glag. zamjeriti u smislu zavoljeti (zamjeriti djevojku) stvoren pridjev zamjeran, ljubljen, drag, mio. — *Daleče,* ital. da lungi, veoma. Smisao ove kitice: ti bježiš od mene, a meni je nada sve draga tvoja ljepota.

105—108. *Jeda,* danas običnije, eda upitni veznik sa značenjem čuđenja, drugdje znači i želju. — *Me gorjenje,* moja žarka ljubav. — *Skrovno,* u smislu lat. absconditus, nepoznato. — *Trudi,* muke, patnje ljubavne. — *Stijenje,* kamenje.

109—112. *Brače,* (-eta) od bratac, braca, ne znači samo rođena brata, nego i druga, kao ovdje. — *Ko,* kako; *me,* moje. — *Čim,* time što, zbog toga što; *svu dušu,* svoju dušu, apozicija od *tebe.*

113—116. *Meni,* ti si za mene rumenija od rumene zore. — *Gdi ja,* kad ja, ital. ove. — *Zovem ures tvoj ljubljeni,* zvati ovdje znači, privikivati, vapiti za kim; *ures,* krasota, metonim. mj. tebe krasnu.

119—120. Savkolik opis Rumenkinih krasota sastavljen je iz metafora i hiperbola trubadurskih romantika preporodnog doba. Tako Tasso opisujući krasote Armide pjeva:

Vrh mene ovo listje pita'
razbirajuć svaku granu,
s moga ognja vjekovita
kako mnokrat zgorje i planu.
125 Jak uzdrži pticu veska,
kom tanahni prut se oblijepi,
tako svjetlos tva nebeska
mene kroz tvoj pogled lijepi.
Tim se mlados tva ne srči,
130 da je pastir gorom slidi,
viđ, gdje stado sve me trči,
da tvoj ures rajski vidi.
Nut' jaganjčić gdi moj veči
igrajući od veselja,
135 veleć: Ostav' tužne riječi,
blizu je tebe tvoja želja".

Le guance asperse di quei vivi umori . . .
Parean vermigli insieme e bianchi fiori,
Se pur gli irriga un rugiadoso nembo,
Quando sull' apparir de' primi albori,
Spiegano all' aure liete il chiuso grembo,
E l' alba che li mira e se n' appaga,
D' adornarsene il crin diventa vaga (IV. 75.)

Armida svojim krasotama zatravi nebo, a Rumenka cijelu prirodu. Ptice misle da je zora, što je njezino lice.

121—24. Pitaj ovo lišće povrh mene, granu po granu, kako *s moga ognja vjekovita,* radi neugasive moje ljubavi; *mnokrat,* mj. mnogo krat, *zgorje,* izgorje, zapali se.

125—128. *Uzdrži,* drži prilijepljenu; *veska,* od tal. vischio, lijepak, kojim se lijepe grančice, da se njima uhvate ptice. Kao što veska drži pticu, tako tvoja divna svjetlost drži mene tvojim lijepim pogledom.

128—132. *Time,* zato; *ne srči,* u južnim krajevim srčiti mj. srditi. Veli poslovica: Koga je molit, nije ga srčit (D. posl. 47.). Smisao ove kitice: ako ne zamjeraš stadu ovaca, što trči za tvojom ljepotom, nemoj se srditi, ako se usuđujem i ja, pastir, slijediti tvoju ljepotu.

133—136. *Nut gdi,* označuje veseo preokret, ali evo; *veči,* večati -im, veli se za koze i ovce, jer puštaju glas „ve". Kaže se i veketati, kmečati. — *Igrajući,* igrati ovdje znači skakutati.

Ova tužba može služiti za primjer savremene talijanske pastirske ili arkadične pojezije. Tu se nižu jedan za drugim oni stereotipni concetti, koji nadopunjuju pomanjkanje pravoga osjećaja, one metafore produljene do malene

Krunoslava sluša tu tužbu, te kad Miljenko svrši, ona nastavlja. Ona zavidi Miljenku, jer on u svojim kratkim smećama ide u susret dugotrajnom miru. Njegove tužbe sluša iza stabalja njegova Rumenka, dok Korevski u tamnici turskoga cara ne čuje tužbe svoje mile. No bojna slava nju potiče, da se digne na oružje i silom izbavi svoga dragoga. Ali „ljubav časna" odvraća je od toga i savjetuje je, da uznastoji mitom i varkom iskupiti vjerenika, jer silom nije moguće da postigne svrhu. Turčin po naravi hlepi za zlatom. Ova misao konačno prevlada, i Krunoslava skoči na konja i ode k domu svomu, gdje sakupi veliko blago, preodjevena u mlada Ugričića uputi se u Carigrad. Tu se najprije prikaza poslaniku austrijskomu, kojemu otkri svoj naum, onda stade izvodi što varkom što mitom svoj naum.

Uz to car Osman nestrpljivo čeka povratak Ali-paše iz Poljske, jer ne može dočekati časa, da krene u istočne krajeve, da izvrši svoju tvrdu odluku t. j. da preuredi vojsku i s njome svlada najprije svoje istočne protivnike, a onda da se baci prama zapadu i osvoji Evropu. Tako isto željno očekuje povratak Kizlar-age, kojeg bješe poslao, da mu traži izbor ljepote gospodskijeh kćeri.

PJEVANJE SEDMO.

Putovanje Kizlar-age.

Kizlar-aga bješe već obišao Aziju i Afriku i došao do pod ruševine stare Troje, koja svojim ruševinama svjedoči, na što mladenačka plahost dovede onoga, koji bez razbora i razloga postupa u svom životu. Odavle kreće on preko Helesponta. Pjesnik se sjeća Hele, koja tjesnacu dade ime, Kserksa, koji htjede okovati valove u svojoj bezumnoj oholosti; sjeća se plivača Leandra, ljubovnika Herina i priča njegovu povijest. Od otoka Teneda, koji nas podsjeća na trojanski rat, Kizlar-aga ide na otoke Lemno, Lesbo i Skij. Pjesnik prikazuje očajne tužbe Lezbljana, kad im crni hadum otimlje kćeri za carski harem. Kolika je nesreća po-

alegorije, one hiperbole, koje veličaju ljubav do smješnosti. Kad pjesnik tvrdi, da od Miljenkove ljubavi izgara lišće u šumi, imademo veoma prikladan primjer secentističkog talijanskog stila, zbog čega ga nazva Alfieri mahnitim: „Il seicento delirava". (Vidi uvod).

litičko robovanje za jedan narod, kad to ropstvo donosi sobom i moralno sužanjstvo. Skijani su usilovani plakati nad porodom svoje djece, a ne veseliti mu se, jer je taj porod početak ropstva.

Može li se s huđe zgode
110 ginut gore smrti kojom,
neg' živeći bez slobode
ne bit voljan dušom svojom?
O slobodo slatka i draga,
izvrsno te vik ne ljubi,
115 ni poznava tvoga blaga,
tko te ovako ne izgubi!

Dalje hadum robi lijepe djevojke po Samu, Andru, Ikariji i po drugim slavnim grčkim otocima. Svaki od tih otoka podsjeća pjesnika na slavnu prošlost, na ljude i zgode spojene s tim mjestom. Proputova dalje Atenu, Spartu, Argo, Tebu, Korint i Mikenu, koje rodiše sedam slavnih ljudi i množinu nedobitnih junaka. Grčka trpi od turskoga samosilja za kazan za svoje staro nevjerstvo, „jer pedepsa s neba koli — lakše ide, teže pada".

Kizlar-aga plovi dalje Jonskim morem, na kojem se zbiše veliki događaji u rimskoj prošlosti, osobito za građanskih ratova, pa pjesnik kliče:

385 Ah, da je proklet, ko zameće
u rodnome nemir gradu,
i domaće vriježi smeće
u zavadi i neskladu!

Kizlar-aga na tom putovanju doču, da imade u Smederevu čuvena ljepotica, Sunčanica od koljena Đurđa despota i Jerine, te se odmah zaputi u rašku zemlju preko Macedonije, a slugama svojim zapovjedi, da obiđu Arbaniju, bosansku kraljevinu i Hercegovinu. Kod Filipova polja pjesnik spominje Filipa i njegova sina Aleksandra Velikoga, kod Kosova spominje Miloša, ubojicu

109. *S huđe zgode,* gorim slučajem, događajem. — *Gorom smrti,* ginuti, umirati u pučkom govoru slaže s instrument: umro ili poginuo prijekom smrću. — *Ne bit voljan* . . . ne imati slobodu (svoju volju) nad svojom dušom.

385—88. *Vriježi,* sadi ili sije. Vriježa je klica na korijenju, propago, onda stabljika tikava, dinja, pipuna. — *Smeća,* ovdje znači smutnja, nered.

„cara opaka". Kroz Toplicu crni hadum skreće u Smederevo, da nađe čuvenu ljepoticu Sunčanicu.

PJEVANJE OSMO.

Otmica Sunčanice.

a) Ljepota i plemstvo.

Ljepota je od naravi
dar čestiti, slavno blago,
gdje se sabra, skupi i stavi,
sve što je ugodno, milo i drago;
5 od svjetlosti višnje zraka,
cvijet od raja pún uresa,
dobro, u kom su dobra svaka,
bistri izgled od nebesa;
najizvrsnije božje djelo,
10 u kom svijetu raj se otvora,
gdi pram sunce, istok čelo,
zvijezde su oči, lice zora;

1—20. Kroz prvih pet kitica pjesnik definicijama označuje izvrsnost ljepote. — *Od naravi,* ital. mj. prost. genit. dar naravi; *čestiti,* sretan; *blago,* ovdje, thesaurus, ne samo stvar, nego i mjesto, gdje se čuva blago. Ovdje je mjesto; *sabra, skupi i stavi,* ova tri predikata pokazuju, kako se stvara blago: najprije se sabere, onda se skûpi pa se postavi na odabrano mjesto. — *Ugodno, milo i drago,* su sinonimi. U prvoj kitici je ljepota dar prirode, a u drugoj je nešto više: *zraka višnje svjetlosti,* dakle nešto natprirodno. Rajski cvijet *pun uresa,* veoma krasan. — *Bistri izgled od nebesa,* izgled je ovdje slika u ogledalu. Tasso pjeva za Armidu:

Non può specchio ritrar sì dolce imago,
Ne in picciol vetro è un paradiso accolto.
Specchio t' è degno il ciel e nelle stelle
Puoi riguardar le tue sembianze belle (Ger. Lib. XVI. 22.).

Gdi pram sunce . . . ove metafore su ponovljene u ovoj pjesni nekoliko puta. Tako za Sokolicu: I u nje licu sunce i zora (IV. 346.). Za Krunoslavu pak veli, da joj je lice raj, a oči su joj sunce (V. 496.). A za Begum Adžamkinju pjeva:

Tvoj pram zlatni sve je me blago,
Tvoje čelo svijetla zora
Tvoje oči sunce drago,
Tve mi lice dan otvora (XIX. 189—192.).

od radosti i razbluda
skup izbrani, skladna mjera,
15 slatka od srca svijeh požuda,
mila od oči svih zamjera;
med prislatki, ki tko kuša,
čemer mu se sladak čini,
blizu i dalek od svijeh duša
20 želja i pokoj drag jedini.

Za *pram,* kose, pisci seicenta obično upotrebljavaju metaforu rijeke, jer kose „teku" niz pleći. Ali je već Tasso našao sličnosti između Armidine kose i sunca, kad veli: D' auro ha la chioma, ed appare *siccome il sol i raggi spiega* (IV. 29.). Da je *čelo istok,* toga nijesam nigdje našao, ali sam našao veoma često, da su oči nazvane zvijezde, a lice zora, pjeva Tasso (XIX. 67.).

China a terra le amorose stelle,
Le luci chine tenendo, s' orna e colora,
Sicchè viene a celar le fresche brine,
Sotto le rose, onde il bel viso infiora,
. . . qual nell' ore mattutine
Del primo nascer suo vediam l' aurora. (IV. 94.).

Dapače Tasso imade za oči metaforu sunca:

E lampeggiar fa quasi un *doppio sole,*
Il chiaro sguardo e il bel riso celeste (IV. 91.).

Razbludâ, deliciarum, voluptatum. — *Skup izbrani, slatka mjerâ.* Jer među nasladama imade i ogavnih, i niskih, i životinjskih, zato pjesnik govori, da je ljepota izabrani skup razbluda. *Skladna mjera,* jer pravi duševni užitak sastoji se u umjerenosti, u onoj skladnosti između dviju skrajnosti, ona zlatna sredina, koja u estetici daje harmoniju, sklad. Ona je slatka *požuda* svih srdaca, požuda je ovdje želja umjerena i plemenita, kao što i požudjeti u južnim krajevima znači željeti:

Oči moje, kud ste pogledale?
Srce moje, što si požuđelo? (V. pj. I. 221.).

Mila zamjera svih očiju, od glagola zamjeriti, koji u Gundulića potpuno odgovara glag. zagledati (se u) djevojku, zaljubiti se, stvorio je imenicu zamjera, predmet zagledanja. — *Ki tko kuša, čemer mu se sladak čini.* Konstrukcija je latinska: koji kad tko kuša ne osjeća nikakove gorčine. Ona imade i to svojstvo paradoksalno, da sladi najgorče stvari. Naravno bi bilo reći, da je ona tako slatka, da, kad je tko okusi, osjeća, da je gorko sve drugo na svijetu. Nu pjesnik hoće da pokaže, kako ona čovjeka posve preobrazi i njegova ćutila promijeni, sve poljepšava i sladi. — *Blizu i dalek,* bila ona blizu ili daleko, ital. dappresso o da lungi. — *Želja svih duša i jedini dragi pokoj,* dragi mir, početak. Pokoj nije drugo nego mir nakon postignuća želje.

Nu moguća ova lipos
s svijetlom krvi kad se združi,
dvakrat veću kaže kripos,
da ju dvori svak i služi,
25 u velikoj tere slavi
leti svuda glasovita,
i neznane puke travi
u najdaljijeh stranah svita.
O cesarska kćeri izbrana
30 u porodu okrunjena,
ti sva vedra sva sunčana
s ljepote si i plemena!
Rajski ures lica tvoga,
ki moć izrijet nije besjedom,
35 Vladislava prije slavnoga
zanije glasom neg' pogledom.

21—28. *Nu moguća ova lipos,* nu ljepota, koja je po sebi moćna; *ova* je ital. nema značenja demonstrativ. nego zamjenjuje član. — *S svijetlom krvi,* plemenitim porodom. — *Kaže,* tal. mostra, odaje dvostruku moć, te sili svakoga, *da ju dvori i služi.* Ljepota postaje glasovita tek onda, kad se ističe u visokim dvorovima, onda za nju znadu i oni, koji je nijesu nikada vidjeli. Ovdje pjesnik odaje vlasteoske osjećaje dubrovačkog gospara. Već u II. pjevanju, u govoru hodže, pjesnik se odao ponosnim plemenitašem, kad svjetovaše cara Osmana, da uzme za ljubu ljepotu gospodskoga roda. Sada, po našim osjećajima, ljepota je jednako privlačiva bila ona plemenite ili pučke krvi; ako su pak različni stupnjevi njezine privlačivosti, onda je ona privlačivija, kad se *združi* s dobrotom srca i drugim duševnim vrlinama. A pjesnik na te vrline kao da zaboravlja pa ističe kao pravi aristokrat *svijetlu krv.*

Ovaj niz gnoma o ljepoti služi pjesniku za uvod, da uzmogne govoriti o Sunčanici, a ovo isticanje *svijetle krvi,* da uzmogne progovoriti o ženi kraljevića Vladislava i u još jednoj točki iznijeti antagonizam između Vladislava i Osmana.

29—32. *O cesarska kćeri . . .* obraća se na Ceciliju Renatu, kćer cesara Ferdinanda II. *izbrana,* vrsna, odlična, tal. elettà. — *U porodu okrunjena,* t. j. rođena u doba, kad ti je otac Ferdinando II. već bio cesarom, Nu može značiti i to, da je ona već u porodu bila određena za kraljicu. — *Sva vedra, sva sunčana,* krasna metafora: lijepa si kao vedri sunčani dan.

33—36. *Ures,* krasota, sinonim za ljepotu, kao što je uresan sinonim za lijep, venustus. — *Nije moć izrijet,* ital. non può esprimersi, *nije moć,* non è possibile. — *Zanije,* nar. govor, osvoji. Guslar pjeva:

Sve je kolo glavom nadvisila,
a ljepotom kolo zanijela. (V. Npj. I. 405.).

Glasom, fama.

Tim on želeć, da bi steko
dragu milos pred tvim licom,
kraljicom te je svom nareko
40 i ljubljenom vjerenicom.
Ali dočim nije daleče
namijenjeni tvojoj sreći,
iz sjevera ter ti istječe
sunce bijeli dan noseći,
45 Tva ljepota rajska prosti,
mala ptica s tanke hvoje
ako istočnoj tvoj svjetlosti
iz dubrave pjesni poje.
Kraljeviću vjereniku
50 veće istočni car zavidi
pleme i lijepos tvu veliku,
neg' svu dobit, s ke još blidi;
steć bo može on na svitu
izgubljenu slavu u boju,

37—40. *Nareko,* nareći, odrediti, tako u nar. prip.: Odaberi onakova tri konja, kakva ti je moj otac narekao (V. Npr. 121.). — *Ali . . .* t. j. dok nije daleko, da isteče sunce sa sjevera, koje imade donijeti bijeli dan namijenjen tvojoj sreći, nije daleko dan tvoga vjenčanja. Cecilija Renata se udala za Vladislava Poljskoga IV. u rujnu 1637, te bi okrunjena poljskom krunom na 13. rujna te god. Mladenci su bili među sobom rođaci. Iz ovih se stihova jasno razabira, da je pjesnik svoju pjesan predavao javnosti ili dovršio prije toga vjenčanja. Dakle godinu dana prije svoje smrti. — *Iz sjevera,* sunce ne istječe iz sjevera, ali pjesnik pod tim suncem razumijeva Vladislava, koji stanuje na sjevero-istoku prama Beču, gdje je stanovala Renata. Osobito pak je Vladislav bio na sjeveru pjesniku samomu. — *Prosti,* neka oprosti, ital. — *Mala ptica,* pjesnik sebe čedno poredi s malom pticom. — *Istočnoj svjetlosti,* tebi koja si svjetla kao istočna svjetlost, svjetlost jutarnja. Podsjeća nas na onu Danteovu:

Dolce color d' oriental zaffiro (Purg. I. 13.).

Iz dubrave, iz Dubrovnika. Pjesnik sebe poredi s malom pticom i u pjesni Ferdinandu II. Toskanskomu:

Nu kud veće mala ptica
S nejacijem leti krili,
Muklim glasom od slavica
Natječući žuber mili? (341—44.).

40—56. *Veće,* mj. više, idiot.; *istočni car,* antonomazija, Osman; *dobit,* pobjedu; *s ke još blidi,* zbog koje se još srdi, drhće. — *Ne vik,* nikada.

55 nu ljepotu plemenitu
ne vik naći kao tvoju.

Dok zvijezdami tvoga uresa
nije bilo, ni će biti:
jedno je sunce vrh nebesa,
60 jedna lipos tva na sviti.

Otmanović tim zaludu
poslo je iskat svuda sebi,
da caricu naći budu,
o kraljice, sličnu tebi.

65 S tvojijem drazijem natjecati
u svem se ište; ali ne će
u ljubovcah on imati,
neg' u oružju bolje sreće.

Sila mu je da izgubi,
70 i inako moći nije,
tako u lipoj sada ljubi,
kako u vrlom boju prije.

Osoba Sunčanice i njezina oca Ljubdraga je posve izmišljena. Ljubdrag je unuk despota Gjurgja i Jerine, kojima „hudi Turci" oteše gospodstvo staro. No plemenština je u krvi, te ostaje i onda, kad sve ostalo propane. Imao je Ljubdrag dvanaest sinova, pa jednoga po jednoga sve izgubi, a napokon od plača i žalosti za njima oslijepi. Tako cijeli njegov imetak despotski spade na nekoliko ovaca, a obitelj na jedinu kćerku Sunčanicu.

59—60. Kao što je jedno sunce na nebu, tako i jedna ljepota na zemlji, a ta si ti.

61—64. *Zaludu*, bez koristi, frustra. zalud, uzalud; *da naći budu*, ne bi li našli, dubitativ.

69—72. *Sila mu je*, mora, suđeno je; *i inako*... onaj *i* ovdje je veznik uzročni, stoji mj. jer.

Iza ovoga uvoda pjesnik prelazi na glavni predmet pjevanja, na otmicu Sunčanice. Ovi zadnji stihovi sačinjavaju prijelaz i sadrže u sebi rješenje pitanja, kako mora svršiti konačno ova epizoda Sunčanice i Osmana. On ne smije dobiti Sunčanicu:

> Od ke, igdje put obrati,
> Ću zamjerne i velike,
> Od liposti spovidati
> Jednim glasom sve jezike. (VII. 433—436.).

Da ju je Osman dobio, ne bi po volji sudbine bio izgubio „tako u lipoj sada ljubi, kako u vrlom boju prije".

b) Sunčanica na sijelu.

Sunčanica mlada i lijepa,
170 od ke slovu svud kriposti,
svijetlo ufanje ćaćka slijepa,
i štapak je u starosti.

Mile unuke on viditi
želi od drage kćerce ove,
175 i u njih opet ponoviti
sebe i mrtve sve sinove.

Ali je zaman da itko sada
nje ljepotu dvori mnogu,
zašto djevstvo ona mlada
180 zavjetova višnjem Bogu.

Mudri ćaćko s biljeg veće
pozna ovu nje odluku,

170—79. *Od ke*, ital. čije. — *Svijetlo ufanje*, ufanje je jedina svjetlost starčeva. — *Štapak*, rječnici ovu riječ ne donose, ali se govori u južnim krajevima mj. štapčić. — *I u njih opet ponoviti*. Misao je starih filozofa, da se u djeci obnavlja osobnost starijih. Otac u sinu vidi protegnuće i nastavak vlastitoga bića. U tom smislu Ljubdrag misli vidjeti u unucima obnovljena sebe. No u posve drugom smislu unuci od kćeri mogu obnoviti njegove *mrtve sinove*, koji poginuše bez poroda. Ti unuci nisu nastavak sinova, nego zamjena. — *Nje ljepotu dvori*, dvoriti tal. corteggiare. U nar. govoru dvoriti znači služiti gospodara, a u govoru sredovječnih vitezova dvoriti znači uslugama tražiti ljubav odabranice. Zaludu je, da itko nastoji steći njezinu ljubav. Sunčanica u tom je veoma slična Tassovoj Sofroniji:

> Vergine era fra lor di già matura
> Verginità, d' alti pensieri e regi,
> D' alta beltà; ma sua beltà non cura,
> O tanto sol quanto onestà sen fregi . . .
> E de vagheggiatori ella s' invola
> Ale lodi, ai sguardi inculta e sola (Ger. Lib. II. 14.).

I Vergilijeva Camilla ne će da znade za muža:

> Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
> optavere nurum; sola contenta Diana
> aeternum telorum et virginitatis amorem
> intemerata colit (Aen. XI. 580.).

181—188. *S biljeg veće*, iz više biljega, znakova. — *Obljubit* u nar. govoru pučke pjesme imade drugo značenje (obeščastiti) nego ovdje, gdje znači

i što obljubit kćerca ne će
vjerenika, ćuti muku.
185 Nu u sebi opet sudi,
da od djetinstva plaha ishodi
ta nje miso, s koje žudi,
da dni tako sama vodi;

tim neka u njoj od ljubavi
190 probudi se časna želja,
on razlike igre stavi
od radosti i veselja.

Od bugarskih mlados sela
na igre se kupi ove,
195 i ljuvena i vesela
sjediljkam ih milim zove.

Lijepe djevojke i gizdave
i seljani mladi š njima
na nje idu i vrh glave
200 svak od cvijetja vijenac ima.

U tanac se svi hitaju,
svi začinju slatke pjesni,
i razlike igre igraju
u pokoju i u ljuvezni.

zavoljeti. — *Sudi*, misli, umuje. — *Od djetinstva plaha ishodi*, da je ta njezina odluka plod nagle mladosti. — *Dni voditi*, ital. condurre i giorni, živjeti.

189—192. *Tim neka*, zato da; *časna želja* (od) *ljubavi*, jest onaj „amor onesto“, o kojem pjeva Tasso. — *Stavi*, priredi, ustanovi.

193—96. *Od bugarskih* . . . Pjesnik imade posve druge pojmove o etnografiji i zemljopisu nego li ih mi imademo. On zove sela oko Smedereva bugarskimi, a ne srpskim, jer je za nj srpsko isto što i maćedonsko. — *Sjediljkam*, Gundulić je u ovim „sjediljkama“ opisao zabavna sijela Dubrovnika i okolice, pa ih pjesničkom maštom prenio u okolicu smederevačku.

196—200. *Gizdav* je veoma običan epitet za djevojku, kad je lijepa. Guslar pjeva:

> Čudo ljudi za djevojku kažu
> . . . Pobratime, sva ti je *gizdava*,
> Daleko joj, vele, druge nema (V. Npj. III. 516.).

201—204. *U tanac se hitaju*, fraza je nar. hvatati se u kolo. — *I začinju*, pjevaju.

205 Vrh livade mlad uz mlada
sjedi u cvijetju razlikomu,
i riječ s riječim hitro sklada
na uho šaptom ovi onomu.

Natječu se tuj pastiri,
210 i ukazat svaki uživa,
da skladnije diple sviri,
i da u slađi glas popiva.

Zatjecat se još ne taže
pastirice najmilije,
215 ka začinje pjesni draže,
ka li vijenčac ljepši vije.

Sjediljke ove skupio biše
starac Ljubdrag na svom stanu,
jeda srce tvrdo odviše
220 od sve kćerce one ganu,

ter od mladijeh, kih ustrili
slavna lipos nje velika,
kigodi joj tuj omili,
i obere ga vjerenika.

225 Tad kon lijepe Sunčanice
na sjediljke sej ljuvene

207—8. *I riječ riječim*, šaptanje na uho hitro složenih izreka, stihova vješto sastavljenih i danas je u običaju u južnoj Dalmaciji, ali među boljim, izobraženijim, ljudima.

211—12. Natjecanje u pjevanju još postoji, ali za natjecanje u sviranju dipala možemo reći da je danas već izišlo iz običaja.

113—116. *Zatjecat*, se ako nije mj. natjecati se, znači hvaliti se. Vidi poslovicu:

> Plodom a ne veličinom zatjecat se (D. Posl. 96.).

Tažiti, miriti, tješiti. Pastirice ne prestaju hvaliti se.

221. *Kih ustrili*, konstruk. lat. mj. onih, koje (ke) ustrili. — *Ter od mladijeh*, mj. mladića. Premda je ovo imitacija talijanskog stila, ipak nije ni u našem narodnom govoru rijedak primjer, gdje pridjev zamjenjuje imenicu, no gotovo uvijek se podrazumijeva ta imenica kao: Ne dajte me mladu i zelenu, t. j. čovjeku.

225—228. *Kon*, mj. kod; *sej*, mj. se, ove; *mlaci*, nema primjera u nar. blagu za riječ mladac, premda je narod u južnim krajevima govori mj. mladić. — *Mladica*, mlada žena po analogiji starica. Veli poslovica: Starcu oganj, starcu žmulić, a mladici mladi mladić (D. posl. 114.).

odsvud mlaci i mladice
skupiše se nebrojene
Ona mlada, za sve da je
230 mučna u srcu ćića toga,
poslušna se kazat haje
zapovijedim ćaćka svoga.
Sve najljepše gube ime
prid uresom nje uresa,
235 jak prid suncem istočnime
jasne zvijezde od nebesa.
Čisti zlatni pram od kosi
na vjetric je tih rasplela,
a od razlika cvijetja nosi
240 vjenčac vrhu vedra čela.

129—132. *Za sve da je,* tal. fraza: con tutto che, premda je; *mučna.* Mučno je što i teško, neugodno, što zadaje muku. Mučan je onaj, koji zadaje muku, a mučno je onomu, koji osjeća muku. Pjeva guslar:

mučno bješe Nahod-Simeonu (V. Npj. II. 65.).

Ovdje: mučna je u srcu, znači: mučno joj je u srcu. Pjesnik upotrebljava ovaj pridjev kao da znači mučen. *Ćića toga,* radi toga, radi tih ljuvenih zabava.

233—260. U ovim stihovima pjesnik iznosi prosopografiju Sunčanice, koja u ljepoti ne zaostaje za prije hvaljenima: Krunoslavom, Sokolicom i Cecilijom Renatom. — *Gube ime,* ime je ovdje u značenju glas, slava (kao: stekao je veliko ime), sve najljepše djevojke, mladice, gube slavu ljepote *pred uresom nje uresa,* aliteracija, concetto, pred ljepotom njezine ljepote, pred njezinom prevelikom ljepotom. — *Jak,* kao. Poredba je veoma uspjela, premda hiperbolična, jer ne sadržava za ostale ljepotice nikakove uvrede. I zvijezde su krasne, ali kad nije sunca. — *Zlatni pram od kosi,* pramen kose, dio za cjelinu (sinekdoha) mj. kosu. — *Vrhu vedra čela,* ovaj epitet vedar stoji u opreci sa mučnoćom, koju spominje gori (230. st.). No ovdje je vedrina istaknuta kao oznaka krasote, a ne kao oznaka zadovoljstva, psihičkog stanja. — *Razbludno,* raskošno, nježno. — *Svomu,* njezinu; *capti,* captjeti mj. cvasti, cvjetati govori se još danas u južnim krajevima, guslar pjeva:

Kadno capti zumbul i zerina (V. Herc. pj. 190.).

Trator i ružica u metafor. značenju označuju veoma plastično krasotu i nježnost puti na djevojačkom licu. — *Koprenica,* mahramica. — *Zene,* zenuti, germinare, klicati, pupoljke otvorati. — *Stup,* mj. stupaj.

Ovaj opis podsjeća na brojna mjesta u Tassu. On veli za Armidu:

Dolce color di rose in quel bel volto
Fra l' ovorio si sparge e si confonde. (Ger. Lib. IV. 30.).

U pogledu ljuvenomu
razbludno joj sja danica,
a u rajskom licu svomu
capti trator i ružica.
245 Na ustijeh joj od veselja
rumena se ruža smije,
koprenica snijega bjelja
bjelje od snijega prsi krije.
Tako ona milo hodi,
250 i toliku svjetlos ima,
da u jedno vrijeme izvodi
tančac stupom, dan očima.
Pače cijeneć da je zora,
što su oči nje ljuvene,
255 rumena se rusa otvora
i razliko cvijeće zene.
Bijelim rukam po livadi
s drugam ga ona brat počinje,
seljani se dižu mladi,
260 kolo okolo njih začinje.

Le guance asperse di quei vivi umori . . .
Parevan vermigli insieme e bianchi fiori . . .
Se pur gli irriga un rugiadoso nembo
Quando sull' apparir de primi albori
Spiegano all' aure liete il chiuso grembo,
E l' alba che li mira e se ne appaga,
D' adornarsene il crin diventa vaga. (IV. 75.).

Dalje opet boju lica poredi s ružama:

Le rose, onde il bel viso infiora (IV 94.).

No za trator nemamo nigdje primjera. Za stihove:

na ustih joj od veselja
rumena se ruža smije,

koji nalaze odziva u stihu:

ruse ustih otvori (V. 492.).

imademo kod Tassa:

Ma nella bocca, ond esce aura amorosa,
Sola rosseggia e semplice la rosa (IV. 30.).

Za bjeloću prsiju i koprenice imademo kod istoga Tassa:

Usred kola od svirali
i od dipli na glas mio,
da zabave sej pohvali,
zače ovako mlad Radmio:

265 „Družbo lijepa i vesela
od mladijeh pastirica,
kim sred oči zora bijela,
a sunašce sja sred lica,

pridružite u ljuvezni
270 s našijem vaše skladne glase,
da pojući slatke pjesni
bitje ovo proslavja se.

Pojmo, pojmo družbo draga,
bježi mlados, leti vrime,
275 od prolića doba blaga
uživajmo prije zime.

Ne čekajte, svijetla prama
zlato u srebro da se obrati
bez svjetlosti i bez plama
280 lijepih se oči pogled skrati.

Mostra il bel petto le sue nevi ignude,
Onde il fuoco d' amor si nutre e desta (IV. 31.).
Bianche vie più che neve in gioco alpino
Avea la sopravesta . . . (VI. 26.).

Već je pjesnik spomenuo govoreći o Miljenkovoj Rumenci, da je u njezinim očima zora i dan bijeli, te da se vara priroda pred njezinim licem, kao da je dan osvanuo. Vidi pjevanje VI. 112—120.

Koprenica, mahrama, kojom žene unakrst pokrivaju prsi. — *Zene*, klije, niče.

261—65. Ova kitica prikazuje pjevanje u kolu. Pjevač stane *usred kola*, pa pjeva (začinje) uz pratnju dipala ili svirala. Tako je zapjevao i Radmio. Dipli, -i, ili diple, dipala su mješnice; svirale ili dvojnice su jednostavnije, bez mijeha.

265—296. U ovim stihovima je pjesnik ostavio lijep primjer vesele anakreontske pojezije. Metafore i poredbe su žive i slikovite te pozivlju na veselje i radost. Kao da je namijenjena poglavito voditeljici kola Sunčanici, da njezino ledeno srce rastopi.

Od, tal. pleonazam. — *Zora sred oči* i *sunce sred lica* su metafore višeput ponavljane. — *Bitje ovo* . . . življenje ovo da se proslavi. — *Od prolića*, od je ital. pleonazam. Proliće je mladost; *doba blaga* je pl. slatka vremena, slatke dane mladosti. — *Ne čekajte, da se zlato svjetla pramena obrati u srebro*, da vam kosa posijedi, da ostarite. — *Bez svjetlosti i bez plama*, bez sjaja, bez užitka ljuvenoga, *skrati se pogled lijepih očiju*, ostari se prije vremena. —

U mlađahna svoja lita
svaka od vas, lijepe moje,
grli rados, ljubav hita',
želje ispunjaj slatke svoje.

285 Čestitos je ovo živa,
blaženstva su ovo prava,
ovako se lijepa uživa
mlados i nje dika i slava.

Grli, hitaj, ovi imperativi II. lica za III. često dolaze u ovoj pjesni, a odgovaraju i stilu nar. pjesme. — *Čestitost,* sreća. — *Da se steče,* da se namakne. — *Stravljen,* zaljubljen.

Iz ove anakreontike vidi se, koliko su prodrli poganski nazori na svijet i život u kršćansko društvo iz klasičnih djela. Ovako je mogao pjevati Ovidije, ovako Horacije ovako Katul i njihovi predšasnici Anakreont i drugovi u Grčkoj. Ali da tako pjeva i pjesnik „Suza sina razmetnoga“, prevodilac pokornih psalama i autor drugih pobožnih sastavaka, bilo bi čudo, kad ne bismo znali, da ondašnja umjetna pojezija nije imala nikakove sveze sa životom. Onda je vladalo u potpunom smislu riječi načelo: umjetnost za umjetnost, „l' art pour l' art“. Neka su stihovi lijepi, metafore jake, fraze zvučne, concetti melodijozni, za ostalo se nije pitalo.

Ovi stihovi su veoma nalik na one, što ih pjeva Sirena u Tassovu epu, da zavede Armidine zarobljenike:

O giovinetti, mentre aprile e maggio,
V' ammantan di fiorite e verdi spoglie . . .
Solo chi segue ciò che piace è saggio,
E in sua stagion degli anni il frutto coglie (Ger. Lib. XIV. 62.)
Folli, perchè gettate il caro dono,
Che breve e sì di vostra età novella (Id. 63.).
Goda il corpo securo e in lieti oggetti,
L' alma tranquilla appaghi i sensi frali . . .
Questo è saver, questo è felice vita:
Sì l' insegna natura e sì l' addita. (Ib. 64.).

A čarobni ptić u Armidinu vrtu, iza kako je opisao kratak život ruže, pjeva:

Così trapassa al trapassar d' un giorno
Della vita mortal il fiore, il verde:
Ne perchè faccia indietro april ritorno,
Si rinfiora ella mai nè si rinverde.
Cogliam la rosa in sul mattino adorno
Di questo dì, che tosto il seren perde;
Cogliam d' amor la rosa; amiamo or quando
Esser si può riamati amando. (Id. XVI. 15.).

*

Što se pita, da se ima,
290 što se žudi, da se steče,
što je lijepo blizu očima,
da i od srca nije daleče;

da dva mlada jedno žele
u životu stravljenomu,
295 i da vode dni vesele
živeć jedan u drugome".

Radmio prista, i taj čas se
s njim u tanac svi hitaju;
dva začinju, a u sve glase
300 skladno ostali otpijevaju.

Kolo svršava sa šaptanjem ili tihim pjevanjem. Iza toga započe pjevanje junačkih bugarkinja. Ovo su morale biti četiri Gunduliću poznate narodne pjesme: prva o Hercegu Stjepanu Kosači, koji ote svomu sinu zaručnicu na prevari, zbog čega mu se sin poturči, te otjera oca i braću iz njihove vlasti; druga pjesma pjeva o pobjedi Sibinjanin Janka nad carem Mahumetom pod Biogradom; treća pjeva, kako se Đurađ Branković uputio iz Dubrovnika u Zadar da traži pomoć kralja Vladislava, koji potuče Murata na Moravi; četvrta pjesma govori o ratovima kralja Matijaša iz tamnice odvedena na prijestolje, koji vojeva pomoću despota Vuka protiv Turaka.

U to Kizlar-aga bijaše došao u Smederevo, da traži lijepu Sunčanicu, ali mu nitko ne zna kazati, gdje je. Napokon doznade, da se Ljubdrag sa svojom kćerkom preselio na selo. Crni hadum odmah krene onamo za svojom žrtvom.

c) Kizlar-aga na sijelu.

Tu je nađe u zabavi
do veselijeh sjediljaka,
i u pogledu nje objavi
360 taj čas mu se sunčja zraka.

Najprije je započela djevojačka igra, kolo, koje je vodila Sunčanica ovjenčana cvijećem, za tim je Radmio pozvao djevojke, da igraju zajedno s mladićima, da se ljube i da se vole. — *Prista,* prestade; *dva začinju,* obično jedan pjeva u kolu, ostali otpijevaju.

360. *Taj čas,* odmah, ital. — *Sunčja zraka,* njezino lice sjajno kao sunce. Sunčji je svojevoljno izveden pridjev od sunce mj. sunčani.

Pače bjelijem danom svanu
crnom agi noćno lice
na ljepotu rajsku izbranu
od sunčane Sunčanice.

365 Zapažene odsvud vidi
u nju jednu svačije oči,
i cvijet sunce gdje ju slidi
pored suncem od istoči.

Ali crnac ko se ugleda,
370 ne zna od straha nitko, gdi je;
sjemo tamo svak ureda
hoće bježat, a ne umije.

Sunčanica i s njom lipa
družba od straha i od srama
375 cvijetje iz skuta na tli sipa,
ko za zlatnijeh braše prama.

361—364. Ovo naglasivanje metafore sunca za djevojačko lice, podsjeća nas na one Tassove riječi:

Lampeggiar fa quasi un doppio sole
Il chiaro guardo (IV. 91.).

Ili one druge:

. . . Il guardo ognun v' intende, siccome là ove stella non più vista di giorno in ciel risplende. (IV. 28.).

Ovo rasvjetljivanje crnačkoga lica sjajem djevojačkoga pogleda ispoređuje Tasso sa rasvjetljivanjem crnih oblaka noćnom munjom:

Rischiarar parve il tenebroso aspetto
Qual le nubi un balen che passi e vole. (Ger. Lib, XII. 80.).

365—8. *Zapažen,* zapaziti, zavoljeti, zamilovati koga. Ovdje znači, gledati conspicio. Pjesnik je sam dao ovom partic. značenje, koje po sebi neima, kao zagleda zaposlen. — *I cvijet sunce* . . . cvijeće slijedi nju svoje sunce, kako *(pored)* slijedi nebesko sunce: kao što se suncokret okreće prama suncu i slijedi njegov tijek, tako mladež slijedi pogledom kretanje, mig njezina lica.

369—373. *Ko se ugleda,* kako bi viđen crnac, Kizlar aga. Pjesnik opisuje *smeću* i nered, koji je nastao, iza kako se pojavio hadum. — *Od straha nitko ne zna, gdi je,* zaboravili su, da su na zabavi. — *Ureda,* i ured, odmah.

373—6. *Na tli,* imade u narodu i tlo,-a, tle,-a, i tli,-tala, ali veoma je često tli indekl. kao ovdje: Pjesma pjeva:

Skrojio joj žuti kavad
do samijeh tli.

Ko, koje; za *zlatnijeh prama,* licencija mj. za zlatne pramove (prame) Kao što se akuz. sing. poveo za genitivom, tako vidimo ovdje, da pjesnik

Poniknute lijepe vile
zamukle su mramorkome,
cijeneć, da su tako skrile
380 same sebe sjenom svome.
Odsvuda su vrhu lica
vlase od kosa raspustile,
ali između zlatnijeh žica
sjahu im većma oči mile.
385 Hitri hadum svijem objavi
veseo pogled, sliku dragu;
sprijed na prsi ruku stavi,
i u besjedu kliče blagu:
„Družbo mila, dni čestite
390 ki trajete sred dubrave,
uživajte i slijedite
lijepe igre i zabave.

provodi zakon analogije i u pluralu. Posuše na zemlju cvijeće po livadi pobrano zato, da vijence viju i glave ovjenčaju (Vidi gore stih 257—260.).

377—80. *Poniknuti,* od ponići ili poniknuti, pognuti glavu k zemlji. Guslar pjeva:

Svi junaci nikom ponikoše
i preda se u zemlju poglaše . . .
ne poniče Fočić Mehmedaga (V. Npj. IV. 136.).

Pjesnik izvede partic. po analogiji od prignuti: prignut-a-o. — *Mramorkome,* po analogiji izraza: smijati se grohotom imade ovaj: šutjeti mramorkome, t. j. kao mramor. Instrum. je izveden iz mramorak, koji je morao postojati. Izraz još živi u južnim krajevima. — *Sjenom svome,* mjesto sjenom svojom, pjesnik govori svom, zatim nadodaje nast. *e* po analogiji dativa mušk. r.: dobrom-e. Krasno pjesnik prikazuje djevojačku prostodušnost, kojom misli, da se sakrila svojom sjenom.

381—4. *Zlatnijeh žica,* plavih vlasi. Ovo je posve realistično prikazano: između kosa spuštenih na lice oči još jače sjaju, kao dvije žeravke iza tanke koprene.

385—8. *Hitri,* lukavi; *Objavi,* pokaže. *Pogled,* lice. *Sliku;* kao što se zamjenjuje obraz za sliku, imago, tako pjesnik zamjenjuje sliku za obraz, lice. — *I u besjedu* . . . prijevod je tal. *dar in parole.*

389—92. *Družbo . . . ki,* konstrukc. po smislu. — *Trajete,* trajati dni, godine, mladost imade i nar. pjesm. za boraviti, provoditi:

Drugu kitu tratora cvijeća
Da *on traje* u jadu godine. (V. Npj. I, 385.).
Kako ću ti u dom stajat?
trajat mladost u neradost? (V. Kov. 111.).

Nitko ne imaj strah ni čezni,
er došastje moje ne će
395 razvrć vaše tance i pjesni
ni donijet vam gorke smeće;
pače u družbu vašu, ka je
mnoge sreće, mnoge česti,
gdi u miru svak dni traje,
400 i ja ću, za nać mir, uljesti:
tim gizdava družbo mlada,
ovdi, gdi ste vi skupljeni,
ne budi vam mučno sada
dat zamalo mjesta i meni“.
405 Ko izreče te besjede
gdi sjen velik dub prostira,
sam bez družbe Turčin sjede
sred seljana i pastira.
Milostivo na staroga
410 Ljubdraga se pak obrati,
tere poče ovako ga
s tvrdijem kletvam uprašati:
„Ah, tako ti Bog s visine
vratio očima vid žuđeni,
415 vrijedni i dobri domaćine,
pleme tvoje spovjeđ meni;

393—96. *Strah bi čezni,* čezan, -ni dubrov. idiotizam mj. čežnja, od čeznuti, onesvijestiti se, ginuti. Ovdje je prvi objekat strah u akuz. a drugi, čezni, u genit. jer se tako i danas u narodu govori, samo ne u jednoj te istoj rečenici.

397—400. *Mnoge sreće, mnoge česti.* Pjesnik upotrebljava mnoga sreća, mnoga čest po tal. molta fortuna, molto onore mj. velika sreća i velika čest. — *Za nać,* prijedl. za s infinitivom je italijanizam, koji je dobio vremenom neko pravo građanstva u velikom dijelu naroda osobito na primorju.

405—8. *Ko,* kako, tal. come disse, kad. — *Sjen,* a, mušk. ima i nar. pjesma:

Za kalpakom noja ptića krilo . . .
Te sjen čini konju i junaku.

mj. danas običnije ž. sjena-e, ili sjen-i. — *Sam bez družbe,* bez svojih pratilaca.

412. *S tvrdijem kletvam,* jakim zaklinjanjem, *uprašati,* pitati.

416—420. *Po carsku slavnu glavu,* zakletva: tako mi carske glave, ital. per la testa. — *Po sabljom mojom,* po u zakletvama slaže s akuz. Ovdje je pjesnik uzeo licenciju očito radi sroka: tako mi moje sablje. — *Skažeš,* mj. iskažeš.

a po carsku slavna glavu
tako ne po sabljom mojom,
kad istinu skažeš pravu,
420 ne ć' me uvrijedit riječi tvojom.
Stari tvoji tko su bili,
rec' slobodno bez ozira:
jesu li oni gospodili,
i iz gospostva ko ih istira?"
425 Na ovo u srcu smućen svomu,
kliče starac pun žalosti:
„Spomenjivat nevoljnomu
mučno je prednje čestitosti;
er koljeno plemenito
430 od pomoći tomu nije,
koga ubоštvo vjekovito
pod teškijem ropstvom krije.
Nu gospodar taki kada
zapovijeda blago i milo,
435 pod zakletvu ter mi sada
od oči se to stavilo,

424. *Iz gospodstva tko ih istira,* fraza tal. scacciare dalla signoria.
427—432. *Spomenjivat nevoljnome* . . . dozivlje u pamet stihove Danteove:

. . . Nessun maggior dolore,
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria (Inf. V. 121—23.).

stavljene u usta nesretnoj Franki Riminjanki. Tu je misao Dante čitao u Boeciju: In omni adversitate fortunae, infelicissimum genus infortunii est fuisse felicem et non esse (Boët. de Consolatione philosophiae II. 4.) a Toma Akvinski veli isto: Memoria praeteritorum bonorum . . . in quantum sunt amissa, causat tristitiam (Summ. theol. II. II. 36, 1.). — *Prednje čestitosti,* prijašnju sreću.

433—440. *Gospodar taki,* ti, carev pouzdanik; *blago i milo.* U ovim riječima je izražen ponos *svijetle krvi,* koja se ne ponizuje ni u nesreći. Tek zato, jer zapovijeda *blago* i *milo,* on će odgovoriti, a kad bi zapovijedao oštro i silovito, onda bi barem šutnjom nastojao boriti se i pobijediti. — *Po zakletvu od oči,* zakleo si me očinjim vidom. — *Od ničesa ne ću predat,* predati,-am, po primorju znači bojati se, trepidare. Ovdje ga pjesnik slaže kao da je glag. bojati se čega. — *Nu jaoh bolje naricat ću,* pjesnik se povodi ovdje za Danteom. Na upit, da pripovijeda svoje jade, conte Ugolino odvraća:

od ničesa ne ću predat,
sve ću kazat, nu, jaoh, bolje
naricat ću, neg' spovijedat
340 od starijeh mojih nevolje.

Ljubdrag pripovijeda, kako Lazar, despot Servije, udade svoje dvije kćeri: Vukosavu za Kobilića, a Maru za Vuka Brankovića. Ovi rodiše Đurđa, koji se oženi sa Jerinom Paleologom. Pripovijeda njihovu tužnu povijest, borbe sa carem Muratom, kojemu Đurađ dade svoju kćer za ženu, da ga udobrovolji prama sebi. No sve bijaše uzalud; izgubi svoje gospodstvo i morade se uteći gostoljublju dubrovačkomu.

d) U pohvalu Dubrovnika.

545 Ali Murat buduć slišo,
Đurađ despot sa svim blagom
u Dubrovnik da je otišo,
slobodom se štitit dragom,
prešno otpravi poklisare
550 k Dubrovniku svijetlu gradu,
knezu i vijeću šljući dare,
da mu u ruke Đurđa dadu;
ili inako on zaprijeti,
u krvavu ljutu boju
555 da će na njih grad podrijeti
carsku ognjenu sablju svoju;
nu Dubrovnik sred pokoja,
ki od slobode krunu steče,

parlar i lagrimar mi vedrai insieme (Inf. XXXIII. 9.),
a Francesca nježno prama svojoj ćudi veli:
Farò come colei che piange e dice. (Inf. V.).

545—58. *Slišo,* ispitivajući doznao. — *Slobodom se štitit,* da bude slobodan, štititi se, kao opasati se, slobodom. — *Sa svim svojim blagom.* Despot bješe predao Dubrovniku u pohranu 80.000 dukata.
549—568. *Prešno,* od preša, riječ je talij. ali se udomila kod nas, te je nalazimo gotovo svagdje: u poslovicama, pripovijestima i u svakidanjem govoru: festinatio, hitnja:
On na prešu okupi svatove (V. Npj. III. 525.).

s mita od zlata, s prijetnje od boja
560 od vjere se ne poreče,
tako da isti car oholi
čudeći se tada kliče:
Cijeć tve vjere krepke toli
vijek ćeš živjet, Dubrovniče!
565 I tako se prem dogodi:
još Dubrovnik s davnjom krunom
stoji cijeć vjere u slobodi
među lavom i drakunom.
Ah, da bi uvik jakno sade
570 živio miran i slobodan,
Dubrovniče bijeli grade,
slavan svijetu, nebu ugodan!

Knezu i vijeću šljući . . . od slati, šljem. Car šalje poslanstvo nesamo knezu nego i vijeću, bez kojega knez bijaše nemoćan. Malo vijeće je bilo upravno, a veliko je vijeće bilo i zakonodavno tijelo. Murat bješe poručio Dubrovčanima, da će im oprostiti godišnji harač i predati zemlje od Bojane do Kotora, ako mu izruče bjegunca; ako ga ne izruče, da će udariti na njihov grad. Dubrovčani ga ne htjedoše izručiti, nego savjetovaše despotu, da sam otide. On posluša i sa polovicom svoga pologa otide u Ugarsku, ostalu polovicu ostavi i dalje u pohranu republici.

Da će na njih grad podrijeti. Na njih, mj. na njihov, podrijeti mj. polomiti; *ognjenu*, koja uništava, razara kao oganj. — *Nu Dubrovnik* . . . ovaj grad steče vijenac *(krunu) slobode*, ne sabljom u ruci, nego mirom *(sred pokoja)*. *Od* zlata, *od* boja italijanizmi nepotrebni. — *Od vjere se ne poriče.* Pjesnik slaže glag. *poreći se*, odustati kao da je zbilja ovdje njegov sinonim odustati, koji se slaže sa od.

Vijek ćeš živjet . . . Pripovijeda se, da je car Murat, čudeći se tolikoj vjeri Dubrovčana, u koju se bješe pouzdao despot, oprostio gradu, izrekavši riječi, kojima su se Dubrovčani uvijek ponosili, da oblast, koja tako drži zadanu riječ, ne može propasti.

566—68. *Prem*, baš, uprav; sa pridjevima mj. pre, veoma, mnogo, nimis. — *S davnjom krunom*, naime slavom starom. — *Među lavom i drakunom*, metonimija, među mletačkom i turskom oblasti. Drakun je tal. zmaj. simbol Turaka.

569—584. *Slavan svijetu*, slavan u svijetu, ili: *slava svijetu*, ital. — *Krune ugrske*. mjesto države podložne ugarskoj kruni. — *I gdi je herceg*, perifraza za Hercegovinu. — *Vlas poda se turska ukinu*, eliptički izraz mjesto ukinu i poda se podjarmi. — *Još sred usta* . . . još je sva slovinska država, s juga i sjevera dijelom u rukama bijesna lava (Mletaka, metonim.) i u ustima

Krune ugarske veći dio,
svu bosansku kraljevinu,
475 i gdi je herceg gospodio
vlas poda se turska ukinu;
još sred usta ljuta zmaja
i nokata bijesna lava
oko tebe s oba kraja
580 slovinska je sva država.
Robovi su tvoji susjedi,
teške sile svim gospode;
tve vladanje samo sjedi
na pristolju od stobode.

I u tom gradu, nastavlja Ljubdrag, spasi se despot Đurađ od ruku svoga zeta cara Murata, a ja sam unuk od njegova unuka. A od našeg koljena (traga) nema nikoga više osim jedine kćerke moje.

e) Otmica.

Ko ču ovo crnac, skide
zlatnu maramu iza pasa,
595 Sunčanici ter otide
i u način ju blag prikaza,
veleć: „Tva je sreća sada
i velika i čestita,

ljuta zmaja (Turaka). — *Sred*, u, (Guslar pjeva: Raslo drvo sred raja); usta, jer zmaj grabi ustima, a lav noktima. Država je posjed, zemlja. Pjesnik osim Bosne, Hercegovine i velikog dijela države ugarske krune, spominje slovinsku državu s juga i sjevera Dubrovniku. Primorski dijelovi te države bijahu podložni Mlecima, a kopneni Turcima. Pjesnik žali, što je *još* ta država u ropstvu, iz čega izbija nada, da će već doći vrijeme, kad će se oni toga jarma osloboditi. — *Teške sile svim gospode*, gospoditi je što i vladati. Veli poslovica: srce plemenito i kraljem gospodi (D. posl. 113.). — *Vladanje*, država, *sjedi na pristolju (od) slobode*, slobodna je.

593—600. *Ko*, kako; *zlatnu maramu*, izvezenu zlatom; obilježje ili dar, kojim se zakaparuje djevojka za udaju. — *I u način ju blag prikaza*, i tu maramu *prikaza* na dar djevojci. — *Lada*, žena, ljuba. U južnim krajevima veoma obična riječ. Imade i ladan za drag, mio, drug. Po tomu lada znači drugarica.

istočnom si caru lada,
600 o djevojko plemenita!"
Sunčanica tada svrnu
oči od srama i poniknu:
a svu ostalu družbu crnu
crni hadum k sebi viknu;
605 nu s njim ne hteć da se dili
djevojčica časna i lijepa,
ugrabi ju on po sili
isred skuta ćaćka slijepa.
Otet bi se mlada uzela
610 strašnom crncu, ki ju hvata,
golubica jakno bijela
crnom orlu iz nokata.
Ali Ljubdrag u sljepilu
tužni starac nad sve ine
615 čuvši grabit kćercu milu,
uhiti se za sjedine,
i ne ufajuć, da ju obrani,
zaupi u glas pun žalosti.

Kuka Ljubdrag za svojom Sunčanicom, za zadnjim trakom života, a nju crni hadum sa družbom nosi daleko, daleko.

600—608. *Viknu,* zovnu; — *da se dili,* da se odijeli od oca i drugova te da ide s njim, sa crnim hadumom. — *Časna,* poštena, čestita. — *Po sili,* mj. silom, ital. per forza. — *Isred skuta,* iz krila, naručja.

609—612. *Otet bi se uzela.* Uzeti s inf. u smislu početi, zaokupit. Čitamo: uzme je svekrva pitati (V. prip. 53.). Djevojka bi poduzela ili htjela oteti se, kako nastoji bijela golubica. da se otme iz nokata crnom orlu.

613—618. *Tužni starac nad sve ine,* t. j. star. Tužan radi svoga sljepila; *čuvši,* a ne vidjevši, jer je bio slijep, *uhiti se* za sijede kose. — *I ne ufajuć.* Po zapadnim krajevima imade glag. uhvati (se), sperare, ovdje ga čini pjesnik prelaz. po talijanskom sperare i slaže ga po talij.: non isperando *di difenderla.* — *Zaupi,* arhajički oblik, zavapi. — *Dohraniti,* dočuvati. Čitamo: Ako li ne valjaše haljine, onda ću ih dohraniti svojoj nevjesti. — *Na ovo,* mj. za ovo. Dohraniti *za* što, a dovesti *na* što.

Dr. Fr. Marković govoreći o ovoj neotpornosti raje, koja dopušta, da hadum vodi Sunčanicu, ističe, kako je pjesnik htio, kao kod Skiana, prikazati skrajnju mukotrpnost kršćana te je u najvećem stepenu prikazati. Imademo primjera i kod Tassa. U II. pjevanju Sultan izgoni iz Jerusolima sve krepke muškarce kršćane, a ovi mirno ostavljaju u dušmanskim raljama slabe starce, žene i djecu. Marković vidi u ovom prikazanju rajinih bijeda pjesnikov vapaj na kršćanske države za oslobođenjem njegove braće od turskoga jarma, vapaj sličan onomu, što ga bješe Marko Marulić upravio na Hadrijana VI. i na kršćanske vladare, koji vapaj ostade bez uspjeha kao svi ostali koraci učinjeni prije i poslije Marulića od dalmatinskih otadžbenika.

Sunčanica sprva od straha
učini se mrazna stijena,
blijeda, nijema, bez uzdaha,
660 iščeznuta, zapanjena
Pram razvezan u slobodi
lice joj plačno obletiva,
nosi se ona, a ne vodi,
veće mrtva nego živa.
665 Nu ko malo razabra se
i pogleda, tere vidi
strašne i grde crnce uza se,
opet vene, čezne, blidi;
gorka je boles opet smeta,
670 opet zavrć riječ ne može,
priuze teški strah je opeta,
i opet se prinemože.
Ali ko se njoj za time
pobjeguća duša vrati,

657—660. *Sprva,* s početka, tal. dapprima. — *Učini se mrazna stijena, učini se,* postade ital. si fece, *mrazna,* studena kao mraz, *stijena,* tal. freddo sasso. — *Bez uzdaha,* bez daha, ital. senza respiro. — *Iščeznuta,* tal. svanire, uništiti; ovdje znači izgubljene svijesti. — *Zapanjena,* kao panj, bez svijesti i života.

661—72. *U slobodi,* slobodno, razvezano. — *Plačno,* ne znači da je plakala, nego žalosno, na plač sklono, dostojno plača. — *Obletiva.* Od glag. obletjeti pjesnik je stvorio oblik obletivati. — *Nosi se,* nose je a ne vode, jer ona ne koraca svojim nogama. — *Veće,* mj. više. — *Razabra se,* dođe k svijesti, *i pogleda,* i otvori oči, jer to je prvi čin razabranja. — *Boles,* bol, muka. — *Smeta,* smesti, -tem, impf, smetati, zabuniti. Pjesnik radi sroka upotrebi aor. impf. mj. prf. glagola. — *Zavrći,* započeti isto kao zametnuti. — *Prinemože,* mj. prenemože, od prenemoći i prenemagati, pasti u nesvijest od boli. Čitamo: A od rana Jovan prenemože (V. Rj.).

673—76. *Pobjeguća,* ital. i lat. fuggente, fuggiens, *duša,* svijest, koja je bješe ostavila, opet se povrati. — *Kliče naricati,* mj. kliče naričući. Cijelu je noć sprovela u nesvijesti.

675 kliče glasom žalosnime
u ovi način naricati:
„Gdje sam tužna? Ah, jaoh, koja
ugrabi me ovo sila?
O žalosna majko moja,
680 na što me si porodila?
Od koga sam, jaoh, vođena?
Robinjica gdje ću mlada
nemilosno zaplijenjena
u ćaćkovu skutu sada?
685 Sinoćka sam omrknula
ja u ćaćka kći jedina,
a jutros sam osvanula
u crnoga Arapina.
Komu, ćaćko mili, komu
690 jedina te kćerca ostavi,
ka je životu trudnu tvomu
sveđ nosila pokoj pravi?
Ah, čijeme ćeš jade i smeće
teške tvoje samiriti?
695 Ko li ti će uzdan veće
slijepu u staros štapak biti?
Silnu caru od istoka
mlađahna se vodim sužna;
i što je huđe s toga uzroka
700 časti mom se bojim tužna,
dragom časti, ku odavna
ja prikazah višnjem goru,

681—88. Poređenje: kamo *(gdje)* ću sada ja mlada robinjica nemilosno zaplijenjena u ćaćkovu krilu. — *Sinoćka* . . . Iz ovoga se vidi, da je cijelu jednu noć ona propatila prije nego se toliko osvijestila, da je mogla plakati i naricati.

695—96. *Ko li ti će veće,* ko li odsad, ital. chi mai? ko će ti biti *uzdana štapak,* uzdan mj. pouzdan, u kojeg se možeš pouzdati; *slijepu u staros,* mj. u slijepoj starosti. U južnim krajevima još danas se upotrebljava *u* s akuz. gdje bi morao biti lokativ.

700—704. *Časti mom se bojim.* Bojati se komu ili čemu. Pjesnik pjeva:
Kaži pravo i ne boj se glavi,
doista ti tursku vjeru dajem (V. Npj. V. 496.),

i za ku sam podnijet spravna
svaku muku, smrt najgoru.
705 Ali ako me ti oteti
nijesi jaki, ćaćko mili,
ni imaš sila za oprijeti
mogućoj se turskoj sili,
dođi, dođi, na smiljenje
710 jeda ganeš skup oholi,
tere tvoj plač i cviljenje
za mene se tužnu umoli;
jeda za otkup me mladosti
mješte zlata u ke vrime
715 od nesrećne tve starosti
grozne suze Turci prime;
jeda kako oči slijepe.
jaoh, i stare tve sjedine
iz njih srca iskorijepe
720 nemilosti i vrline.
Ali nigdje nije nikoga,
ko bi mene pomoć htio.
Ćaćko, ufanje srca moga,
i ti li me si ostavio?“

Tu tužbu prekine Kizlar-aga, kojemu dodija žensko cviljenje. Na putu prama Carigradu dođe Kizlar-agi u susret carski ulak sa pismom, u kojem Osman nestrpljiv požuruje njegov povratak, te mu nalaže, da dovede djevojčice, koje je dosada sabrao. Osim toga neka potraži svukud Sokolicu, jer želi, da ga ona prati na Istok. Razumje hadum, da se car zaželio lijepe Mogorkinje, a tu

Mom, licencija mj. mojoj, tako doli *dragom,* mj. dragoj. Pjesnik rek bi da se povodi za tal. u kojem je onore mušk. roda, jer ove licencije nije mu trebalo po drugi put. — *Čast,* poštenje, ovdje djevičanstvo. — *Goru,* analogno *dolu,* mj. gore i dolje.

705—08. *Nijesi jaki,* mj. jak. Talij. konstrukcija: ne možeš me preoteti.

710—24. *Skup oholi,* moje stražare, otmičare, ohol za bahat, objestan. — *U ke vrime,* u koji dobar čas, u zgodno vrijeme. — *Iskorijepe,* iskorijene, ali uvijek u prenesenom značenju. Veli poslovica: Dobro je iskorijepiti zlobe, da ne zlobnijeh (D. posl. 18.). — *Vrline,* ne znači ovdje krijeposti, nego što i surovost.

želju krije izlikom putovanja na Istok. Hadum te svoje misli nikomu ne otkriva, nego šalje pouzdana Crnca u poljske strane, da je potraži, jer bijaše dočuo, da se ona još zadržava u onim krajevima.

PJEVANJE DEVETO.

Zarobljenje Sokolice.

a) Ljubav i ponos.

Velika se, o ljubavi,
vlas ognjenih tvojih strijela
u pogledu lijepom slavi
oka draga i vesela;
5 ali vele veća i jača
u kraljevskom srcu biva
čas, ka strijele tve potlača,
i sve sile pridobiva.
Nije čudo cijeća toga,
10 Sokolica svijetla i mila
cara Osmana ljubljenoga
da je slidit ostavila.
Trudno mladoj bi podnijeti,
i smetena tim se reče,
15 za kijem željno srce leti,
da i stupaj hro ne teče.

1—4. Poredi: o ljubavi, slavi se velika vlast tvojih ognjenih strijela u lijepu pogledu draga i vesela oka. — *Vlas,* moć; *ognjenih,* metaf. jer pale kad rane, kao strijela. Te ognjene strijele stoje u očima. Oči striješljaju strijelom ljubavi (Amora).

5—8. *Vele,* mnogo; *čas,* ponos, dostojanstvo; *potlača,* pjesn. od potlačiti stvara impf. potlačati, -am, svladavati (metaf.). To *potlačenje* strijela ljubavnih Tasso zove preziranjem: Sprezzar d' Amor l' arco e la face (Ger. Lib. VI. 73.). I on hvali Tancreda, jer: Contro l' arme di Clorinda si mostrò (di Tancredi) invitto il core (Ib. V. 65.). Vidi gore V. 111—12.

12. *Slijedit ostavila,* mj. prestala, tal. lasciò di seguire.

13—16. *I smetena tim se reče,* priznade sama sebi svoju unutarnju smeću, nemir. — *Trudno,* teško. — *Stupaj,* često i *stup,* korak; *hr'o,* mj. hrl, nagao, brz.

Bio je nemir najžestoči,
ki stravljena dika oćuti,
dalek sunca drazijeh oči
20 tamnom noći zamrknuti.
Ali ohola i moguća,
iz krvave mrzi je rati
s Turcima se pobjeguća
prid Poljacim ukazati.
25 Tim otkada lanjsko lito
mlad kraljević razbi cara,
s drugami ona strelovito
preko leškijeh strana udara,
leteć mnokrat sred potjera
30 sjemo tamo po prostoru
od Odera do Nepera.
i s Nestera k njemškom moru.
Čim bojnica tako izbrana
veće puta tijekom minu
35 plijeneć, paleć sa svijeh strana
svu poljačku kraljevinu,

16—20. *Najžestoči,* od žestok komp. je pravilno žešći, ali imade primjera da se govori u narodu i žestočiji. — *Dika,* vjerojatno pogreška prepisača mj. dikla. — *Dalek,* mj. daleko od *sunca,* Osmana, koji je sunce njezinim očima. Ili bi se moralo porediti: daleko od njegovih dragih očiju, koje su za nju sunce — *Tamnom noći,* ovo je instr. društva, te bi morao reći: s tamnom noći zamrknula.

21—24. *Ohola,* ponosna. *Moguća,* potens, ovo je uzrok zašto je *ohola,* jer *moguća,* jaka, odvažna, hrabra. — *Mrzi je,* impersonalna poraba glagola mrziti poznata je u nar. blagu:

Mrzi mi se ovdje raspasivat,
da otpašem tri ćemera blaga (V. Npj. II. 345.),

u smislu mrsko mi je. — *Pobjeguća* u lat. i tal. značenju fugiens. Mrsko joj pokazati se s Turcima u bijegu iz krvava rata.

25—32. *Tim,* zato, — *Mlad,* moralo bi stajati mladi kraljević. — *Preko* u smislu proti imade u nar. blagu. preko volje, preko srca, poginuo preko vjere; *sred potjera,* posred poljačkih vojska, koje je proganjahu. — *Neper,* je što i Dnjeper.

Ova zadnja strofa kao i one, koje slijede, sadrže hiperbolu karakterističnu za vijek, u kojem je Gundulić pjevao. Nije moguće uzeti dvije riječi doslovno, ali je pjesniku trebala ovakova hiperbola, da uzmogne učiniti vjerojatnijim događaj, koji slijedi.

u slobodi smiona odviše
doć se usudi najposlije
u dubravu gustu više
40 grada od tvrde Varšovije.

b) Prva godišnjica hoćimske bitke.

Bilo je pod konac kolovoza 1622. Poljska slavi godišnjicu bitke, u kojoj bijaše poražena turska vojska. Toga dana sakupiše se oko kralja Šišmana svi velikaši i knezovi kraljevine, te zajedno u crkvi dadoše Bogu hvale za lanjsku pobjedu. U čast gostova i da se sam proveseli, kraljević Vladislav upriliči velik lov u šumu kod grada Varšave.

65 Mlad kraljević i po izboru
s njim gospoda ina tada
podranili bjehu u zoru
lov loviti izvan grada.

On razlike tjereć zvijeri
70 hoće ukazat svijem očito,
kako s vojskom cara tjeri
u dan isti prednje lito.

Pod bogatim odjećami
od crljena sja grimiza,
75 gdi se biser i drag kami
vrh pošvena zlata izniza:

na pasu mu je mač zlaćeni,
vrh glave mu trepti perje,
a pod njime konj ognjeni
80 lakši i brži neg sjever je.

40. *Varšovije,* i Varšavu pjesnik zove po talijansku, Varsavia. Ta zemljopis je i naučio na talijanskom jeziku, kao i sve, što je znao.

65—66. *Po izboru gospoda,* izabrana gospoda, fraza je narodna:
te sakupi po izbor svatove.
Podraniti je također čisto nar. izraz mj. uraniti.

69—72. *Tjereć* i *tjeri,* od glag. tjeriti upotrebljena pjesn. licencijom mj. tjerati, jer stih i srok traže takav oblik. — *Prednje lito,* prednji je korelat. od stražnji ili zadnji. Pjesn. upotrebljava u značenju prošli ili prijašnji.

75—80. *Kami* i *kam,* po južnim krajevima u nom. i akuz. mj. kamen, tako i prami, plami. *Drag,* mj. dragi, jer je određeno značenje. — *Pošven,* od

Tako je vidjet bog sunčani
i u oružju i u obrazu,
kad zvijeri iskat i on podrani
po nebeskom svijetlom pasu.

85 Brat Kazimir, stoprv komu
lica zlatni mah cjeliva,
i on na konju ognjenomu
zlatno odjeven uza nj siva.

pošiti, supersuo. — *Izniza,* kako plastično ovaj glag. prikazuje ukras toga kralj. odijela! — *Na pasu,* mj. *o pasu,* ital. sul fianco. *Zlaćen* je epitet noža. Ova prosopografija Vladislavljeva je dotjeranija od ikoje u „Osmanu".

81—84. *Tako je vidjet,* danas bi rekli njem. izrazom: tako izgleda, a ovo je tal. izraz: tale aparisce. — *Tako* mj. takov. Bog sunčani, Helije. — *Nebeski svijetli pas* je zodijak, po kojem se razvrsta zviježdje, koje pjesnik po mitologiji zove zvijerima, jer je i nosilo imena zvijeri: aries, taurus, cancer, leo i t. d. Poredba dakle glasi, Vladislav ide u lov sličan suncu, koje se jutrom uputi oboružano za zvijerima svijetlog pasa. Ovu poredbu nalazimo u Vergil. Enejidi:

Ante alios pulcherrimus omnes Aeneas, quali ubi Delum invisit Apollo instauratque choros, jugis Cynthi graditur, tela sonant humeris: haud illo segnior ibat Aeneas (IV. 140—50.) što je izrađeno prema onoj poredbi u Odiseji (VI. 102—09.), gdje se poređuje Nauzikaja sa Artemidom. Tasso poredi Rinalda s Marsom i s Amorom:

Se il miri fulminar ne l' arme avvolto,
Marte lo stimi; Amor se scopre il volto. (I. 58.).

A na drugom mjestu:

Marte, ei rassembra te, qualor dal quinto
Cielo di ferro scendi e d' orror cinto (V. 44.).

85—88. *Lica zlatni mah cjeliva.* U južnim krajevima, imenito u Boki, se zove mah, što i mahovina, muscus. Ovdje je metafor. za dlake, koje se hvataju lica kao mahovina kamenja; dlaka *zlatna* t. j. plava. — *Cjeliva,* krasna metafor. za: hvata se. — *Zlatno odjeven,* odjeven u zlatnoj odjeći, ital. d' auro vestito. Tasso za Rinalda veli:

Intempestiva.
Molle piuma dal mento appena usciva (Ger. Lib. I. 60.).

A kad opisuje Goffreda mladića, veli:

Non gli vestian di piume ancor la guancia (III. 60.).

Tasso dakle metaforom vestire, odijevati, kaže ono, što Gundulić metaforom cjeliva.

Uza nj siva i ova je metafora lat. fulminat i emicat Vergilija, tal. balena, ali je poznata i nar. pj.

Sinu Miloš u polju zelenu
kao jarko iza gore sunce (V. Npj. II. 29.).

*

U istoku od mladosti
90 zora od slave još mu istječe,
a od hrabrenstva i od liposti
stere zrake nadaleče.

Slijede Vladislava ostala braća kraljevići, koji sjaju na njegovim zrakama kao sokolići, kad zagledaju sunce, a za njima vojvode i bani jezde u šumu za lovom.

Dok se oni lovom zabavljaju, dotle varšavske lijepe gospođe izađu izvan grada na obalu rijeke Visle i tu kolo zaigraju i u kolu stanu popijevati sivom sokolu Vladislavu, koji u mlađahnoj svojoj dobi potlači ohole Turke i svlada cara kleta. Iza njegove pobjede zavladao je mir u poljskoj kraljevini, koja se kroz ovu godinu razgoji tako, te njom poteče med iz duplja, mlijeko iz vode.

c) Sokolica grabi Varšavke.

Dok one tako pjevaju i bezbrižno kolo igraju, eto iznenada Mogorkinje Sokolice sa svojim drugama,

205 ter u način poplavice,
ka s obilnijeh voda rijekom
plaho se oreć niz litice
sve što sreta nosi tijekom,

206. Koja kao rijeka poradi obilnih voda. Uporedni instrum. Ovu poredbu ponavlja pjesnik u XVIII. pjev. kad veli da pobunjenici:

Leteć jakno poplavica,
koja sobom lijes i kami
smuca oreć se vrh litica (605—08.).

Ova je ista poredba mnogo ponavljana počevši od Homera sve do Tassa. Tako čitamo u XI. Ilij. 492—97.

Ὡς δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
Χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,
Πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
Ἐσφέρεται . . .
Ὣς ἔφεπε κλονέων πεδίον τότε φαίδιμος Αἴας,
Δαΐζων ἵππους τε καὶ ἀνέρας . . .

A u Enejidi:

Velut . . . ubi decursu rapido de montibus altis
dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt,
quisque suum populatus iter: non segnius ambo
ruunt per proelia (XII. 521—26.) i drugdje.

jedna jednu sprijed desnicom
210 za snježane prsi hvata,
druga drugu nica licom
stere konju priko vrata;
njeka za pram rudi od kosi,
a za ruha njeka sviona,
215 za ruku onu ova nosi,
za pas zlatni ovu ona.
Priko noćne tako tmine
sred divjači vuku prike
vukovi ovce u načine
220 nemilosne i razlike.

d) Kupanje.

Bojne otmičarke bježe kao strijele sa svojim plijenom i zaklone se u obližnju šumu, dok ugrabljene plaču, nariču i u pomoć zovu, koja oca, koja brata, a koja ljubljenoga vjerenika. Neke

A kod Tassa:

Così degli altri fiumi il re talvolta,
Quando superbo oltra misura ingrossa . . .
Sovra le sponde ruinoso scorre,
Ne cosa è mai, che gli si ardisca opporre (Ger. Lib. I. 75.).
Corre inanzi il Soldano . . .
rapido si che torbida procella
da cavernosi monti esce piu tarda,
fiume che arbori insieme e case svella (IX. 22.).

i na mnogo drugih mjesta.

209—12. *Snježane prsi,* bijele kao snijeg, obična tal. poredba: nivei petti. — *Nica licom,* nica je pjesnikova osobina mj. ničice, ili ničke ili nikom. U narodnom govoru nemamo primjera za nice a još manje za nica. Licem dolje prama zemlji. — *Stere* znači prebacuje kao komad platna, ili kao smotanu struku.

213—16. *Neka* (hvata) *za rudi pram kose.* Rudi nije ovdje oznaka šare, riđ, nego znači što rȕdast od rȕda, česta i kovrčasta vuna, suprotno reha. Govori se u narodu ruda kosa za kovrčasta kosa. — *Ruha sviona,* ruho za odijelo, u nar. pjesm. ne dolazi u pluralu; *svion* za svilen po dubrovačku, gdje se *l* pretvara u o i u toj riječi.

216—220. Poređaj: tako preko noćne tmine vukovi vuku sred prike divjači ovce u nemilosne i razlike načine. — *Sred divjači.* posred šume obrasle divljim grmljem; suprotno: pitomo. *Prijeke,* asper; *u načine,* ital. mj. *na* načine, in modi. — *Razlike,* Gundulićev oblik mj. različit.

pak vape za kraljevićem, da ih otme iz te nevolje. Nu šuma je gusta, a njihov se glas gubi bez odziva. Kad bojnice sa svojim plijenom dođoše do obale brze rijeke, koja teče kroz tu šumu, na mjestu, gdje se ona širi u jezero, odskočiše od svojih hitrih konja, povezaše zarobljene gospođe za stabla, a one, da se rashlade od umorna i silna napora, odluče okupati se u bistroj rijeci.

345 Rashladiti trude od boja
u što ovako mlade žele,
od ljuvenijeh perivoja
otkrivaju lijere bijele.

Nije mjesta, strane nije
350 najmilije i najdraže,
ku zavidno ruho krije,
da se naga sad ne kaže.

Sve biloće da prid oči
izberu se i sjedine,
355 drobni biser od istoči,
jasno srebro, snijeg s planine,

kon biloće mile i drage
bojnijeh diklic tamne ostaju,
ke u bistrih vodah nage
360 jakno zvijezde trepte i sjaju.

Homer poredi navalu Argejaca na Trojance navali grabežljivih vukova na janjce Ilij. XVI. 352—56.

῾Ως δὲ λύκοι ἄρνεσσιν ἐπέχραον ἢ ἐρίφοισι
Σίνται, ὑπ᾽ ἐκ μήλων αἱρεύμενοι, αἵ τ᾽ ἐν ὄρεσσι
Ποιμένος ἀφραδίῃσι διέτμαγεν· οἳ δὲ ἰδόντες
Αἶψα διαρπάζουσιν . . .
῝Ως Δαναοὶ Τρώεσσι ἐπέχραον . . .

345—60. *Trude od boja*, bojne napore, bojni žar. — *U što*, dok, ital. in tanto che. — *Od ljuvenijeh perivoja* . . . alegorija za grudi djevojačke. — *Ku zavidno ruho krije,* koju, obično, krije ruho; *zavidno,* jer ne dopušta, da ičije oko gleda, ljubomorno.

Ovi stihovi su građeni po onim Tassovima:

. . . Ne bel sen le peregrine rose
Giunse ai nativi gigli e il vel compose (XVI. 23.).

Izberu se, mj. saberu se. — *Jasno srebro,* svijetlo srebro. Pjesnik nabraja samo tri, za njega, najbjelje i najsjajnije stvari: istočni biser, srebro i snijeg. — *Kon biloće,* mj. kod bil. ital. appresso.

Na zamjernu, na jedinu
njih biloću svijetlu izbranu
bistri jezer on čas sinu,
živijem ognjem voda planu.

365 Ozelenje kraj u travi,
trava u cvijetju osta okoli,
bližnje dubje po dubravi
grane u vodu skloni doli.

Sa svijem vodam odsvud rijeka
370 zaletje se u tijek hrli,
s travom, s cvijetjem, s dubjem neka
celiva ih ona i grli.

Njeka je rudi pram vrh čela
u obluk zlatan pokupila.
375 njeka niz bio vrat rasplela,
i vrh voda njim zdaždila.

Nu kći kralja od Mogora
ljepša i svijetlja svijeh se ukaza:
njoj iz bijelijeh prsi zora,
380 sunce istječe iz obraza.

Bjelja je vidjet ona vele
s drugam plovuć sred jezera,

Opis krasne dubrave imitacija je Tassova opisa čarobnog Armidina vrta iz XV. pj. i opisa čarobne šume iz XVIII. pjevanja. Kupanje Sokolice i družica je veoma slično kupanju Armidinih Sirena.

361—64. *Na zamjernu,* dostojnu da im se diviš; *jedinu,* ital. unica; *izbranu,* eletta. — *Živijem ognjem voda planu,* secentizam.

365—68. Ozelenje, mj. ozeleni kraj travom *(u travi),* kao u *cvijeću,* tal. *okoli,* mj. okolo. — *Skloni,* prignu.

369—72. *Neka,* mj. eda ih cjeliva. Pjesnik je u ove tri kitice htio prikazati, kako cijela priroda osjeća krasotu tih djevojaka, i kako im se klanja, imitirajući i u tomu svoj uzor, Tassa.

373—76. Pjesnik veli, da je neka ovila kosu oko glave, a neka je spustila niz ramena na vodu, *i vrh voda njim (pramom) zdaždila.* Ovdje je kosa ispoređena s rijekom, vodom, koja je padajući vrh vode proizvela dažd. Secentistička igra metaforama. — *Kralja od Mogora,* mj. kći kralja Mogora.

377—84. *Svijeh,* mj. od svijeh. *Ukaza se,* tal. apparve, si mostrò. — *I od spjevoca kufa pera,* bjelja od pera labudova. *Kuf* je labud, *spjevoc* je pjevač. U pjesmi Ferdinandu Toskanskomu pjeva:

Neka od Arna kufi bijeli
Čestitosti tve pjevaju (245—46.).

neg' li od mora vile bijele
i od spjevoca kufa pera.
385 Čim nje vlažni pram od kosi
tiho prši s hlatka blaga,
iz zlata joj biser rosi
po cvjeticu lica draga.
Ovaka se njegda objavi
390 i božica svijetla od lova,
i po jezeru u dubravi
naga ovako s drugam plova.
Ovaka se i ljuvena
lijepa mati ukazala,
395 iz snježanijeh kada pjena
sred morskijeh se rodi vala.
Ali ohole dikle lijepe
čas ne mogu stat bez rati,
i u zabavah slacijeh hlepe
400 bojnice se ukazati.

385—88. *Čim,* dok; *prši,* pjesn. glagolu pršiti daje značenje glag. prhati, volitare. — *Hlatka blaga,* blaga vjetrica; hladak za vjetrić (metonimija). *Iz zlata joj biser rosi,* iz plave kose padaju kapljice kao biser. — *Po cvjeticu lica,* cvijetic je perivoj, tal. fioreto; po licu sličnu cvijeticu, (poredba u opoziciji).

389—396. *Božica svijetla od lova,* Dijana, Artemida. — *Ljuvena lijepa mati,* Venera; *iz snježanih kada pjena,* kada izađe iz pjene morske, bijele kao snijeg (poredba u atributu).

Mitolozi pričaju, da je Venera izišla iz morske pjene. Apelles je naslikao božicu, kako izlazi iz mora, te gornjim dijelom tijela već na zraku obim rukama ožimlje kosu i vodu otire s lica. Ta slika je bila predmetom krasnih grčkih epigrama. Venera se zove Anadiomene zato, što je izišla iz morske pjene, i pod tim imenom August posveti Apelovu sliku u hramu Cežara, svoga oca. Varro u djelu „De lingua latina“ piše: Poëtae de coelo semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam e spumis Venerem, e coniunctione ignis et humoris. Ovid u Fastima pjeva:

Veneris mensem Grajo sermone notatum
Auguror e spuma est dea dicta maris (IV. 61—2.).

Zato se zove i Afrodite, od afros, pjena. Imade i drugih tumačenja.

Pjesnik je Sokolicu među drugama potpunije isporedio s Artemidom ili Dijanom u IV. pjevanju (Stihovi 357—64.).

397—408. Pjesnik opisuje veoma obične igre pri kupanju. — *Plove* za ploveć. — *Vodu uzimlju, biser meću,* secentizam: padaju kaplje kao biserje. *Meću,* bacaju.

S jedne strane šes ustaju,
s druge opeta šes protiva,
sve se vodam oružaju,
zatjecat se svaka uživa.
405 Jedna suproć drugoj plove,
jedna drugoj prijeti smeću,
sada one, sada ove
vodu uzimlju, biser meću.

Ovaj opis poredi sa spomenutim opisom u Ger. Lib. XV. 58.

Scherzando sen van per l' acqua chiara
Due donzellette garule e lascive
Ch or si spruzzano il volto, or fanno a gara
Chi prima a un segno destinato arrive.
Si tuffano talor il capo e il dorso
scoprono alfin dopo il celato corso.
Mosser le natatrici ignude e belle
(i petti dei guerrieri) ed elle
Seguian pure i lor *giochi* e i *lor diletti.*
Una intanto dirizzossi, e *le mammelle*
E tutto ciò che la vista di più alletti
Mostrò dal seno in suso, aperto al cielo;
E' l lago all' altre membra era un bel velo.
Qual mattutina stella esce dall' onde
Rugiadosa e stillante; o *come fuore*
Spuntò nascendo già dalle feconde
Spume dell' ocean la Dea d' amore;
Tal apparve costei; tal *le sue bionde*
Chiome stillavan cristallino umore . . .
E il crin, *che in cima al capo aveo raccolto*
In un sol nodo, immantinente sciolse,
Che lunghissimo in giù cadendo e folto
D' un aureo manto i *molli avorii involse.*
Oh che vago spettacolo . . .

Ona personifikacija prirode opisana u stihovima 361—72. nalazi svoj uzor kod istoga Tassa u pjev. XVIII. 100:

Par che Sion, par che l' opposto monte
Lieto l' adori e inchini a lei la fronte;

Ili još jasnije XVI. 16:

Par che la dura quercia e l' casto alloro
E tutta la frondosa ampia famiglia,
Par che la terra e l' acqua e formi e spiri
Dolcissimi d'amor sensi e sospiri.

e) Zarobljenje.

Čim bojnice lijepe i nage,
410 čine ovake igre u vodi,

začuje se trubljenje lovačkih trubalja i rogova i nenadano se pojave oko jezera kraljevićevi lovci u potjeri za zvijerima. Kad kraljević opazi, što dubrava krije, zapovjedi, da lov prestane.

Sokolica svrće oči
otkud buka strašna ishodi,
i ko pozna, što ju uzroči,
460 i ko viđe, što se zgodi,

vapije drugam: „Prešno svaka
na oružja, na obrane,
neprijatelja množ nas jaka
optekla je s svake strane!"

465 I u to iz voda hrlo iskače,
i uzam ruho na se meće,
samom sabljom među mače
usrnuti spravna je veće;

vremena bo ni čas nije,
470 da oklopjem prsi opaše,
da kacigom čelo skrije,
da na brza konja uzjaše.

Nu nje druge brze toli
u izašastju bit ne mogu,
475 da ih vlas bržja ne okoli
neprijateljskom u nalogu.

Što da učinit mogu nage?
Pridobita je svaka sama,

457—74. *Ishodi,* lat. exit. — *Na oružja, na obrane,* ital. all' armi, alle difese. — *Optekla,* izraz je poznat nar. pj. za opkoliti, kao tekući opkoliti:

Potekoše, Turke *optekoše,*
Optekoše pa ih pohvataše (V. Npj. IV. 334.).

473—6. Njezine druge ne mogu tako brzo izići, a da ih neprijatelj ne opkoli. — *Toli brz u izašastju,* ital. tanto veloce nell' uscir. Izašastje analogno sa uzašastje, veoma obično u južnim i zapadnim krajevima. — *Vlas brža,* sila brža, ital. forza più veloce; *u nalogu neprijateljskom,* nalog mj. namjera, ital. nell' intenzion ostile.

ne od protivne sile i snage,
480 nu od istoga svoga srama.

Nijedna oružja ne popada,
ni u drugo trati sila,
neg' li odjećom jeda mlada
naga bi se zaštitila.

485 Tako lovice u lovu se
ulovišе pri lovini,
pače gusa usred guse
inijeh plijeneć plijen se učini.

Tako i jato bijelo u vodi
490 od snježanijeh kufa plove
i igre nove iznahodi
pod žubore slatke i nove;

nu ako opazi orla siva,
gdi na nj leti iz visina,
495 sklapa krila, glavu skriva,
ni igra veće, ni začina.

481—83. *Popada,* popadati, kad je prijelaz. glag. kao i spopasti, znači što i invadere: popao me smrtni znoj. Pjesnik ga upotrebljava u značenju pohvatati, zgrabiti, koje značenje nije poznato nar. pj. Vuk donosi u rječ. primjer: spopadne svaki svoju pušku; odmah spopadnu oružje.

Nijedna se ne maša za oružje, nego gleda e da bi se *naga zaštitila odjećom,* eda bi se obukla.

485—96. *Pače gusa usred guse,* gusar posred svoga gusarenja. Gusa znači i gusar i gusarenje. Vidi Akadem. rječ. III. 505b. — *Plijen se učini,* tal. si fece bottino, mj. postade plijenom. — *Iznahodi,* lat. od nahoditi, invenire u smislu pronaći, izumjeti. — *Pod žubere,* žuber mj. žubor u južnim krajevima:

Kad pod mostom žuber stoji
od mladijeh djevojaka (V. rj.).

Žuber je pjev ptica. — *Pod žubere,* kao: pod gusle. — *Upazi,* u starije vrijeme a i danas u narodu veoma obično mj. opazi.

Upazi jednu veliku pećinu i u njoj pticu V. Nprip.

493. *Siva orla,* u nar. pj. siv je i golub, i sokol i munja, i konj, a orao je obično krstaš ili sur. Ova poredba ima svoj izvor u onoj Tassovoj:

Qual è il timido cigno a cui sovrasta
Col fero artiglio l' aquila proterva
Ch' a terra si rannichia e china l' ali;
I suoi timidi moti eran cotali. Ger. Lib. XX. 68.

Kraljević se blag odveće
s uhićenijem diklam kaže,
ko one inih, on njih ne će
500 vezat, samo im stavlja straže.

Sokolica nu viteška
ne gubi se, što sama osta,
u desnici sablja teška
za cijelu joj vojsku je dosta;
505 pače druge nje videći,
da su u ropstvo veće pale,
skače gdi je skup najveći
neprijateljske od navale.

Jakno tigre zvijer srdita,
510 iz planinske kadno spile
lovac skupi i pohita
porode joj drage i mile,

puna bijesa i čemera
u plahom se krši tijeku,
515 i zlotvora dočim tjera,
reži u gnjevu strašnu i prijeku:

tako puna srdžbe ognjene
i ohola bojnica je,

499—500. *Inijeh,* odnosi se na varšavske gospođe, koje bjehu ugrabile i povezale Sokoličine drugarice. Kraljević postupa prama njima viteški, te ih ne daje svezati, nego ih tek stražom opkoli.

509—20. *Srdit,* ferus; *pohita,* pobježe. — *U plahom se krši tijeku.* Kršiti upotrebljava se za lomljenje grana na stablu: dere se, lomi se u brzu trku. Sličnu poredbu imade pjesnik sa lavicom, ali nešto kraću:

Jak lavica, kad sred stijena
Laviće joj lovac digne,
U nesvijesti nesmiljena
Skačuć se ori, da ga stigne (V. 229—32.).

Sličnu poredbu imademo u Ilijadi XVIII. 318—23.:

. . . ὥς τὲ λὶς ἠυγένειος,
ᾯ ῥά θ᾽ ὑπὸ σκύμνους ἐλαφηβόλος ἁρπάσῃ ἀνήρ
Ὕλης ἐκ πυκινῆς· ὃ δὲ ἄχνυται ὕστερος ἐλθών,
Πολλὰ δέ τ᾽ ἄγκε᾽ ᾽επῆλθε μετ᾽ ἀνέρος ἴχνι᾽ ἐρευνῶν,
Εἴ ποθεν ἐξεύροι μάλα γὰρ δριμὺς χόλος αἱρεῖ·
Ὣς . . .

čim u plijenu zaplijenjene
520 oslobodit druge haje.

Sokolica se očajno bori protiv kraljevićevih lovaca, da im otme svoje druge. Ali uzalud joj svako nastojanje, ne može odoljeti broju ni sili, te bi bila poginula, da nije kraljević na vrijeme opazio njezinu pogibao.

Nije hrabrenom Vladislavu
vik u srcu svom podnijeti,
lijepu bojnicu i gizdavu
580 da neredno vidi umrijeti.

Spomenjuje nje jedina
i zamjerna bojna dila,
sred bogdanskijeh kad ravnina
u pomoć je caru bila.

585 A i toliko ona je lijepa
i u rasrdžbi i u gnjivu,
da pogledom stijenje cijepa,
i u ognju zgara živu.

Ni kraljević vik bi uteći
590 od nje drazih oči mogo,
da ne ustavlja ozir veći
sad željenje svoje mnogo.

Krepku on miso ima ovu,
da u nijedno viku doba

577—80. *Nij hrabrenom Vladislavu* . . . Hrabreni Vladislav ne može nikako (vik) podnijeti u svom srcu, da lijepa bojnica umre proti redu (neredno) viteškomu.

581—88. *Spomenjuje,* od spominjati radi stiha pjesnik stvara spomenjivati. — *Rasrdžba,* mj. srdžba. Pjesnik od rasrditi tvori rasrdžba. — *Da pogledom stijenje cijepa, i u ognju zgara živu,* secentistička hiperbola slična onim kod Tassa:

Ardori d' occhi distemprar quel gelo,
Che s indurava al cor più che diamante (VI. 27.).

I drugdje pjesnik imade jednakih izraza. Oči junakinja samo pale.

589—92. Ni kraljević nikako nebi mogao uteći njezinu plamenu, da veći obzir ne ustavlja njegove želje.

593—600. *Ne podoba,* ne dolikuje; *gleda,* čuva. ital. guarda. Dva razloga odvraćaju Vladislava od Sokolice makar, kako ona bila lijepa; vjera i ljubav

595 vitezu se Jezusovu
želiet Turkinj ne podoba;
a i ures drag sunčani
od sve lijepe vjerenice,
ki u srcu gleda i hrani,
600 ne da mu ino željet lice.

Videći se Sokolica u neprilici, postavljena između vojske i rijeke, da ne padne u ruke neprijatelja, skoči u rijeku i prepliva na drugu stranu. Zadivljen njezinom smionošću, kraljević joj šalje na poklon:

645 Bojne konje, svijetla oklopja,
i ostalo sve što ote:
štite, strijele, luke, kopja
šlje joj na čas nje ljepote,
veleć: „Da znaš, mač, sred moje
650 ki desnice viđe sjati,
jer se opasa za gospoje
slobodivat, ne hitati;
zašto za sve da turački
strah je i rasap naša sila,
655 kraljević je svud poljački
štit i obrana lijepih vila".

prama zaručnici. Ti su obziri vodili i križare i odvraćali od ljubavi prama poganskim ženama. Tankred odbija ljubav prama Clorindi:

Non meno si mòstrò (di Tancredi) invitto il core,
Però che d' altro desio gl' ingombra il seno,
Nè vi può loco aver novello ardore (V. 65.).

Petar pustinjak odvraća Tankreda od ljubavi:

Àgli atti del primiero ufficio degno
Di cavalier di Cristo ei ti rappella,
Che lasciasti di farti (ahi cambio indegno!)
Drudo d' una fanciulla a Dio rubella. (XII. 87.).

Tasso na više mjesta ističe nedoličnost, da kršćanski bojnik daje svoje srce u žrtvu zemne ljubavi.

645—55. *Šlje joj.* U južnim krajevima je i danas obična poraba prez. šljem mj. šaljem. Vidi se i iz nar. pjes. onih krajeva. Poruka Sokolici: mač, koji ti vidje sjati sred moje desnice, bje opasan, da gospođe oslobađa a ne da ih zarobljuje; zato, premda je za Turke strah i rasap naša moć i snaga,

Sokolica na kraljevićevo veledušje odgovara priznanjem, da je svladana blagodarstvom plemenitim, te mu šalje na uzdarje svoj ogrljaj *hitro zglobljen*, pun biserja i dragog kamenja sa natpisom: „Neka svaki od mene odstupa, jer sam kći mogorskoga cara". Obećaje, da će nositi uvijek u srcu njegovo ime, a da nikada više ne će vojevati proti kršćanima. Zatim se uputi natrag u svoju domovinu. Ali na putu je stigne sluga Kizlar-age, koji joj u ime carevo poručuje, da leti prama Carigradu, jer car hoće, da ga prati sa svojim družicama na putu u istok. Zadovoljna Sokolica leti k svome ljubljenom Osmanu.

PJEVANJE DESETO.

Kad Sokolica otputova, Poljaci boljari sa oslobođenim gospođama posjedoše na obali rijeke za gotove sofre, da se počaste. Tu zarеđale zdravice, tu se pjeva veselo. Usto Vladislav uvijek misli na svoju vjerenicu, te i njoj napi čašu. Sunce je već zapadalo, kad dođe treći ulak ka kraljeviću. Onoga dana bijahu učestali ulaci jedan za drugim. Prvi dođe da javi, kako su gusari oteli nekoliko gospođa pokraj rijeke. Drugi dođe, da izrazi zahvalu kraljevu i cijeloga grada Vladislavu, što ih slobodi. Treći napokon dođe pred večer, da u kraljevo ime naloži kraljeviću i njegovoj pratnji, da se povrate u grad, jer će sutra zorom doći poklisar cara Osmana. Ustadoše svi veseli, da vrše zapovijedi. Putem mladić pjeva pjesmu o pobjedi Vladislava na hoćimskom polju. Kad su ušli u Varšavu sa prozora ih gospođe sipahu cvijećem, a narod pjevaše u kraljevićevu slavu.

Ali-paša došav do mazovskog polja bio se zaustavio kod Kamenice zbog nesigurnosti prolaza, jer su kozački konjanici ugrožavali putove. Zato posla Kralju Šišmanu svoga čovjeka s porukom, da mu dade stražu za sigurnost, ako želi čuti Osmanove poruke.

ipak je kraljević Vladislav svugdje štit i obrana lijepih vila, makar ste i Turkinje zato se netrebate bojati. — *Sred,* mj. u. — *Vide,* t. j. ti, u boju hoćimskom. — *Slobodivat,* idiot. za oslobođivati. — *Zašto, za sve,* te, premda. — *Rasap,* rerum subversio, rasulo. U tim riječima Vladislava kraljevića ozvanja sredovječno viteštvo, koje je imalo u svojoj prisezi i obranu žena. Ta prisega nije isključivala ni žene nevjernika, kako nam dokazuje sam Tasso, kada stavlja u usta Eustaciju ove riječi upravljene vrhovnom zapovjedniku Goffredu:

Kralj mu posla za pratioca vojvodu podoljskih Kozaka. Odmah za tim zapovjedi, da se sakupe boljari zemlje, da uzmogne primiti poklisara dostojanstveno i dati mu ustavan odgovor, jer bez sabora kralj ne mogaše ni navješćivati rata, ni sklapati mira. Ali-paša ulazi u Varšavu sa svojim janjičarima, noseći veliko mnoštvo darova svake vrste: robinjica, konja, oružja, sagova. Praćen od šest vojvoda poljačkih uđe u kraljevske dvore.

Dvor je sazidan na mramornim stupovima. Atrij je ukrašen kipovima slivenim od mjedi i mramornim u polihromiji. Kipovi predstavljaju velike poljačke vladare od Leha i Kraka do Šišmana III. Uziđe Ali-paša uza stube, dođe do prve dvorane, pred kojom stražijahu plemeniti mladići. U drugoj su plemići starije dobi, koji vrše službu komornika i javljaju pohode kralju. U trećoj je prava vijećnica, ili kraljeva prijestolna dvorana. Tu su se prije dolaska Ali-pašina sakupili boljari na zbor, te vijećaju o odgovoru, što će dati Osmanu. Dok oni vijećaju, Ali-paša čeka u srednjoj sobi, a knez Zborovski mu krati vrijeme tumačeći mu slike na zidu te dvorane.

PJEVANJE JEDANAESTO.

Slika hoćimske bitke.

Vijećnica je srednja u sebi
tej naprave, tej ljeposti,
da tko je u njoj, vijek se ne bi
nagledo nje od milosti.
5 Bogato je narešena,
pokriva ju sa svih strana
svila zlatom ispunjena,
na razlike slike tkana;

tuj bo iznova slavna zgoda
10 dobiti se lanjske složi,
koja Turcim prikor poda,
a Poljacim čas uzmnoži.

Izvrsnostim svak se čudi:
nebo je odzgar, zemlja okolo,
15 stijezi, trublje, konji, ljudi,
silna oružja, bijenje oholo.

Car se gleda, plaho dijete,
gdi se digo s Carigrada
na pogube raspe i štete
20 poljskijeh polja i livada.

Al servizio di Dio già non si toglie
L' uom, ch' innocente vergine difende . . .
Mi move il dover ch' a dar tenuto
È l' ordin nostro alle donzelle aiuto (Ger. Lib. IV. 80.).

1—4. *Vijećnica srednja,* t. j. druga čekaonica. — *U sebi tej naprave, tej lijeposti,* ital. in se di tal struttura di tal bellezza. — *Naprava,* forma, oblik i nakit. — *Vijek se* . . . ne bi je se nikada nagledao *od milosti,* od milinja, miline, dragosti.

5—8. *Svila zlatom ispunjena na razlike slike tkana.* To su u Italiji na zvani arazzi. Pjesnik je u X. pjevanju prikazao poljsku povijest u kipovima njezinih vladara. Tu su nabrojeni svi znamenitiji kraljevi i knezovi, koji su stekli zasluga za poljski narod do Šišmanova sina, Vladislava IV. Tu povijest dopunja slikom hoćimske bitke. Ta je slika izvedena na svili zlatom ispunjenoj. Već u XVI. vijeku, a još više u XVII. natječu se vladari u kićenju svojih dvorova tkanim slikama. Među njima bjehu najskupocjenije slike na svili zlatom ispunjenoj. Te tkanine od 6—10. ili više komada prikazivahu ciklus događaja, bilo biblijskih, bilo iz svjetske povijesti. Pripovijeda W. Schäfer (Gemälde-Gallerie in Dresden I. erst. Abteilung. 8—24.), da je izborni knez Mavro polovicom XVI. vijeka dao tkati „den sogenannten Türkenzug", a slikarske patrone, uzorci, po kojima su slike bile tkane, kolahu u bakroreznim reprodukcijama. Takovih slika je pjesnik jamačno vidio, valjda je koju imao. Osim toga treba se sjetiti, da je historičko slikarstvo cvalo u XV. i XVI. vijeku, da je historičkim slikama bila ukrašena vijećnica duždeva u Mlecima, kao i stara kneževa palača u Dubrovniku prije potresa g. 1666.

9—12. *Bo,* enim, u dalm. piscima stoji obično iza prve riječi izreke. — *Složi iznova,* slikanjem se obnovi; *slavna zgoda lanjske dobiti,* perifraza za lanjsku pobjedu. — *Poda,* na drugim mjestima: uzroči.

16. *Bijenje oholo,* borba hrabra, ponosna.

17—20. *Car se gleda,* ovi refleksivi u opisu, kao dolje: *pazi se, objavlja se,* prijevodi su Tassovi: si mira, sembra, vedi, par che, diresti, vi si vedea i t. d., kojima opisuje umjetničke prikaze, a ne realne zgode. Ove iste izraze pjesnik je upotrijebio u X. pjevanju opisujući kipove poljačkih vladara. Ovaj opis slike je jednak opisu sadržanu u pjesmi bugarkinji, kojom mlado momče prati kraljevićev svečan ulaz u Varšavu iza onoga znamenitoga lova, u kojem ulovište Sokoličine bojnice. Usporedi ovu strofu s onom:

podiže se plaho dijete
Mlad car Osman s Carigrada

S njim se pazi oružana
množ nezgledna na sve kraje:
gubi ime polje i strana,
što oko vidi, sve vojska je.
25 Ali opeta glasoviti
poljački se kralj objavlja,
za kraljevstvo obraniti
gdi proć caru vojsku spravlja.
Svud se paze brzi ulaci
30 hrlo optjecat svaku stranu,
da ured skaču svi junaci
krune općene na obranu.
Letjet gledaš zapovijedi
po prostranoj kraljevini,
35 put Varšova da svak slijedi
pod oružjem u brzini.
Vidiš on čas na glas ovi,
gdi se zemlja sva podiže,
gdi odsvud vrve vitezovi,
40 gdi se oružjem sve užiže;

Na pogube, raspe i štete
Poljskijeh polja i livada. (X. 49—52.).

21—24. *Množ nezgledna,* koju nije moguće okom obuhvatiti. Zgledati zgledan pjesniku služi kao dogledati. — *Gubi ime,* iščezava. — *Strana* i ovdje znači brijeg.

30—32. *Stranu,* ovdje pak znači svaki kraj; *da ured,* drugdje ureda, odmah; *krune općene,* kruna u metonim. značenju, vrhovna vlast. Čitamo: kad car to čuje, povikne: to je moja kći jedina . . . a ti ćeš biti *moje krune nasljednik.* V. prip. 250. Znači i državu, kao ovdje, i domovinu.

33—36. Ova kitica je ponovljena u X. pjev. 69—72.:

poletješe zapovijedi
Po prostranoj kraljevini
Put Varšova da svak slijedi
Pod oružjem u brzini.

Slijediti put, ital. seguire la via, za: ići putem.

37—40. I ova je kitica ponovljena iz spomenutog pjevanja:

Sva se zemlja na glas ovi
Zbuča, zbuni i podiže
Vrve od svud vitezovi
K Varšovu se svak približe (X. 76—80.).

gdi inostrane krune i knezi,
s kim Poljaci društva imaju,
s vojevodam i s vitezi
na njih pomoć i oni ustaju;
45 gdi se mnoga vojska zbira
vrhu polja svim široka,
i gdi se orlov stijeg prostira
proć mjesecu od istoka.
Nu poklisar sve ostavi,
50 a uze pazit k onoj strani,
gdi s oružjem stoje u spravi
Turci se udrit i krstjani.
Velike se vojske dvije,
vrhu ravna kažu polja
55 kraj prostrane Bogdanije
i granica od Podolja.
I toli su po načinu
izatkane sej države,
da tko ih gleda, za istinu
60 scijeni, da su zbiljne i prave.
O krajijeh polja od rati
Prut i Nester gledat slidiš,

41—44. I ova je kitica iz istoga pjevanja:

Inostrane krune i knezi
S kim Poljaci društvo imaju
S vojevodam i vitezi
Na njih pomoć i oni ustaju (81—84.).

Društvo, savez, ugovor: doletješe u pomoć saveznici. — *Njih* = njihovu.

45—48. *Zbira,* colligit. — *Orlov stijeg,* poljački stijeg. U prijašnjim pjev. je govorio o poljacima pod metaforom sokola, sad ih poredi s orlom.

49—52. Vojne priprave prikazane u nizu slika ne zanimaju Ali pašu toliko, koliko sam sukob Poljaka s Turcima, zato pažnju uperi na tu sliku. — *Uze pazit,* stade gledati. — *Stoje u spravi se udrit,* ital. stanno in procinto di battersi. Stati u spravi, stojati u pripremi. *Udriti se* u južnim kraj. znači: weh tun, corpus laedere. Pjesnik ovdje daje tom glag. značenje talij. glag. battersi.

53—60. Pjesnik opisuje tu sliku bojnog sukoba oživljavajući je pjesničkom maštom. — *Podolje* je bogata ravan na desnoj obali srednjega Dnjestra. — *Po načinu,* ital. ammodo, t. j. lijepo, ukusno, vješto. — *Za istinu,* per vero, davvero. — *Zbiljan,* danas ozbiljan, realan, istinit.

61—69. *O krajijeh,* uz krajeve, granice ratnog polja. — *Gledat slidiš,* vidiš — *I ako oš,* i danas se u južnim krajevima mnogo govori: oš, mj. hoćeš,

i ako 'š oku vjerovati,
romon čuješ, tijek im vidiš.
65 S jedne strane tuj pazi se,
i bez svrhe i bez mjere
turska strašna vojska gdi se
jakno mjesec na luk stere.
S druge vojska od Poljaka
70 svijem se kaže lijepa kita
od hrabrenijeh sva junaka
po izboru skladno svita.
I toliko slične slike
tkalac hitri svemu poda,
75 da ne samo svak prilike
pozna od vitez i vojevoda,
nu se u svemu ti biljezi
od istine još gledaju,
da bi reko: trepte stijezi,
80 buče ljudstva, konji igraju,
paček se oko dotle vara,
i poznanja svačija gube,
da gdi bubanj svaki udara
čuješ i gdi trublje trube.

Ako š, ako ćeš. Tako su živo naslikane te rijeke, da ti oči zavode sluh, te čuješ i romon vode. — *S jedne strane* . . . pjesn. opisuje dispoziciju jedne i druge vojske. — *Bez svrhe i mjere,* beskrajnu i bezbrojnu vojsku.

69—72. Poredi: s druge strane vojska Poljaka se ukazuje kao posve lijepa kita hrabrenih po izbor junaka sva skladno savita. Opis jedne i druge vojske je nalik na opis u Tassovu epu:

Grande e mirabil cosa era il vedere,
Quando quel campo e questo a fronte venne,
Come, spiegate in ordine le schiere
Di muover già, di assalire accenne;
Sparse al vento ondeggiando ir le bandiere,
E ventolar su i gran cimier le penne . . . (XX. 28.).

73—6. *Slične slike,* slikovite sličnosti. — *Tkalac hitri,* vješt, dosjetljiv.

77—84. *Ti biljezi od istine,* ti znakovi realnosti, pače tako je daleko potjeran realizam te slike, da već čuješ bubnjeve udarati i trublje trubiti. — *I poznanja svačija gube,* nesamo da se vara oko, nego i ostala ćutila. *Poznanja svačija* se *gube,* tal. si smarriscono, varaju se. Hiperbolično prikazana moć sugestije. Pjesnik se povodi u tim pretjeranim opisima za pričama starijih o slikovitosti djelâ Apella i Zeuksisa. Prvi je zavarao drugoga, a ovaj ptice nebeske, koje su doletjele, da zoblju naslikano grožđe.

85 Izvrsnostim sijeh naprava
vas zapanjen paša ostaje:
u istinu se upoznava
i mni, u vojsci opet da je.
Snebiva se da toliko
90 ruke umrle hitro vezu;
tim je ovako on pokliko
Zborovskomu svijetlom knezu:
„Tko bi, slavni vojevoda,
toli umjetan među vami,
95 da besjedu i duh poda
ovijem mrtvijem prilikami?
Oružja ova tko osnova
i lanjskoga boja sile?
Ah, jesu li čuda ova
100 ljudske ruke učinile?
Eto pazeć vojsku našu,
ke je mnoga veličina,
svakoga u njoj poznam pašu
i Turčina po Turčina.
105 Još kad bi mi moglo biti
poznat ine srećne puke,
kim je caru odoliti
od junačke išlo ruke,
ter bih čuo od svijeh ime,
110 ko svijeh vidjeh vojevati,
ne bih mogo u sej vrime
draže stvari ja slišati."

85—92. *U istinu se upoznava,* t. j. upozna samoga sebe na slici. — *Toliko hitro* mj. tako hitro. tal. tanto. — *Hitro,* vješto.

93—100. *Tko bi,* quis fuit. — *Umjetan,* umješan, habilis. — *Da besjedu i duh poda,* da je ulio života u mrtve slike, kao da im je dao besjedu i duh. — *Tko osnova,* tko izradi, naslika; *sile lanjskoga boja,* t. j. vojske, *oružja i sile,* oružane sile kao: kita i svatovi.

101—108. *Ke je mnoga veličina,* koje je velik broj. — *Svakoga poznam* . . . hiperbola. — *Kad bi mi moglo biti,* kad bih mogao; *kim je* . . . poredi: kojima je pošlo za rukom odoljeti caru Osmanu. Ide mi od ruke ili za rukom, uspijeva mi. Kako Turčin nastoji prikriti poraz i poniženje svoga gospodara! Njegovi dušmani tek mu odolješe, ali ga ne potukoše. — *Ter bih čuo,* ter kad bih čuo. — *Ko,* kako. Ali paša dvije stvari pita Zborovskoga: tko je izradio one arazze, i bi li mu tumačio slike.

Katalog poljačke vojske kod Hoćima.

Na prvi pašin upit: tko je izradio to djelo? Zborovski ne odgovara, nego stade tumačiti samu sliku i nabrajati naslikane vojvode i knezove. Umjetnik bijaše naslikao na čelu vojske sv. Blaža, kako su ga Dubrovčani slikali na zavjetnim slikama, kako su slikali sv. Ivana Kapistrana na slikama, u kojima se prikazivahu borbe i pobjede nad Turcima. Zborovski pokazuje kneza Radovilskoga, koji vodi pruske konjanike i Pomorance. Deli Stjepan, kancelar kraljevine, vodi Litvance kopljanike. Vojvoda Sinejević odjeven na ugarsku vodi Rodogošćane i Smoleščane. Tako dalje nabraja sve pojedine čete i njihove vojvode do Zamojskoga, Karla Hotkijevića i do hrabrene Krunoslave, Sajdačkoga kneza i samoga sebe. No Ali-paši je najmilije gledati samu bitku, gdje se vojska s vojskom sudari:

Jakno zlatna dva oblaka.
450 u ke upira sunce od lita.
sjaju puni jasnijeh zraka,
zvijezda je lijepos š njih dobita;

ako s bukom u ke doba
zavije sjever ledeni se,
455 u treskovijeh, u gradu oba
crni ostanu, stamne svi se:

449—60. Kao dva ljetna oblaka, koji su rasvijetljeni ljetnim suncem te svojom ljepotom natkriljuju ljepotu zvijezda. — *U ke dobe,* iznenada, *ledeni sjever zavije se,* zavijati i vijati,-jem, kaže se i za snijeg i za vjetar. Pjesnik ga radi rime čini refleksivnim. Oba oblaka u grȁdu i trijeskovima pocrne. — *Crni ostanu,* mj. postanu; i *stamne se,* stamniti mj. potamnjeti. I ovdje je refleksiv radi sroka. — *Lijepi su ures obratile u strašni i oholi pogled,* obratiti ital. cangiare. Njegova ljepota se obrati u strašan pogled. — *Oholi,* okrutni. Ova prikaza je slična onoj u Tassovoj Ger. Lib. XX. 50—52.:

Pien tutto il campo è di spezzate lance,
Di rotti scudi e di troncato arnese . . .

L' arme che già si liete in vista foro,
Faceano or mostra spaventosa e mesta;
Perduti ha i lampi il ferro, i raggi l' oro;
Nulla vaghezza ai bei color più resta;
Quanto apparia d' adorno e di decoro
Nei cimieri e ne fregi, or si calpesta;
La polve ingombra ciò che al sangue avanza:
Tanto i campi mutata avean sembianza.

tako i obje vojske, toli
ke su uresne otprije bile,
lijepi su ures u oholi
460 strašni pogled obratile.

U strašivoj sve je slici,
sve se stira, sve se krati,
padaju konji i konjici
živi, mrtvi i duhati.

465 Trijesi umrli sve užižu,
sve obujmiva magla crna,
oblaci se strijela dižu,
grȁd ognjenijeh pada zrna.

Svud oružja sjaju vrla,
470 puške, kopja, sablje, mači,
zgađaju prsi, kolju grla,
sijeku glave, sve se tlači.

Usred boja nesmiljena
kraljević se gleda prvi,

461—68. *Strašivoj,* mj. strašnoj, po tal. gdje pauroso znači i što zadaje strah i ko ga osjeća. — *Sve se stira,* stirati, mj. zastirati; *sve se krati,* krije se pogledu. — *Trijesi umrli,* strijele ljudske napram trijesovima neumrlim, nebeskim. — *Obujmiva,* amplectitur. Metafora, koja oživljuje, kao i poredbe koje slijede: *oblaci strijela, grȁd zrnja.*

473—76. *Gleda se,* vidi se, da je kraljević prvi u boju. — *U slici trijesa ognjena,* grom. — *U potopu krvi,* u krvi, koja je tekla kao da je potop. Ovdje pjesnik ponavlja, što je rekao u IV. pjev.

Nu da obrane i od toga
I druge im sve su pale,
Prsi bi ih od samoga
Kraljevića sačuvale. (53—56. i dalje).

Slično kod Tassa vojuje junak Sveno:

Pur si fra gli altri Sveno alza la fronte,
Ch' agevol cosa è che veder si possa . . .
Di sangue un rio, d' uomini uccisi un monte
D' ogni intorno gli fanno argine fossa (VIII. 19.).

Za Goffreda Tasso veli:

Va per mezzo del sangue e della polve,
E de ferri, e de i rischi e de le morti,
Con la spada, con gli urti apre e dissolve

475 gdje u slici trijesa ognjena
u potopu sja od krvi.
U okoliš se vrti i vije,
put prostrani sred tjeskote,
vitijem kopjem srca bije,
480 britkijem mačem žnje živote.
Svačija sablja na nj se združa;
on svih sreta, svih zatječe:
konje, ljude, stijege, oružja
krši, lomi sve i siječe.
485 Bez pokoja, bez umora
sjemo tamo teć se vidi:
mrtaca je pod njim gora,
svud bjeguće Turke slidi.
Ali se i Osman car opeta
490 pazi, gdi sve na boj tjera,
pobjegućtvo njega smeta
i neposluh i nevjera.
Naprijed slike koje stahu,
sram gledati paši ne da;
495 er među onim, ki bježahu,
i priliku svoju ugleda.

Le vie più chiuse e gli ordini piu forti,
E sossopra cader fa d' ambo i lati
Cavalieri e cavalli armi ed armati.
Sovra i confusi monti a salto a salto
Della profonda strage oltre cammina. (IX. 48—49.).

477—84. *Sred tjeskote,* mj. tjeskoba u južn. krajevima. — *Svih zatječe,* svima odolijeva.

489—93. Ova je kitica u savezu s onim, što Osman u prvom pjevanju žali:

Nu sve rane srca moga
I muke su i žalosti
S neposluha viteškoga
I s bojničke nevjernosti. (113—116.).
Pače ne ostah za osvetit
Tej prikore sasma grube
Vraćat ovijeh, onijem prijetit
Ne mareći za pogube (Ib. 233—36.).

Govor Ali-paše poljačkom saboru.

Uveden u prijestolnu dvoranu Ali-paša predade Osmanovo pismo kralju, a ovaj ga dade kancelaru, da ga pročita. U pismu car piše kralju, da je Ali-paša ovlašten za ugovaranje mira, te da mu kralj može vjerovati sve, što bude u njegovo ime iskazao. Zatim Ali-paša stade govoriti.

„O dostojni vrh svijeh kralja
kralju! da ti je sreća u ruci,
i da ti ova mjesta i dalja
540 klanjaju se, i svi puci.
Blagodari svak čas Boga;
er pod suncom krune nije,
ku češ gleda toli mnoga,
da vik take ne bi prije.
545 Eto u tebi samomu je
odlučena slava ova,
da car silni, ki stoluje
vrh pristolja Otmanova,
svemogući car od cara,
550 ki navještat opći boje,
za mir pitat poklisara
ovi prvi put poslo je.

Ovaj govor je pjesnik izradio po tadašnjim pravilima govorništva. Dijeli se na četiri dijela. Prvi dio doseže do 628. stiha, a sadrži pohvalu poljskoga junaštva. Drugi dio doseže do stiha 764, a upozoruje Poljake na pogibao, ako ne prihvate ponudu mira. Treći dio doseže do stiha 788. u kojem svraća pozornost kraljevu na Švedsku i Rusiju, ako je voljan proslaviti se dalje i okoristiti se ratom. Četvrti dio doseže napokon do 804. stiha, u kojem ponavlja svoju argumentaciju. Ako su Poljaci vojevali, da se proslave, oni su postigli slavu tako veliku, da se ne mogu većoj nadati od ponovnog rata. Ako su vojevali za korist, ponovnim ratom ne mogu ništa dobiti, nego samo izgubiti.

537—540. *Da ti je sreća . . .* bila ti sreća u ruci, optat. sa da: da si zdrav! Ovdje: da si sretan! Fraza tal. avere la fortuna in mano.

541—43. *Blagodariti* se ne upotrebljava u nar. govoru sa akuz. objekta, kao u talij. jeziku: ringraziare alcuno. — *Krune,* meton. mj. kralja. — *Ku češ gleda toli mnoga,* koju prati tako velika sreća. Koja je ta sreća kaže dalje.

545—48. *Eto u tebi . . .* onaj *u* je pleonazam; tebi je odlučena, tebe je zapala. — *Stolovati* je arhajički oblik za residere, ovdje mj. sjedi.

549—52. *Opći.* mj. običaje.

Čudno čudo, što se vijeku
do današnji dan ne zgodi!
555 Car! prid noge koga teku
za mir iskat svi narodi,
veličanstvo sve potište,
spasa sablju, kom svijet vlada,
i prijateljstvo i mir ište
560 u tve krune same sada.
On sred boja otkad prika
tvih junaka krepos gleda,
za moguća i velika
i cijeni te i spovijeda.
565 Tim općene žaleć štete,
prije neg' ste se huđe smeli,

557—560. *Veličanstvo sve potište,* ponizuje svoje dostojanstvo. Potištiti, sniziti se; *spasa,* otpasa. Znak poniženja jednog vladara ili vojskovođe je otpasati sablju. — *Kom svijet vlada,* vladati je konstruisan po tal. reggere *il* mondo, mj. kojom svijet*om* vlada. Sad kaže razlog toga poniženja.

560—64. Poredi: otkada sred prijeka boja vidi krepost tvojih junaka, cijeni te i priznaje velikim i moćnim. Cijeniti je konstruisan po tal. tener *per* grande alcuno.

565—68. *Prije neg ste se huđe smeli,* prije nego što se gore zaratite. — *Društvo,* prijateljstvo savez (Vidi XII. st. 42., str. 130.); *uvjete,* ovdje odnose.

Ovaj uvod u velike je sličan uvodu govora, što ga u Tassovu epu govori Alete, kojega se i značaj slaže sa Ali-pašinim:

O degno sol, cui d' obbedire or degni
Questa adunanza di famosi eroi,
Che per l' addietro ancor le palme e i regni
Da te conobbe e dai consigli tuoi . . .
Ne v' è fra tanti alcun, che non l' ascolte,
Come egli suol le meraviglie estreme;
Ma dal mio re con istupore accolte
Sono non sol ma con diletto insieme;
E s' appaga in narrarle anco alle volte;
Amando in te ciò ch in altri invidia e teme;
Ama il valore e volontario elegge
Teco unirsi d' amor se non di legge . . .
L' amicizia e la pace da te ricchiede . . .
. . . pria ch altro male indi seguisse. (II. 52—64).

Ovaj govor Aletov je imitirao i Zrinski u „Sireni", te gotovo iste riječi stavio u usta Halul-begu.

opet društvo i uvjete
ponoviti stare želi.
A i kletva hoće teška,
570 a i tako suđeno je,
da turačka kruna i leška
u vječnomu miru stoje.
I tko od starih naših haja,
ikad ovo da pristupi,
575 po šteti se zaman kaja
na svoj pjenez rasap kupi.
Tomu bi mi svjedočile
kosti od vojska svakom stranom,
ke su se ovdi jur sledile
580 pod vezijerom Balabanom;
svjedok bi mi tomu bio
i Suliman car ognjeni,
koga je silu silom odbio
s poljskijeh kraja mraz ledeni.
585 Nu u govoru veće momu
kud zahodim bez izhoda?
Najbolji je svjedok tomu
od lanjskoga boja zgoda.

569—576. *Kletva teška,* teška sudbina, kod svih starih dubrovačko dalmatinskih pisaca. — *Kletva hoće svijet protiče,* veli Čubranovićeva Jeđupka. — *Suđeno je,* to je vrhovni vjerski argumenat Turaka. — *Haja,* mari, htjede; *ikad ovo da pristupi,* da se ogriješi o kletvu i o usud. Pristupiti, transgredior u metafor. značenju. — *Po šteti,* poslje štete. — *Na svoj pjenez rasap kupi,* kupi svojim novcem svoju propast. Za to navodi primjere iz prošlosti.

577—584. To bi dokazale već sleđene kosti junaka palih pod vezirom Balabanom. Kačić spominje jednoga Balabana, koji god. 1460. od čobana postade pašom, te zadade dosta muke Jurju Skenderbegu. To je valjda onaj isti Balibeg, namjesnik carski u Silistriji, koji u proljeću god. 1497. pohara Poljsku. Ali kad se povrati u jeseni iste godine, silna studen uništi svu njegovu vojsku. Kažu, do je te zime poginulo oko 100.000 konja. Tako isto je i Velikoga Sulejmana iz Poljske otjerao izvanredan led. Nu za tu vojnu ne znadu povjesničari.

585—96. *Kud zahodim bez ishoda,* kud zastranjujem bez izlaza. Ishod, svršetak, izlaz. — *Silni car,* Osman. — *U boju, ki . . .* kao da je boj skupio: za koji je skupio veći dio svijeta. — *Silu uspregnu . . .* opravdava poraz lanjski i time, što je bajagi Osman uspregao svoju snagu, jer se radilo o Poljacima.

Silnom caru lasno je bilo
590 sve pridobit puke ine,
i podložit pod sve krilo
nebrojene kraljevine;

Nu i silni car, u boju
ki dio veći svijeta skupi,
595 silu uspregnu vazda svoju,
kad na vaše kraje stupi.

Tako i Nilo rijeka onamo
sedam usta gdi otvora,
ter na jedno more samo
600 ljeva iz sebe sedam mora,

ako silni vjetar kada
zadme, i pomoć valim poda,
plahi obraća tijek nazada,
svoja ista ga topi voda.

605 Vi ne mirim, ko ostali,
ki se od jače sile straše,
nu kraljevstvo obzidali
prsima ste vašijem vaše.

Vi, rođeni na vladanja,
610 vi Poljaci glasoviti,
ni u stara, ni u sadanja
doba od tuđin vik dobiti,

vi lanjskoga s vojskom ljeta
na polju ste cara sreli,
615 i ostatak vas od svijeta
iz njegovijeh ruka oteli,

597—604. Poredi to susprezanje Osmanovo prema Poljacima s valovima Nila, za koje veli, ako ih vjetar tjera jačom silom, da se izliju u more, onda oni baš uspregnu svoju vlastitu silu, pa se razliju preko obala. — *Sedam mora,* sedam ušća Nila, kroz koja se izlijeva u more toliko vode, da ih pjesnik morima zove. — *Pomoć valim poda,* zadune niz rijeku.

605—620. Vi nijeste obzidali svoje kraljevstvo *mirima,* kao što drugi čine, nego vašim prsima. — *Rođeni na vladanja,* ital. ad imperar nati. — *Ostatak od svijeta,* oteli ste caru sve ono, što preostaje od njegova svijeta, što je bilo njemu suvišno. — *Pače mučat trebi nije,* reticencija i correctio. — *Nebrojene dobiti je . . .* Vaša jedna pobjeda bila je vrijedna oteti caru slavu nebrojenih pobjeda, valjda njegovih predšasnika.

pače mučat trijebi nije:
vojske vaše dobit jedna
nebrojene dobiti je
620 dignut caru bila vrijedna.

Er što ne uze car ostala
sva kraljevstva od krstjana,
vaša je slava, vaša je hvala,
vi ste bili njih obrana.

625 Zato, o kruno svim čestita,
i vi svijetla gospodo ina,
prijateljstvo i mir pita
u vas carska veličina.

I ja cijenit viku ne ću,
630 da prigrlit najmilije
vi ne ćete ovu sreću,
ka vam sama na stan plije.

Sva je mudros, za vremena
prigodu umjet uhititi,
635 i obrat ono, što općena
dobra uzrok može biti.

Da nu uzmite sa mnom sami
vi razbirat s mudrom svisti:
ali mir je sada vami,
640 ali od veće boj koristi?

U junacijeh, da boj slide,
naravna je vazda želja,

621—28. Zaključak ovoga prvoga dijela jest: vi ste obrana kršćanstva, vi ste uzrok, što Turcima ne pođe za rukom osvojiti sva kršćanska kraljevstva, zato, veoma čestita kruno i gospodo, vaše prijateljstvo car traži.

629—32. *I ja cijenit viku ne ću,* ital. non crederò mai, ne ću nikada misliti. — *Najmilije,* najradosnije. — *Plije,* pliva, nar. izraz:

nekomu pluta tonu,
a nekomu olovo plije (Dposl. 85.).

Ne trebate se za nju mučiti, sama sreća vam pred vrata dolazi.

633—36. Sentencija, kojom se označuje političko državnička mudrost: okoristit se prigodom. — *Obrati,* razabrat, shvatiti.

639—40. *Ali — ali.* I danas se govori u Dalm. mj. ili — ili.

641—48. Naravna je želja junakâ vojevanje, osobito kad se osjete srećnijima od svojih neprijatelja; ali je sreća nestalna, *s kim zamrkne ne osvane*.

a najliše kad se vide
srećniji od njih neprijatelja.

645 Ali sreća dugo vrime
na jednom mjesti vik ne stane,
nekrepka se kaže svime:
s kim zamrkne ne osvane.

Ona ista, bila ka je
650 vami s carom lanjsko lito,
caru opeta s vami ostaje;
nije nje stanje temeljito.

Ni da ikomu miso ova,
scijenju, u pamet može upasti,
655 vele veću vojsku iznova
da car skupit ne ima vlasti.

Caru junake othranjene
rađa od svijeta svaka strana,
vojske mu odsvud nebrojene
660 dažde i mnoštva oružana.

Tim kad još bi veće puta
jakno i lani izgubio,

narodna fraza. — *Krepka,* stalna, misao je ova već u prvom pjevanju na šire obrađena I. 5, 6, 10.

S ovim treba usporediti, što kaže Alete kod Tassa:

L' aver sempre vinto in ogni impresa,
E quella voglia natural che ferve,
E sempre è piu ne cor più grandi accesa,
D' aver le genti tributarie e serve,
Faran a te la pace fuggir . . .
Ma . . . la fortuna quaggiù varia a vicenda,
Mandandoci venture or tristi or buone,
Ed a voli troppo alti e repentini
I precipizi sogliono esser vicini. (Ger. Lib. II. 60—70.).

649—52. Smisao ove kitice: Kakova je ona lani bila vama u prilog u borbi protiv cara, takova će ona biti u prilog caru a protiv vas, jer njezina je narav (stanje) nestalnost. Kao što je bila lani nestalna, tako će biti i ove godine

653—56. Mislim, da nikomu ne može pasti na pamet misao, da car *ne ima vlasti,* ne može, ital. non ha potere, sakupiti mnogo veću vojsku.

657—660. *Rađa junake othranjene,* junake gotove. — *Dažde,* tal. metafora: piovono, padaju kao iz neba kiša.

661—4. *Bil' mu ne bi . . .* Ne bi mu bila rasuta vlast, moć, jednako bi brojne vojske imao.

bil' mu ne bi vlas rasuta,
svakako bi s vojskom bio.

665 Nu ti, o kralju, kad po sreći
izgubio bi tve junake
otkud bi ufo igda steći
vitezove druge take?

Jeda u mjesto od plemića
670 hlape na boj skupio bi,
i slavnoga kraljevića
za vojevodu robju do bi?

Ali misli tve su ine:
tad bi iz svake dozvo strane
675 inostrance i tuđine,
tve kraljevstvo da oni brane.

Dvije krune su, u ke uzdati
ti se možeš do nevolje,
i koje ti pomoć dati
680 od svijeh krstjan mogu bolje:

njemački je cesar jedno,
drugo španjolski kralj mogući,
ali cesar još neredno
ima bijenje na svoj kući;

685 er s českoga za sve Praga
da je izagno odmetnike,
još ih tjera, još podlaga,
î s njimi ima boje prike.

Kralj španjolski, ako u njega
690 ti se ufaš, daleko je;
među vami priko svega
svijeta strašna mora stoje.

Ali i španjolska i franačka
da ti bude pomoć doći,

670. *Hlap,* hlapac arhajička riječ, seljak, kmet, govori se u Istri.

683—4. *Ali cesar,* austrijski car, koji je tada vodio veliki tridesetgodišnji rat (618—48.) u kojem su bili potučeni Česi na Bijeloj gori kod Praga. Austrijska kuća imala je dakle onda *neredno bijenje u svojoj kući.*

693—96. Ali i ako ti prispije pomoć franačka i španjolska. — *Sahranit se,* spasti se.

695 jeda kruna tva poljačka
sahranit se tijem će moći?

Jeda bojne Poljake će
tuđe vojske sačuvati,
kad se izgube oni veće
700 u krvavoj sprva rati?

Dali tuđi vitezovi
hoć' kraljevstvo tve da bljudu,
kad izgubit s njim njegovi
i svoj isti život budu?

705 Znaj, o kralju, gdje se jednom
carski mjesec igda unese,
nijednom zgodom, silom nijednom
iznio otole viku nije se.

A i riječ je: gdje kopito
710 konj turački jednom stavi,
da to mjesto vjekovito
ne poraste veće u travi.

Ali hoću, da je ta srića
po milosti danoj zgara
715 tvoga slavna kraljevića,
da bi dobio i opet cara;

nu još i to kad bi bilo,
ku bi od toga korist steko?
Jeda bi se tim pronilo
720 tve kraljevstvo nadaleko?

697—704. U ove dvije kitice pjesnik je skupio ovu misao: ne nadaj se u tuđinsku pomoć. — *U krvavoj sprva rati,* u početku krvava rata. — *Bljudu,* arhajizam, brane. — *Kad izgubit* . . . t. j. kad njegovi (kraljevstva) vitezovi budu izgubili i kraljevstvo i svoj život zajedno s kraljevstvom.

706. *Carski mjesec,* metonim. vlast turskoga cara.

709—12. Narodna je riječ: gdje stane tursko kopito, tu trava ne raste.

713—20. *Ali hoću,* dopuštam, concessio. — *Da je ta srića,* da je takva sreća. — *Jeda bi se* . . . valjda bi se tvoje kraljevstvo proširilo? Ovi stihovi podsjećaju na Tassove:

Or quando pur istimi esser fatale,
Che non ti possa il ferro giunger mai,
Sia ti concesso e siati appunto tale
Il decreto del ciel qual tu tel fai (II. 74.).

Ne, ne; nu bi sama ostala,
jakno lani, i opeta
tebi jedna tašta hvala
od pobijenih turskijeh četa,
725 razmi samo jedno ime
od pogibne svijem dobiti
ti u nijedno nebi vrime
drugo mogo steć na sviti.

Pače i ta bi dobit ista
730 bila rasap ovih strana
u došastju sred tvih mista
od oružja inostrana.

Ah, da li ćeš za ime jedno
ti od prazne tašte slave
735 poharati nepravedno
inostrancim tve države?

A i razumnu nije potrebe
spomenivat, što se zgodi,
tko na pomoć jače od sebe
740 u kraljevstva svoja uvodi.

Car na jednom carstva kraju
kad s oružjem na boj skače,
strane mu ine počivaju,
i obilne šlju harače;

723—24. Ostala bi ti od pobjede *jedna tašta hvala*: prazna slava, da si pobijedio turske čete.

725—28. Osim jednog imena *od pogibne svijem dobiti,* pobjede, koja je jednako svima pogibeljna i pobjednicima i pobijeđenima. — *U nijedno vrime,* nikada. Naprotiv prama situaciji Alete govori Goffredu:

E se ben acquistar puoi novi imperi,
Acquistar nova gloria indarno speri . . . (II. 66.).
Ch' ove tu vinca sol di stato avanzi
Nè tua gloria maggior quinci diviene (II. 67.).

729—36. I pobjeda bi bila rasulo ovih zemalja, što bi ga izvelo tuđe vojništvo. — *Poharati,* dati poharati po inostrancima. Harati je što i plijeniti, narodna riječ. Pjesnik ovim prikazuje tadašnje užasne posljedice rata u zemlji kuda vojska prođe.

737—40. U ovoj kitici je pjesnik iznio veliku političku istinu: teško onomu, koji u svoju kuću zove u pomoć jačega od sebe. Jači osokoljen svojom jakošću postane gospodarem onomu, kojemu je došao u pomoć.

745 ali na boj suprotiva
caru čim tva kruna ustaje,
ka država tva počiva,
ke li t' mjesto harač daje?
Svak se u miru čestit zove,
750 obilnos je, gdje mir stoji;
mir kraljevstva i gradove
zdrži, umnaža, vriježi i goji.
Oganj užeć lasno je svima;
nu kad sve njim plane veće,
755 znat ni, gorjet koliko ima,
uduhnuti gdje li se će:
tako lasno je boj početi;
nu koliko dug će biti,
na čem li će pak dospjeti,
760 nije moć toga prividiti.
Ali, o kralju, mudar ti si
i prividiš i vjeruješ,
da ti o dlaci kruna visi,
sve što s carom uzvojuješ.
765 Nu ako te je boja želja,
tere mrziš počivati,
imaš huđih neprijatelja,
na nje oružja tva obrati.
Očinstvo ti je švedska kruna
770 s dvjema druzim sadružena,

747. *Ka država*, koja pokrajina. Prvo značenje ove riječi je posjed, ono što ko drži.

Dat ću tebi zemlju Skenderiju
u državu za života tvoga. (V. Npj. II. 150.).

Onda znači zemlju, oblast, pokrajinu i biskupiju. A tek pravnici joj dadoše značenje Status, Staat.

749—52. Ovdje pjesnik ističe prednosti mira nad ratom. — *Zove se*, smatra se, ital. si chiama felice. — *Stoji*, jest, gdje mir vlada.

753—64. Ni trajanje ni uspjeh rata nije stalan. — *Prividiti*, predvidjeti. — *Da ti o dlaci kruna visi* . . . stavljaš u pogibao svoje dostojanstvo i položaj, ako se zaratiš s carem. *Sve što*, u tome baš, ako se zaratiš. Ovim pjesnik zaključuje drugi dio govora, u kojem je pobio sve moguće argumente protivnika mira.

769—776. *Huđi neprijatelji* poljskoga kralja su: najprije Švedski kralj, onda moskovski ili ruski car.

Švedska kruna je po očinstvu pravo Šišmana. Švedska se u kalmarskoj uniji god. 1397. sjedinila sa Norveškom i Danskom. God. 1523. ta se unija razriješi, kad Švedi izabraše za svoga kralja Gustava Vazu, djeda Šišmanova. I u vrijeme Šišmanovo po pravu je Švedska imala biti sjedinjena s dvjema krunama, sa poljskom i litavskom, a sve tri su pripadale Šišmanu. Švedsku krunu je po pjesnikovu ili Ali-pašinu govoru oteo Šišmanu njegov stric Karlo IX. Sundermanski. Karla IX. naslijedi njegov sin Gustav II. Adolfo. Ovaj je po tomu bratučed Šišmanu. Šišman nije se odrekao svojih prava na krunu Švedsku, pa je poduzimao sva sredstva, da do nje opet dođe. — *Svak je razlog* . . . ital. V' è ogni ragione.

ka ti od dunda, zlobe puna,
bi nepravo ugrabljena.
Od Gustava bratučeda,
što ti se ote, pođ' otima',
775 svak je razlog, tvoga ne da',
a tuđega ne uzima'.
Na susjestvu moškovskoga
carstva ti je veličina,
ka bi od tebe i od tvoga
780 pridobita slavna sina:
pošlji istoga Vladislava
opet s vojskom k tomu kraju
na ostatak od država,
ke ti posluh još ne daju.
785 Pod imenom ti od cara
da gospodiš sve doskora
s hvalinskoga od izgora
do njemškoga doli mora.
Zato, o kruno, kojoj sriću
790 nad svim krunam višnji je podo,

777—84. Poredi: *veličina carstva moškovskoga*, veliko moskovsko ili rusko carstvo ti je blizu, u susjedstvu. Ti si to carstvo pridobio. Pošlji dakle sina, da svlada *ostatak od država*, ital. il resto delle provincie, one pokrajine, koje te još ne priznaju za kralja, *posluh ti ne daju*, ital. non ti prestano obbedienza.

785—88. *Pod imenom*, ital. col nome di regnante, kao pravi car. Gospoditi s akuz. ital. reggere un regno. — *S hvalinskoga*, mj. od hvalinskoga, kaspijskoga. Ovaj *s* je po analogiji: s Lastova, s Korčule, s Cetinja, kao uopće kad se govori o mjestima, koja stoje na višemu, a s kojih se putuje. Zato i s hvalinskoga mora *odizgora*. — *Njemško more* je baltičko more.

789—804. U ovim kiticama Ali-paša je sakupio sve pređašnje argumente, da uvjeri Poljake o potrebi i koristi mira za njih.

*

i ti o slavni kraljeviću,
i vi ostala sva gospodo,
ako unaprijed boj smioni
od koristi nije nikomu,
795 danu od raspa, najliše oni,
ki se čini na svom domu;
i ako vam s druge strane
visoke se česti kite,
i velika dobra hrane,
800 kad mir s carom učinite:
mir, ki vam se šlje od cara,
i ki želi svak i žudi
vrh svijeh časti, vrh svijeh dara,
ugodno vam primit budi!"

Iza ovoga govora, kao što u Tassovu epu iza Aletova govora, nastane žamor, onda se pojavi na licima svih veselje i radost, koju opazi i kralj pogledav svoje vijećnike više puta u oči. Kralj zaključi to vijećanje govorom Ali-paši, konačnom izjavom, da se mir prima, a ugovor i uvjete pismeno sastavi kancelar kraljevine. Tu se odmah pročita obrazac ugovora. Ali-paša ga prihvati, potpiše, i jedan primjerak se priredi za cara. Izmijeniše tada darove. Ali-paša odlikovan častima i darovima otputova natrag u Carigrad, gdje ga je Osman nestrpljivo čekao.

PJEVANJE DVANAESTO.

Najprečim putem putuje Ali-paša prama Carigradu noseći sobom ugovor mira. Još prije njegova povratka u osmansku prijestolnicu doču se u gradu, da je mir sklopljen i veselje obuze građane. Nada sve se vesele turske ljubi, jer im se ne treba bojati, da će im dragi u boj protiv Poljaka. No ti glasovi za-

Danu od raspa, nego pače od rasula. U ovom smislu je *od* sa genit. običan i u narod. pj.:
Ja ću imat braću od osvete,
ja ću imat sablju od posjeke.
Najliše, osobito, *ki se čini*, ital. far la guerra; *na svom domu*, u svojoj zemlji. — *I ako vam se kite visoke česti*, ako se nadodaju kao dodatak visoke časti, odlike, i *velika dobra hrane*, ital. riservano grandi beni.

daju muku Krunoslavi, koja ne znade za sudbinu svoga Korevskoga. Ona je već očajna. Potrošila je odjevena kao hrvatski vitez (Ugričić) silno blago, rasprodala velik dio svoje imovine, da miti, ali nije mogla kupiti okrutnoga Rizvan pašu. Dolazaše Krunoslava k Rizvan-paši veoma često, kao član austrijskoga poklisarstva, te darovima nastojaše primamiti sluge i podvornike pašine, a i samoga pašu.

Kod paše življahu dvije rodice: Ljubica, pašina kći, i Kalinka, njegova sinovica, dvije nerazdružive sestrice, a nad njima imadijaše nazor neka ljudska grdoba, crnac Bećir-hadum. Pomoću ovoga upozna Krunoslava Kalinku. Ova se silno zaljubi u preodjevenu Krunoslavu. Kalinka pripovjedi Krunoslavi povijest Rizvan paše i Korevskoga. Rizvan-paša bje zarobljen od ukrajinskih Kozaka zajedno sa kćerkom Ljubicom. Korevski, vojvoda tih Kozaka, pokaza se prama Ljubici i njezinu ocu veoma veledušan, te im povrati sve zaplijenjeno blago, pa i samu slobodu. Time zarobi on srce djevojčino. Ona sada gine za njim, za sužnjem oca svoga! Kad je Korevski izdajom svojih bio zarobljen, bi predan u ruke Rizvan-paši, a ovaj zaboravi na veledušje Korevskoga, te ga drži bez sućuti u tamnici kuli verigama vezana.

No Ljubica gine za Korevskim, te mu nastoji ublažiti muke pjesmom i blagom riječi, koju mu kradom šalje. Ta pažnja Ljubičina toliko omili sužnju, da su si dali međusobno vjeru, te se govori, da će car Korevskoga osloboditi tamnice i vjenčati sa Rizvan-pašinom Ljubicom. Ova epizoda ljubavi tamničareve kćeri prama sužnju očevu, opjevana u nekoliko narodnih pjesama i od samoga Kačića u pjesmi o sužnju Vladimiru, bila je otrov u srcu Krunoslave. Ona plače i jadikuje nad nevjernosti Korevskoga, na koga ipak ne može ni zbog toga zamrziti. Odluči se na smion korak Otide k Rizvan paši, te mu kaza, da je brat Korevskoga i ponudi mu otkup za njega. Lukavi Turčin smisli, kako će prevariti toga mladića, te lijepim riječima mu obeća, da će se za sužnja zauzeti kod cara, a usto ako želi posjetiti svoga brata, nek ga samo slijedi. Kad god ushtjedne, moći će uvijek s njime razgovarati. Vodi Rizvan-paša Krunoslavu niz kulu u donje odaje, do „groba" živa Korevskoga, a slijedi ih nekoliko turskih stražara. Kad su došli do vratiju tamnice, Krunoslava uđe kroz vrata, koja joj se sama otvoriše u stan svoga dragoga, za njom zalupiše vrata od tamnice pa ostade u njoj sužnjem i ona.

PJEVANJE TRINAESTO.

Zbor duhova u paklu.

Gdje od mraka vjekovita
pod jazovim zja pučina,
usred svega segaj svita
najdubljijeh sred dubina
5 satarisan kralj pribiva
od rinutijeh s neba duha
u pučini ognja živa,
ki mu oholas sva raspuha.
Slava mu je s teška jada,
10 ka se digla sa svijeh strana
od istoka do zapada,
ko Vladislav razbi Osmana,

Homer i Vergilije uvedoše u epopeju vijeća bogova olimpijskih; za vijećanja podzemnih bogova ne čitamo ništa. Tek Klaudijan u epu: „De raptu Proserpinae" u početku V. vijeka opisuje vijeće podzemnih duhova. Tu misao Klaudijanovu prihvati za Lava X. talij. pjesnik „Kristijade" M. A. Vida. Od njega je primi Tasso i razvije na svoju natkriliv oba predšasnika. Od Tassa je primiše Hrvati: Gundulić i Zrinski, i Camoes u Španjolskoj.

1—8. *Vjekovit,* (I. 5.) vječan:

I ostavi spomen *vjekoviti* (V. Npj. IV. 164.).

koji traje na vijekove. — *Jazovi,* ponori; *pučina,* spatium, širina, prostorje. Guslar pjeva:

Kad su polju u pučinu bili,
Viđe šator Mušket kapetana. (V. Rj.).

Usred segaj . . . U srednjem vijeku pakao, stan đavola, kršćanski narodi postavljaju u sredinu zemlje. Mnogo prije Danta u pučkim pjesmama gotovo svih naroda nalazi se stan umrlih grješnika u središtu našega planeta. — *Satarisan,* kao i satarivan, izgubljen; *kralj rinutijeh s neba duha,* Lucifer, glava đavola. — *U pučini,* ovdje u moru, oganj mu rasduhava, podžiže oholost. Kod Tassa se govori o jazovima, pod kojima zja pučina (spaziose atre caverne) i o mraku (l' aer cieco).

9—16. Poredi: S teška mu je jada slava i t. d. — *S teška jada,* od velika jada, muke. — *Ko,* kako, čim. Kod Tassa čitamo, da Lucifer:

Contro i cristiani i lividi occhi torse . . .
E qual tauro ferito, il suo dolore,
Versò mugghiando e sospirando fuore (IV. I.).

pače pazeć na veselja
poljačkoga svega puka
15 s istjerana neprijatelja,
jak uboden bivo muka.
podrtijeh iz uzdahą,
bez umrtja u kih crka,
krvavijem dimim paha,
20 smrdećijem pjenam hrka.
Škriplje zubim, riga plame,
od zlobe ga svrdo vrti,
ne Poljake sharat same,
neg' krstjanstvo sve satrti.
25 Tijem u vijeću car veliki
u što od mira sprave slaga,

17—24. *Bez umrća u kih crka,* umire, a umrijeti ne može, zato: bez umrća. — *Podrtijeh iz uzdaha,* iz usta iskrivljenih. — *Krvavijem* , . . puše krvavim dimom, izlazi mu iz usta dim pomiješan ognjem. Ovaj opis je u Tassovu epu dotjeraniji:

Orrida maestà nel fero aspetto
Terrore accresce e più superbo il rende,
Rosseggian gli occhi e di veneno infetto,
Come infausta cometa il guardo splende;
Gli involve il mento, e sull' irsuto petto
Ispida e folta la gran barba scende;
E in guisa di voragine profonda
S apre la bocca di atro sangue immonda . . .
Quali i fumi sulfurei ed infiamati,
Escon di Mongibello, e il puzzo e il tuono,
Tal della bocca i neri fiati,
Tale il fetore e le faville sono (IV. 6—7.).

Naš je pjesnik pokupio misli, slike, fraze Tassove, pa ih razredio na svoj način.

25—32. *Car veliki,* Osman. — *U što,* dok, ital. finchè. *Slaga sprave (od) mira,* ital. compone i preparativi di pace, pripravlja se na mir. — *Neprijatelj svega ljudskoga traga,* vrag, Lucifer. — *Trag,* rod pleme, porodica, koljeno:

Čestita bi tebe učinio,
dok je traga i koljena moga (V. Npj. IV. 487.).

I kod Tassa se Lucifer zove:

Il gran nemico delle umane genti (IV. 1.).

Netrpeća, ital. insofribile, nadut ijeda, koji se ne dade trpjeti. — *Vijeće od nabune i od smeće,* vijeće vragova, vijeće buntovno i razorno.

neprijatelj skoči priki
od ljudskoga svega traga;

netrpeća nadmen ijeda
30 s bukom, s treskom strašno vijeće
i on kupit zapovijeda
od nabune i od smeće.

Nebu se oprit spravam ovim
tvrdoglavi bijesnik stupa,
35 zaboravljen, ko treskovim
svemoguća ruka lupa,

za sve da od nje, kad oholu
glavu istakmit k višnjem prope,
strmoglav se buši dolu
40 tmastijeh oganj u potope.

Od pakljene oštre trublje
razdira se trubnja mukla,
da idu kleti, gdi je najdublje
prosjedena propas pukla.

33—36. *Tvrdoglavi*, oznaka palih anđela, koji propadoše s neposluha, i oholosti. A tvrdoglavost je bitna oznaka i oholosti i neposluha. — *Zaboravljen*, ital. i lat. oblitus, dimentico, mj. zaboravivši. — *Istakmit*, obično refleks. izjednačiti se. Veli poslovica: Neistinito vijek ne istakmi se s istinitijem (D. posl. 77.). — *Prope se*, erigor, podići se, kao i popeti se: Već se junak prope na koljena (V. Npj. IV. 37.). *Buši*, bušiti, pasti lupom, gruhnuti, bubnuti. — *Potop*, poplav, oganj kao poplava, secentizam: fiumi di fuoco. Slično govori Tasso:

Quinci avendo pur tutto il pensier volto
A recar ne cristiani ultima doglia;
Che sia commanda il popol suo raccolto,
Concilio orrendo! entro la regia soglia:
Come sia pur leggiera impresa, ahi stolto,
Il repugnar alla divina voglia:
Stolto, ch' al ciel s' eguaglia e in oblio pone,
Come di Dio la destra irata tuone (IV. 2.).

41—48. *Trubnja*, je zvuk, što ga daje trublja, koju pjesnik zove oštrom, *rauca*, kod Tassa. — *Razdire se*, kao i dere se, da uha bole. — *Slijepe tmine*, ital. *l' aer cieco.*

Pozivanje vragova na vijeće Tasso opisuje:

Chiama gli abitator de l' ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba:
Treman le spaziose atre caverne,
E l' aer cieco a quel romor ribomba (IV. 3.).

45 Cokoću se, grohte i tresu
noćne spile iz dubine,
u gromovitu urnebesu
razlijegaju se slijepe tmine.

Iz smrknutijeh gustijeh magla
50 jazovite u ponore
strahoća se jata nagla
grominjaju, drožde i ore,

graču, hroču, skvrče, krište,
zviždu, zveče, skviče, laju,

Odjekivanje zvuka paklene trublje po špiljama paklenim pjesnik prikazuje sa *cokoću se, grohte i tresu,* sva tri glagola znače tresti se, *tremano,* prvi od zime, drugi od smijeha, a treći od ma čega.

49—56. Poredi: *Jata nagla se grominjaju, drožde i ore u jazovite ponore strahoća iz smrknutijeh gustijeh magla;* smrknute magle su crne, mrke, jata su Tassove *torme;* sva tri predikata imadu gotovo isto značenje. — *Grominjaju*, je oblik stvoren od pjesnika od glag. gronuti, survati se; *droždjeti* je padati kao mutež na dno bačve, drožda. — *Oriti* se, kaže se za gomilu, kada pada. Slijedeća kitica pak nabraja glasove pojedinih jata. Odaziv paklenih duhova na trubnju opisuje Tasso:

Tosto gli dei d' abisso in varie torme
Concorron d' ogni intorno all' alte porte . . . ,
In novi mostri e non piu intesi e visti
Diversi aspetti in un confusi e misti (IV. 4, 5.).

Graču, kao vrane; *hroču*, kao svinje; *skvrče*, skvrčati, na jugu, kao cvrčak, ili šturak, *krište*, kao kreštalica. — *Zviždu*, kao zmije; *zveče*, i zmajevi zveče. — *Skviče*, psi kad ih biju. — *Vište*, u pjesmi se veli za labuda da višti, ali ovdje stoji mjesto vrište, što se veli za konja. — *Mukaju i vikaju* je izvedeno od mukati, mukam, vikati, vikam, *zavijati*, zavijam, danas te forme nema. Prvi se veli za volove, drugi za ovce, a treći za vukove. Dok Tasso u svojem opisu spomnje Gorgone, Scille, Hidre, Pitone, Himere, Polifeme, Gerione, sve nemani iz klasičnoga svijeta, naš pjesnik se povodi za narodnom maštom i spominje čudnovate zvijeri, kako ih u narodnim pripovijestima nalazimo.

Isporedi sa Tassovim mitološkim zvijerima i nemanima:

Qui mille immonde Arpie vedresti e mille
Centauri e Sfingi e pallide Gorgoni,
Molte e molte latrar voraci Scille,
E fischiar idre e sibilar Pitoni,
E vomitar Chimere atre faville;
E Polifemi orrendi e Gerioni;
E in novi mostri e non piu intesi e visti
Diversi aspeti in un confusi e misti (IV. 5.).

55 revu, reže, rže, vište,
mukaju, vikaju, zavijaju.

U njekijeh su prašća rila,
vučju čeljus tko razglaba,
a tko gubice ima i krila
60 od ljiljaka i od žaba.

Ljudi s glavom crnijeh pasa;
žene od zmija kijem su kose;
bivoli, odsprijed ki do pasa
čovječanske slike nose;
65 kučke, u kih je žensko lice,
psi troglavi, zmaji hudi,
polu ribe, polu ptice,
polu zvijeri, polu ljudi;

srde, nakazni i nemani,
70 i sve što igda ukaza se
vrla i grda u koj strani,
u pakljenom vijeću sta se.

Nad svijem vjernijem sjenam stišten
strašnodržac od propasti

56—72. *Razglaba,* otvora. — *Ljiljak,* slijepi miš, šišmiš. — *Bivoli* . . . Kentauri. — *Kučki,* to su Sfinge, udaviteljice. — *Psi troglavi,* Kerberi.

73—108. *Sjenam,* duhovima, ital. ombre; *stiješten,* pressus; *strašnodržac od propasti,* strašni vladar pakla; *zaprišten,* od prišt imade samo glagol prištinuti u značenju prignječiti. — *Planta,* od plamen imade glagol plamtjeti, goriti; pjesnik je od plamtjeti stvorio plamtati, plantati. — *Kravosaca,* imade na jugu riječ kravosica ili kraosica, zmija, koja kravu sisa. — *Grunje,* od grum (en) pjesnik je stvorio riječ grumnje, grunje; *otrovno,* jer je složeno od otrovnih zmija kraosica. Strašno je to prijestolje Lucifera, ne nalazimo ga ni u jednom pjesniku. — *Ljuta zmija od sedam glava,* Hidra, po mitologiji, koja u *iskrah tamnijeh,* (antiteza,) baca iz sebe otrov. — *Srši,* arhaj, strši. — *Kosijer,* u Dalm. nije samo falx vinitoria, nego i donja vilica, jer je zavinuta kao kosijer. Ovdje pjesnik prikazuje cijelo lice Luciferovo na kosijer. — *Nezgromni,* mj. nezgrapni, rudis, velik i neotesan; *na kljun pada,* ital. cade a becco, imade oblik kljuna. — *Čeljupine,* čeljupi u nar. pjesmi postoji mj. čeljust:

Dokle zmija do pendžera dođe,
čeljupi je svoje raširila (V. Npj. I. 85.).

Jazne, široke kao jaz. — *Uplesan,* zgnječen. — *Čapet,* -ti, čapak, nokat u ptice *Opšešara,* obuhvata.

Ovaj opis Lucifera u grdobi i strahoti natkriljuje sve dosadanje opise. Milton je u svojem „Izgubljenom raju“ prikazao Lucifera dvjema poredbama:

75 gnjevnom srdžbom vas zaprišten
planta u zlobnoj oholasti.

Od krilatijeh kraosaca,
iz kijeh kužni ognji pište,
u stog mu se visok zbaca
80 grunje otrovno za sjedište.

Pod nogah mu se u krug svija
na zelene pjege i blijede
ljuta od sedam glava zmija
u iskrah tamnijeh bljujuć ijede.

85 Strašniji od svijeh, vrlji i grđi
sjedi silnik gorostasni,
u čađavoj smeđoj rđi
zagašen mu je obraz tmasti.

Srši glava naježena,
90 trepte zmajska krila o pleću,
runjave uši do ramena
prostiru se i klepeću.

Iz kosijera slike grube
nos nezgromni na kljun pada,
95 čeljupine jazne trube,
zamršena visi brada.

Kosmurati je kip uplesan,
tmasta iz oči munja udara,
jedan veliki hrek neotesan
100 čapeti oštrom opšešara.

sunca pomrčana i gorostasna hrasta polomljena od nebeske strijele, pa mu daje nešto veličanstveno, što nas podsjeća na starozavjetne proroke. Taj Lucifer je spiritualiziran a onaj Tassov je tjelesniji, ovaj Gundulićev je pak monstruozan. Na prijestolju Hidara, koje bacaju iz sebe dim otrovni, sjedi taj vladar propasti naježene kose, s krilima zmije kraosice, velike runjave uši mu vise niz pleća. Lice mu je uvinuto kao kosijer, usred njega velik nos poput kljuna grabežljive ptice, usta široka poput jaza, a niz prsi brada pomršena Iz očiju kao da munja udara, na nogama i rukama imade pandže, kojima drži hrek pred sobom mjesto govorničkoga stola. I usta Tassova Lucifera su *a guisa di voragine profonda,* kao jaz, i brada mu je *ispida e folta,* a oči *infausta cometa.* Još je strašniji nastavak opisa.

Na krvave kuda kaplje
dračnijem bičim u tle lupa;
s nokti od orla, granfi od čaplje
rešepača mjeste stupa.
105 Ispod čela vitoroga
razrok pogled krivo izbeči,
i usne grizuć s ijeda mnoga
u nesvijesne prasnu riječi.

Zadrhtaše se jazi crni,
110 propas plamom većijem buknu,
nakostriječen nesmotrni
zbor zapiždri se i umuknu.

Iz svijeh glasa on ovako
ne zavapi, neg' zagrmi:
115 „U kom ovo silni pako
zločestvu se unetrmi?

Što su oružja Poljakova
cara Osmana pridobili,
naša je šteta ne njegova;
120 ne on, mi smo izgubili,

101—108. Poredi: *Kuda na krvave kaplje*, ital. coda a macchie di sangue, rep našaran krvavim kapljama; *dračnijem bičim*, lupa kao bičima spletenim od dračja. — *Granfi*, od tal. granfia, pančava šapa; *rešepača*, ili raščepača, u hodu raskrečivati nogama. On *ne stupa*, ne koraca. — *Čelo vitorogo*, sredovječna mašta je stvorila vraga rogatim i repatim. Tassovi vragovi također su repati:

E lor s' aggira dietro immensa coda,
Che quasi sferza, si ripiega e snoda. (IV. 4.).

U nesvijesne, nepametne; *prasnu*, errupit.

109—14. *Propast*, abyssus, voragine, pakao. — *Nakostriječen*, mj. nakostriješen; *zapiždri se*, zagleda se ne mičući oka. Tasso opisuje početak govora:

Mentre e' parlava Cerbero i latrati
Represse, e l' Idra si fe muta al suono;
Restò Cocito, e ne tremar gli abissi;
E in questi detti il gran rimbombo udissi. (IV. 8.).

Samo je kod Gundulića jaz jačim vulkaničkim dimom zasukljao.

115—20. Ovdje Lucifer počinje odmah na stvar bez ikakovih uvoda, dok i kod Tassa i kod Miltona imade kratki uvod u pohvalu drugova. — *Unetrmi*, se, doloris sensum amittere po Stulliu, od trnuti, utrnuti, torpere, ostati kao ukočen, bez svijesti. Kori ih Lucifer, što ne osjećaju svojega zla.

Paklјeni su, ne carevi
vječni raspi i prikori,
i ne srami se i ne gnjevi,
i o temu se ne govori.

125 Na boj leški put Podolja
pođe s carom množ tolika,
da tonjahu cijela polja
pod pučinom od bojnika.

Strašna vojska bješe jaka,
130 iz po svijeta ka se sklopi,
da dobude ne Poljaka,
nu krstjanstvo sve potopi.

Ali ostaše nje junacim
najuzdanijem s bojne hvale
135 na oružju prid Poljacim
srca ubijena, ruke pale.

Poletjesmo s našijem stijegom
mi u pomoć caru mladom,
oružani s daždom, snijegom,
140 s mrazom, s ledom, s kugom, s gladom,

ali vojstva zgar nebeska
zbučaše se i sastaše,

123. *I ne srami se* . . . t. j. pakao se ne srami, ne srdi i ne raspravlja.

127—28. *Tonjahu polja*, secentistička hiperbola; *pod pučinom*, morem vojnika.

130. *Ka se sklopi*, sakupi. — *Da dobude*, da dobije.

136. *Srca ubijena, ruke pale*, nestalo je odvažnosti turskim vojnicima. Padaju mi ruke, fraza tal. mi cascano le mani, gubim odvažnost.

137.—144. Spominje Lucifer, kako su oni pomagali Osmanovoj vojsci ali anđeli nebeski ih svladaše: *treskovima sve rastrijeska*, gromovima rastrka. Tasso pak plastično prikazuje, kako vragovi pomažu neprijateljima križarskim: La schiera infernal in quel conflitto . . . l' aria in nubi restrinse e mosse il vento . . . un negro velo rapisce il giorno . . . fiameggia infra baleni e lampi . . . fremono i tuoni, e pioggia accolta in gelo si versa . . . l' acqua, il vento e la tempesta negli occhi ai Franchi impetuosa fere . . . Così fuggiano i Franchi, e di lor caccia non rimaneano i Siri anco o i Demonii; sol contra l' arme e contra ogni minaccia di gragnuole, di turbini, di tuoni volgea Goffredo . . . (VII. 114—120.). a zatim dolazi Mihajlo sa nebeskim četama te ih gromovima nebeskim rastjera.

treskovim se sve rastrijeska
i razagna jato naše.
145 Tako s vojskom neizmjernom
sam kraljević razbi cara,
nas molitvom tako smjernom
kralj Šižmundo sam pohara.
Višnji oni, ki pristajo
150 zlobeći nas nije nikada,
s anđelima htje Mihajo
da naripi na nas tada.
I za biljeg sred visina
sila silu otkli obori,
155 rasvanu se noćna tmina,
ognjeno se nebo stvori.
Nu u propas propas donit
zaman ičija moć se istakla:
uklonit se ne poklonit,
160 ohologa ćud je pakla.
Sjeverna se strana odrva,
gdje najvećim plemstvom dičan
ja pristolja stavljah prva,
za višnjemu biti sličan.

147—8. Ovo se odnosi na prijenos glave sv. Stanislava Kostke, Poljaka, u Poljsku, koji prijenos izmoli sam Kralj Šišman, kad zaprijeti rat pokrajini od Turaka. I baš onaj dan, kad je ta sveta glava bila prenesena preko granice Poljske, turske čete bjehu potučene.

149—156. *Pristajo*, licencija mj. prestao. — *Zlobeći*, zlobiti, željeti svako zlo. Ovdje znači proganjati. — *Rasvanu se* . . . Aluzija na čin, što ga čitamo u dubrovačkom izdanju: u oči dana, kad se imala zametnuti odlučna bitka, neki pobožni ljudi vidješe na visini nad poljskom kraljevinom Djevicu Mariju sa Djetešcem u naručaju na sjajnim kolima, a pred njom sv. Stanislava Kostku, gdje prosi od Majke i Sina milost i pobjedu svojoj otadžbini.

157—160. *U propast*, u ovaj pakleni ponor, *propast donit*, donijeti poraz, ital. apportar ruina. — *Uklonit se ne poklonit*, ne odgovara ni onoj: frangar non fllectar. Oholi Lucifer, ako ne može pobijediti, ne će se priznati pobijeđenim, nego će se ukloniti.

161—64. Iz ove kitice vidimo, kako se jedan dio turske vojske othrva poljačkoj. Valjda onaj, koji bješe uz Osmana, i to Lucifer sebi pripisuje u zaslugu, jer je on sa najboljim svojim drugovima bio na onoj strani okružen odličnim duhovima.

165 I na ovomu da bi ruzi
dovršili našijem štetam!
Sramotni su raspi druzi,
kih prividim i gonetam.
U pogubah za poginut
170 sad se istočno carstvo kreće,
i s mista se još porinut
ogluhnuta propas ne će!
Desnica je samo jedna
umrloga Vladislava
175 ogoliti pako vrijedna
od svjetovnijeh svijeh država!
Nije s njim pako jaki, nije,
ako slavnu i moguću
od privedre Austrije
180 novijem vezom združi kuću;
cesarovom ako kćeri,
ugrskoga sestrom kralja,
kraljević se Poljak vjeri,
kraljestvo se naše valja.
185 Kralj bo se Ugrin u španjolskoga
samodršca opet vjera,
ki iz svega carstva svoga
s obadva nas svijeta tjera.

165—68. *Ruzi.* Rug, ludibrium, sramota, u nar. gov. nema pl. nego onda, kad se razumijevaju sramotni ljudi. Kamo sreće, da bi naše sramote i naše štete s ovom svršile! — *Kih prividim i gonetam,* mj. koje (ke) predvidim i na koje slutim.

169—72. Dok se tursko carstvo kreće na put propasti, *ogluhnuta propast,* pakao, *unetrmljen;* ogluhnuti je postati gluh, pjesnik po analogiji otvrdnut pravi i ogluhnut, -a.

175—6. *Ogoliti od svjetovnih svih država,* ital. spogliare di qalche cosa. Sam je Vladislav kadar lišiti tursko carstvo svih njegovih posjeda.

177—80. *Nije s njim pako jaki,* pakao se ne može s njim mjeriti. Ova je kitica aluzija na vjeridbu Vladislavovu sa Cecilijom Renatom. Ta vjeridba je sklopljena god. 1637. i vjenčanje je bilo u rujnu iste godine.

188. *S obadva svijeta,* iz Europe i Amerike, jer je Španjolska imala posjeda i u Americi.

Tako neka ijeda puna
190 propas reži, još na glavu
poljačka se spravlja kruna
nakon oca Vladislavu.
Ako pirne tim rodbine
među ovim se kraljim slože,
195 ter se oružja njih sjedine,
tko da im se oprijet može?
Tursku vojsku, ka ognjem sijeva,
mogo je Poljak sam razbiti:
da s toliko još kraljeva
200 kad se združi, što će biti?
Množ kraljevstva, množ otoka,
pače veći dio od svijeta
drži i časti za proroka
i za sveca Mahumeta;
205 nu ako se veće i jače
neg' sve turske kraljevine
Osmanovo carstvo smače,
Mahumetov zakon gine.
Od krstjanskijeh igda kralja
210 ako se ovo jedno ocijepi,
iz prostora svijeh zemalja
tursko se ime iskorijepi.
Da li se od nas trpjet može,
da krstjani potaraše,
215 satarišu i podlože
vrhu zemlje sve, što je naše?

193. *Pirne rodbine,* a ne rodbine po krvi, ital. legami nuziali.
205—08. Između svih muslimanskih država najjača je Osmanova; ako se ova *smače,* od *smak,* konac, smaći, poginuti: *Smače* se s ličara, veli posl.
209—12. Ako koji kršćanski kralj odcijepi samo Osmanovo carstvo od ostalih islamskih država, pogibe i sam Islam. — *Tursko se ime iskorijepi.* Tursko pjesn. uzimlje u vjerskom značenju za muslimansko, *iskorijepi,* iskorijeni.
214—15. *Potaraše, satarišu* oba od kor. tr.: potrti i satrti: potarasiti i satarisati.
216—228. *Da zamukne u svjetijeh,* mj. u svetijeh, u hramovima da nastane muk; *povrže se,* prestane; *hamalija,* svetinja, zapis, sveta knjiga:
I kadija od Dizdarevića,
u koga je ćitap hamalija (V, Npj. IV. 435.).

Da zamukne pako u svijetijeh,
povrže se hamalija,
i da hodža po mečetijeh
220 ne haleka i ne zavija?
Mečeti se pače obale,
smaknu otari svi na prešu,
i prilike naše pale,
skrnjigaju i poplešu?
225 Da izgubimo svetilišta,
da vas svijet se križu skuči,
a Lucifer, zbijen u ništa,
u kraljevstvu praznu zuči?
Ne, ne, ne, ne: hitri i plasi
230 skoč'mo, tec'mo na sve strane,
ovi s oganj već ugasi
prije nego sve njim plane!
Otmanović car nad carim
toliko se sad potište,
235 da ponižen s poklisarim
mir u leške krune ište.
Na glavi mu je teško brime,
zbijen je, za uteć huđe štete,
primit s očim zažetime
240 od krvnika svake uvjete.

Mečeti, džamije; *otari,* muslimani nemaju oltara u svojim hramovima, Gundulić se povodi za kršćanskim običajima. — *Na prešu,* na brzu ruku. — *Smaknu,* uklone. — *Skrnjigaju,* oskvrne; *poplešu,* pogaze. — *Skuči,* podvrgne; *zuči,* od zučati, veli se za pčele, sussurro. Veli se i odjek, što ga daje prazna bačva, kad se u nju cukne: zuči.

Slično jadikuje i Lucifer kod Tassa:
Che sian gli idoli nostri a terra sparsi?
Che i nostri altari il mondo a lui converta?
Ch' ove a noi tempio non solea serrarsi,
Or via non resti all' arti nostre aperta?
Che di tant alme il solito tributo
Manchi, e in voto regno alberghi Pluto? (IV. 14.).

237—40. *Zbijen je,* zgnječen, satrven, ital. *oppresso.* — *Zažetim očima,* slijepo, ital. *a occhi chiusi.*

Nu po volji, ali usiljen
ako Osman Leha moli,
poklonit se ne će umiljen
vik nikomu pakô oholi.

245 Jeda se je pozabila,
za ne doći na ta djela,
na nebesijeh naša sila,
ka se čula i vidjela?

Zgoda onada kakogodi
250 drugima je dobit dala,
nam je vječna slava odi
nedobitna smjenstva ostala.

Ali da se tim ponosi,
što pomaga, svaki u sebi?
255 Šuplje riječi vjetar nosi,
djela se ištu pri potrebi.

O' dostojni, ki ste goru,
mrklijeh tmina nadaleče,

241—44. *Nu po volji,* concessio. Budi! — *Umiljen,* ponižen; *oholi pakao* ne će se poniziti i ako se Osman ponizi.

445—52. *Pozabila,* čak. zaboravila. — *Za ne doći* . . . da ne spominjem ta djela, jer je govorniku ipak neugodno spominjati onu prvu borbu, *koja se čula i vidjela,* postala je glasovita. — *Zgoda,* slučaj; *onada,* onda. Kad se ne može pohvaliti pobjedom, hvali se Lucifer slavom svoje smionosti. Pripisujući Lucifer svoj poraz *zgodi,* hoće da umanji Božju moć, time utvrđuje, što prije reče, da je ćud ohologa pakla ukloniti se ne pokloniti. Gotovo jednako spominje i Tassov Pluton tu borbu:

Ah non fia ver: che non sono anco estinti
Gli spirti in noi di quel valor primiero,
Quando di ferro e di alte fiamme cinti
Pugnammo già contro al celeste impero.
Fummo, non nego, in quel conflitto vinti;
Pur non mancò virtude al gran pensiero;
Ebbero i più felici allor vittoria,
Rimase a noi d' invitto ardir la gloria. (IV. 15.).

255—56. Krasna epifonema izvađena iz narodne duše.

257—64. U ovim dvjema kiticama Lucifer hoće da potakne svoje *jato* na rad, te im dozivlje u pamet nebesko podrijetlo. Ova apostrofa je slična Tassovoj:

u rajskomu sidjet dvoru,
260 otkli svijetlos vaša istječe,

spomenuti zgode vrle
i mrzeća sila mi je,
za neumrlijeh na neumrle
osvete vas raždeć prije.

265 Tim iz noćnijeh tec'te mraka,
o moji vjerni, cknjenje vrz'te
prije neg Turci od Poljaka
uharače se i pokrste.

Ali način da se opaki
270 sve zamesti bude prije,
motri, pleti, čini svaki
sve što može i umije.

U sto obraza priobraža'
i privraćaj sto besjeda,
275 varka, izdajstva, sumnja, laža
i hitrina i zasjeda;

Tartarei numi, di seder più degni
Là sovra il sole, ond è l' origin vostra,
Che meco già dai più felici regni
Spinse il gran *caso* in quest' orribil chiostra.
Gli antichi altrui sospetti e i fieri sdegni
Noti son troppo e l' alta impresa nostra . . . (IV. 9.).

Za neumrlijeh na neumrle . . . da prije raspalim vas neumrle na neumrle osvete.

265—68. *Cknjenje vrz'te,* povrzite sporost, zakašnjenje. Cкniti od kasniti. — *Uharače se,* stave pod harač i pokrste. Lucifer ovdje u svoje svrhe iskrivljuje istinu. Tassovo poticanje Gundulić po običaju proširuje i parafrazira. Ovako Tasso pjeva:

Ma perchè piu v' indugio? Itene o miei
Fidi consorti . . .
Ite veloci ed opprimete i rei
Prima che il loro poter più si rinforze,
Pria che tutt' arda il regno degli Ebrei
Questa fiamma crescente omai s' ammorze.
Fra loro entrate, e in ultimo lor danno
Or la forza s' adopri ora l' inganno. (IV. 16.).

269—88. U ovim stihovima je Gundulić proširio misao Tassovu sadržanu u stihu:

Or la forza s' adopri ed or l' inganno.

*

licimirstvo najblažiju
od dobrote sliku hini:
najhuđe se zlobe kriju
280 od svetinje u haljini.

Svak se obrni svud i svrni;
na krstjane Turke buni,
dokli okoliš mjesec krni
u okolišu svijeta ispuni;
285 sij omraze, zlobe budi,
srdžbe užiži, vriježi gnjive,
svađaj, smetaj, šteti, udi,
satariši prave i krive.

Mogorkinja slavna robi
290 do otraška leške puke,
i kraljević, ki pridobi
cara, od ženske padi ruke.

U prilici od istine
priobražena laž se vrti,
295 da Korevski ban pogine
i mir smete svojom smrti.

Nu što zaman veće stoju.
nije vas znane trijebi učit:
čas paklјenu vašu i moju,
300 dosta vam je priporučit".

Srdžbe, smeće, zlobe i gnjivi,
magle oblaci, noćne tmine,

Al u način . . . poredi: ali u način opaki. U način je ital. in modo. — *Licimirstvo* . . . Definicija licemjerstva, koje hini najblažu sliku dobrote. Pa slijedi epifonema: najhuđe se zlobe kriju u haljini svetinje. — *Dokle okoliš mjesec krni* . . . dokle krni mjesec ne ispuni svoj okoliš, svoju drugu polovicu osvojiv drugu polovicu svijeta. Ovo je aluzija na muslimanski grb. Polumjesec, po mišljenju pjesnikovu, predstavlja polovicu osvojena svijeta.

289—92. *Mogorkinja,* Sokolica. Ovdje joj se namjenjuje zadaća, koje se ona odrekla već u IX. pjevanju. — *Do otraška,* do istrage, uništenja. — *Leške puke,* narod poljski.

293—96. Misao ove kitice nije jasna. Mi bismo joj mogli odrediti značenje, kad bismo znali, kakov je svršetak dao pjesnik Korevskomu. Neka Korevski pogine i time dade uzroka Poljacima, da mir prekinu. A njegova smrt mora nastati nekakovom prevarom u obliku istine.

297—300. *Nu što zaman* . . . prijevod Tassova: Ma perchè più v' indugio? — *Znane,* koji znate, učene, pametne.

crni dimi, ognji živi
vojsci od pakla družbu čine;
305 smrtna otrovna kuga i š njome
raskazani glad i blijedi,
i s odjećom smrznutome
ledena ih zima slijedi.

Diko znana od Parnasa
310 i Elikone svete gore,
ka potanko meni kaza
štrašne od pakla dogovore,

spovijedati slijedi meni
glase prave i istine,
315 što učini puk pakljeni,
kad iz crne pođe tmine.

Djela od tmaste mrkle noći
slabi moj vid ne dohita
bez razumne tve pomoći.
320 kojoj skrovna sva su očita.

Na tisuće, na oblake
crna jata izletješe,

309—20. Pozivlje pjesnik u pomoć Diku od Parnasa, da mu kaže, što učiniše ti pakleni duhovi, kad se zemljom prosuše. Ova apostrofa je slična onoj Tassovoj. Ni ovaj ne može svojom maštom prikazati živo djelovanje paklenih duhova bez pomoći Muze:

Ma di tu, Musa, come i primi danni
Mandassero ai cristiani, e di quai parti.
Tu l' sai; ma di tant' opra a noi si lunge
Debil' aura di fama appena giunge. (IV. 19.).

Ne dohita, dubrovački izraz: ne shvaća. — *Bez razumne* . . . bez tvoje pomoći mojemu razumu, *mojem slabom vidu.*

321—352. U ovim stihovima pjesnik prikazuje djelovanje paklenih duhova općenito imitirajući i perifrazirajući Tassa:

. . . L' alme a Dio rubelle
. . . fuor volando a riveder le stelle
Già se ne uscian dalla profonda notte
Come sonanti e torbide procelle
Che vengan fuori dalle natie lor grotte
Ad oscurar il cielo, a portar guerra
Ai gran regni del mare e della terra.
. . . Incominciaro a fabricar inganni
Diversi e nuovi ed ad usar lor arti. (IV. 18—19.).

tere jasnom suncu zrake
usred podne potamnješe.
325 Crn Carigrad osta bijeli
svijem munarim od mečeta
on čas, kad se u nj naseli
množ paklenijeh hudijeh četa.
Tako u žetve zrele brime
330 lijepa njiva nepožnjena
žitnijem klasom veselime
pribogato nakićena
iznenadi sva pocrni
i potamni sa svijeh strana,
335 kad ju prikrije oblak crni
od čavaka i od vrana.
Nabunjivat jedni staše
hodžu i crkav redovnike,
svu gospodu i sve paše,
340 i zakona razumnike;
druzi bojne janjičare,
i s spahijam spahoļjane,
i ostale vojničare,
pridošoce i građane;
345 treći gospođe i carice
carskijeh dvora i palača,
ke su davnje njih bojnice
i oružja njih najjača.
Zlim je dusim na pameti,
350 ljudski rasap doba u stara
svega traga i podrijeti
da od ženskijeh bi privara.

Naš pjesnik prikazuje to djelovanje pomrčanjem sunca u sred dana. Carigrad sa svim munarima pocrni, kako pocrni njiva zrela za žetvu, kad pade na nju jato crnih čavaka i vrana. — *Nabunjivat,* buniti. — *Ke su davne njih bojnice,* pjesnik prikazuje dvorske i gospodske dame oruđem vragova. — *Zlim je dusim na pameti,* znadu da u stara doba, u početku svijeta, rasap ljudskoga roda i porijetla (*podrijeti,* plemena) bi prevara ženska. Aluzija na grijeh Eve, koja zavede Adama.

PJEVANJE ČETRNAESTO I PETNAESTO.

Jer nemamo izvornika ovih dvaju pjevanja, moramo iznijeti njihov sadržaj po dopuni: Mara Dinkova Zlatarića, Pijerka Sorkočevića i Ivana Mažuranića.

Maro Dinkov Zlatarić popuni XIII. i XIV. pjevanja ovako:

XIII. Kizlar-aga dovede djevojke i predstavlja ih Osmanu. Sunčanica ga zanije svojom ljepotom, te poput biblijskoga Asuera približi joj se i pita je: što želi, i obećaje, da će joj sve dati. Ona kratkim potezima prikaza bolno očevo stanje, te ga moli, da joj udijeli slobodu. Car joj daje.

XIV. Krunoslava zatvorena u tamnici sa Korevskim kori ga s nevjere, jer da je zavolio Rizvan-pašinu Ljubicu. On je uvjerava o svojoj vječnoj vjernosti. Uto prispije Ali-paša iz Varšave noseći mir i bogate darove. Osman zapovjedi, da se Korevski pusti na slobodu. Doznade tada od Rizvan-paše, da je s njime zatvoren i mladi Ugričić, a car i tomu daje slobodu. Dok Rizvan-paša ode po sužnje, dodje i Sokolica, koju Osman odabra za ženu. Rizvan-paša dovede Korevskoga i Krunoslavu, koju Osman prepozna, te obojicu darova, dodijeli im pratnju i posla ih kući. Dok Osman proslavi svoj pir, naredi da se prenese carsko blago u Skudar.

Sorkočević: Kizlar aga vodi pred Osmana krasne robinje. Najdivnija je Sunčanica, premda joj se na licu pozna veliki duševni bol. Videći je Osman, stade je pitati, koji su joj jadi i nevolje. Ona odgovara, kako žali za bijednim slijepim starcem ocem. Moli cara, da je pusti kući, kada nikako ne može da ga ljubi. Osman hoće da se pokaže veledušnim, te daruje slobodu Sunčanici.

Između dovedenih djevojaka izabra dvije Grkinjice, „kijeh s ljepotom resi pleme, ter sve nazva vjerenice". Dok se to zbiva, Krunoslava zatvorena u tamnici sa Korevskim ljuto ga kori s nevjere, jer da se zaljubio u Ljubicu, a nju, svoju vjernu Krunoslavu, zaboravio. Korevski je nastoji uvjeriti, da nije istina ono, što joj rekoše za njega, da on ljubi samo nju, te da će joj ostati vjeran do groba. Ona se tim uvjeravanjem primiri.

Ali-paša se povratio iz Poljske noseći uvjete mira. Stupa pred cara i veli mu, kako Poljaci prihvaćaju mir, ali prvi je uvjet miru, da se pusti na slobodu Korevski. Zato Rizvan-paša

dobi nalog, da odmah dovede sužnja Korevskoga. Rizvan-paša pripovijeda, kako je zatvorio zajedno s njim i nekoga Ugričića. I toga treba da izvede. Uto bane pred cara Sokolica. Ona je spremna slijediti ga u istok i prima njegovu ljubav. Dok se to zbiva, Rizvan-paša vodi oba zarobljenika, Korevskoga i Krunoslavu. Car prepozna odmah Krunoslavu, jer mu se bješe njezina slika usjekla u pamet iz lanjskoga boja. Udivljenjem car sluša njezinu pripovijest: kako je došla u Carigrad, da izbavi svoga dragoga, i kako je dopala tamnice. Car nagradi nju i njega za ljubav i vjernost, te ih pušta njihovim kućama.

Sad će Osman proslaviti svoje vjenčanje, uz to neka Dilaver spremi sve, što treba za put u Meku.

Mažuranić: Osman pita svoga zvjezdara Mahumet-Čelebiju, što kažu zvijezde za njegovo putovanje u istok. Stari gatalo čita iz arapskih knjiga, da caru prijeti radi toga putovanja velika pogibao. Pakao je svoje gnijezdo savio među janjičarima. Na to proroštvo car se kaže hrabar, prezire ga, ali kad u večer legne, spopadoše ga crne misli. U snu vidi sebe pred narodom, kojemu hoće da čita prorokove zapovijedi. Tad mu se pokaza Muhamed baš u času, kad je on čitao s prijestolja narodu volju svečevu, da ide u istok. Muhamed ga udari po licu i trgne mu iz ruke Koran. Uto se vrag bješe prometnuo u hodžu i stao napodan njegove postelje. Kad se car iz sna probudi, opazi hodžu i pripovjedi mu, što je snivao. Ovaj tumači caru srdžbu Svečevu, jer se hoće s kaurinom izmiriti. No ako je nakanio sklopiti mir samo zato, da može otići u istok i skupiti brojniju vojsku, da njome udari na kaure, neka se samo žuri. Hodža iščezne, a car dalje spava.

Jedna srda još nije pri poslu: ljubomornost. Strašna je to nakaza i silom i oblikom. Oko joj je postavljeno otraga, a sprijeda ne vidi, u srdžbi ne zna štedjeti nikoga, ko joj se suprotivi. I nju Lucifer šalje na posao. Prometne se ona u Bećir-haduma, koji stade Ljubici pripovijedati, tko je onaj Ugričić, što boravi s Korevskim u tamnici. Uvrijeđena i rastužena Ljubica kaže svomu ocu svoju ljubav i što je doznala od haduma. Otac bijesan, što je kaurin zaljubio njegovu kćer, posla u tamnicu krvnike, koji pogubiše oba sužnja.

XV Car sazva vijeće i javi, da je s Poljacima uglavio mir s namjerom, da kasnije još jače udari na kaure. No, jer Poljaci traže Korevskoga slobodu, nalaže car Rizvan-paši, da ga izvede iz

tamnice. Rizvan-paša snužden i žalostan pripovijeda, s kojih jada, s koje li sramote dade pogubiti sužnja. Ali tim smaknućem njegovi jadi nijesu svršili. Ljubica, njegova kći, doznavši za tu smrt, baci se strmoglavce niz kulu i dokonča život. Zato očajan Rizvan-paša nudi svoju glavu za glavu Korevskoga, pa ode iz vijeća.

Turci vijećaju, bi li primili zamjenu. Hodža misli, da se mora primiti i dati zadovoljština. Dilaver naprotiv veli, da car toga ne smije učiniti, jer bi povrijedio vjerska čuvstva. Između vjere Bogu i vjere Poljacima, treba očuvati vjeru prama Bogu. No dok oni tako vijećaju, dođe glas, da se Rizvan-paša sam ubio.

Eto Kizlar-age, sa zaplijenjenim robinjama. Jednu je na putu izgubio, Sunčanicu. Kad se ona glasno Bogu moljaše, da je izbavi sužanjstva, približi joj se bijeli hadum, otvori vrata njene sobe, uhvati je za ruku, odvede u han, predade putnicima, da je kući otprate. To bješe njezin brat, za kojega ona i otac joj mišljahu, da je poginuo. Njega Turci bjehu zarobili, on se poturči, u Sunčanici upozna svoju sestru, sažali mu se njezina sudbina, pa ne očitovav joj se od stida pusti je na slobodu i posla natrag k ocu. Kizlar izređa robinje pred carem. Car privede k njima Sokolicu, koja svojom ljepotom zasja kao sunce među zvijezdama. Car odabra za svoju prvu ljubu Sokolicu, a pored nje kćer Esad-efendije i kćer Pertevljevu, obje od gospodske loze. Napokon daje odredbe za putovanje u istok. Na tom putovanju će ga pratiti i Sokolica vikla boju:

> jer hrabrena nje desnica,
> svu će čuvat slavu i moju.

PJEVANJE ŠESNAESTO.

Vladar i puk.

> U kraljeva, ko puk scijeni,
> nije života draga i slatka:

1—4. *Ko puk scijeni,* odnosi se na život drag i sladak. Kraljevi ne žive onako mirno i slatko, kako misli prosti puk. — *Pomnja,* briga, diligentia. Rijetko u pl. Pjesnik se povodi za ital. cure. — *Sveđ,* provincijalizam kao i pomnja, svagda, veli se i sveđer.

svеđ su u pomnjah zamišljeni,
ne imaju mirna časa kratka.
5 Trijebi je, da bde noćnu tminu,
i za onijeh se, ki spe, bude;
za bezbrižnijeh da se brinu.
i za ispraznijeh misle i trude.
Mogući su svi s omrazom
10 suproć njima sveđ nemilom,
i nejaci hine obrazom,
a u srcu ih trpe silom.
sve što ih veća kripos slavi,
sve je veće ko ih navidi:
15 a i čestitos po naravi
ima zlobu, ka ju slidi;
tim ako su blage ćudi,
ter krvničku mrze želju,
ko zločeste šlju ih ljudi
20 među žene pod kudjelju;
toli se od njih pravda grli,
i pedepsa ne uzmiče,

5—8. *Bdjeti noć* se veli u narodu, ali *bdjeti tminu,* ne. Pjesn. veli mj. bdjeti tamnu noć, bdjeti noćnu tminu. — *Bude se,* krivo tumači Broz, da stoji mj. bdiju. Ne mogu spavati od brige, pa se bude. — *Isprazni,* tašti a lakoumni, koji na ništa ne mogu misliti.

9—12. *Mogući,* potentes, mogućnici. — *Omraza,* što i zavada:

Ne znaš kaka bilja od omraze,
da omrazim brata i sestricu (V. Npj. II. 15.).

Mogućnici nose uvijek protiv njih nemilu mržnju. — *Nejaci,* slabi, *hine,* pretvaraju se u licu, *obrazom,* tal. colla faccia, col volto. Ovdje pjesnik prikazuje sudbinu kraljeva, koje prati uvijek zavist, kako veli Livije: Invidia tamquam ignis summa petit: in caput consilii, in ducem incurrit (Hist. VIII. 31.).

13—16. Epifonema. Što je ko kreposniji i čestitiji, to je izvrgnutiji zavisti. — *Slavi,* u značenju tal. onorare. Sreću prati zavist. Sallustije veli: post gloriam invidia sequitur (Jug. LV. 4.).

17—24. *Ko zločeste,* nesposobne za vladanje. — *Pod kudjelju,* kao *pod* pušku. — *Toli,* ako pak. — *Ne uzmiče,* ne krati. — *Liče,* ličiti krv na koga, po južnim krajevima, arguere aliquem caedis:

tako Ciganin na mene krv ne *ličio* (D. Posl. 28.);

obličiti i t. d. U ovim kiticama je pjesnik rastegnuo onu latinsku: saepe latet vitium proximitate boni.

silnici se zovu vrli,
krv pravednu na njih liče.
25 Ako štedjet blago haju,
od lakomijeh stječu ime;
toli slugam darivaju,
razmetni su vidjet svime.
Puk je slijepac, koji oči
30 ne ima od svjeta i od razbora:
za istinu laž svjedoči
sred taštine i žamora.
Sveđ nekrepak, nigda stavan,
ljubi, mrzi, hoće i ne će,
35 trom, lijen, strašiv i pripravan
na pobune i na smeće.
Sad mir žudi, sad boj ište;
vazda hlepi na prominu:
sad uzvisi ko ga tište,
40 ko ga uzvisi, sad ukinu.
Ali kako tiho more
vik po sebi ne uzrasti,
dokli silni vihar s gore
ne smuti ga svojom vlasti:
45 puk u bitju smjernu tako
uzdignut se vik ne smije,
što na pomoć dmjenje jako
moguće mu glave nije.

28. *Razmetni se vidjet,* čine se raspikuće. Veli poslovica: nametkinja kućna *razmetkinja.*

29—32. Ova kitica veli ono, što čitamo kod Cicerona: Non est consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia. Ili što veli Seneca u „De vita beata“ c. II.: vulgus veritatis pessimus interpres.

33—40. Puk po svojoj naravi je nestalan, jer nema svoje volje. Kaže Livije: Nihil tam incertum, nec tam inestimabile est, quam animi multitudinis, (Hist. XXXI. 34.).

41—48. *Ne smije,* nema odvažnosti. — *Što mu nije* . . . jer, ili, dok mu nije na pomoći *dmenje,* poticanje, moćne glave: dok se ne stavi ne čelo svjetine jak muž. I Livije poredi svjetinu s morskom vodom: . . . multitudo omnis sicut natura maris per se immobilis est, ut venti et aurae cient: ita aut tranquillum,

S izgleda se tim ovoga
50 svak, tko vlada, sad nauči,
da nije se uzdat u nikoga,
stvar velika kad se odluči.

Mao izide glas najprvi,
ali u svačijeh ustih rasti,
55 ter čim odsvud većma vrvi,
sve obujmi svojom vlasti.

A istina je riječ na sviti,
da se zemlja kletvom klela,
da će otajstva sva proniti,
60 ka je čula i vidjela.

I tako se pronese glas, da je car odlučio odvesti vojsku u istok, da je onamo dade pogubiti. Kada pak iziđe zapovijed careva, da se carski šator, arhiv i blagajna prenesu iz Carigrada na protivnu obalu u Skudar, nastade među vojnicima žamor, iza žamora bukne nezadovoljstvo, onda tužbe svakojake na nj se stadoše valjati. Neki se tuže, da car troši na svoje miljenike, što bi morao davati svojim vojnicima za plaću njihova rada. Vojnici se ne plaćaju, nagrada, koja se davala za svaku neprijateljsku glavu, ukinuta je. Car obilazi ob noć krčme, da vidi, što rade njegovi vojnici, daje im se krivi novac mjesto pravoga.

U takovu govoru neki potiču na oružani otpor protiv carskih zapovijedi. Uzalud nastoji Ali-aga umiriti duhove i odvratiti ih od nerazboritih čina. Što se više on muči, da ih lijepim govorom osvijesti, oni bivaju to buntovniji, prijete i nje-

aut procellae in (populis, in exercitibus) sunt: et causa atque origo omnis furoris penes auctores est; vulgus contagione insanit. (Hist. XXVIII. 27.).

49—52. *S izgleda* . . . iz ovoga primjera. Kad se radi o velikim stvarima, ne valja se ni u koga pouzdavati.

53—56. Pjesnik opisuje famu, kako nastaje i raste; tako je prikazuje Vergil:

Fama, malum quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo:
Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit (Aen. IV.).

56—60. *Proniti,* mj. otkriti, pronijeti svijetom, razglasiti. Ova kitica sadrži poznatu nar. poslov. Zaklela se zemlja raju, da se sva otajstva znaju.

govoj glavi. Hoće da ga prisile pridružiti se njima. Ali vjerni aga voli pobjeći iz njihova kola. Oni onda svečano naglasuju, da se ne dižu protiv cara, nego protiv njegovih savjetnika. Sakupiše se pred džamiju sv. Sofije, i tu stanu zahtijevati glave paše Dilavera, careva učitelja i Kizlar-age. Ako ih car zadovolji i dade glave tih savjetnika, oni mu obećaju i dalje vjernost. S tim predlozima šalju k njemu za poklisara Jahiju muftiju, čovjeka vješta u turskim zakonima. On se morade preko srca odazvati njihovu pozivu.

Osman je među svojim ljubama; slavi pir. Tad bane k njemu Jahija, koji smjerno kaza caru, što buntovna vojska od njega traži. Car u kratko odgovori: ako su moji vojnici željni krvi, neka tu žeđu ne gase u krvi mojih prijatelja i savjetnika, nego u krvi mojih dušmana. I tako prođe taj dan.

PJEVANJE SEDAMNAESTO.

Kad je nastao mrak i tišina zavladala nad Carigradom, Osman okružen od šest vezira i ostalih poglavica u carskom divanu, pita ih što mu savjetuju, da čini u teškim prilikama, koje snađoše carstvo s pobune vojnika, pa zaključuje znamenitom epifonemom:

Carstvo se u vas me vjeruje
Vaše riječi drži istine:
A znam tko se sam svjetuje,
Da bez svjeta sam pogine.

Prvi se diže veliki vezir Dilaver, da u veoma vješto sastavljenu govoru dokaže, kako car radi svoga ugleda ne smije popustiti pobunjenoj soldačiji. Te mu svjetuje:

S nabunjenim, da se slidi
način samo od osvete
Bije se zmija, ka ti u skutu
svije se u krug, da te peči,
otrovanu ranu ljutu
gvožđje i oganj samo liječi.
A najjače carstvo svako
satrće se s raspa plaha,

ako ograđeno od svud jako
nije od bojazni i od straha.[1]) (187—196.).

Iza Dilavera se diže prijašnji veliki vezir Husein paša, koji iznosi posve protivno mišljenje, jer:

veće oči veće vide,
veće ljudi veće znaju (231—2.).

On se iz ove pobune boji za samo carstvo:

jer velekrat iskra mala
mnogi je oganj razgorjela (263—4.).
A kad stoji, sve da izgine,
izgubit je koris malo:
tač pomorci svjesni čine,
dio mećući nose ostalo. (268.).

Zato predlaže, da se udovolji zahtjevu buntovnika, pa neka im se dadu njihove glave. Ne smije se ova pobuna uzeti na laku ruku:

Često ravan put se čini
hridi strmijeh sred litica,
a lav mnokrat u planini
pića ostade drobnih ptica. (281—84.).

Lakše je caru nadomjestiti svoje paše i vezire nego li vojsku, jer ne može pozvati na vojnu protiv neprijatelja čobane i poljske težake; treba dugotrajne vojničke vježbe, da se stvori prava vojska. Nije svak za vojnika. Pa zaključuje: neka se između dva zla odabere manje, to jest, neka se dadu glave zahtijevane od buntovnika:

Nu bih isko s dobrom sprva
Nabunjenje gasit ovo,
u ognju polak suha drva
da ne izgori i sirovo.
A pedepsam i osvetam

[1]) Kod Tassa nalazimo istu misao:

Cade ogni regno e ruinosa
È senza la base del timor ogni clemenza (V. 39.).

A prije Tassa i Gundulića reče to isto Tacit: In multitudine regenda plus poena quam obsequium valet.

uzet korit jače od sebe,
nije drugo nego štetam
sramotit se bez potrebe (397—404.).

Osman hoće da spoji oba savjeta: neka se ne popušta, ali neka se na lijep način i bez krvi nastoji ugušiti bunu, te traži od svojih vjernih, da mu kažu način, kako će to provesti:

Stvar je mučna, ali to je,
što ugodno vam bit ima;
er velika djela stoje
namijenjena velicima (425—28.).

Dilaver opet ustaje, te naglasuje pogibao u krzmanju:

tko brijeme ište, više puta
brijeme izgubi, sreću izgoni. (435—36.).

Ali kad car prihvaća taj put, onda svjetuje, da se njega skine s velikoga vezirstva, te da se predade opet Huseinu, i to neka bude zadovoljština puku, neka car objavi, da je odustao od putovanja u istok. Nu car ne prima ni toga prijedloga, nego odredi, da se njegovi savjetnici ograde dobrom stražom, a sebe ostavi bez vojnika uvjeren, da njemu ne treba straže, uz to će čekati razvitak događaja.

Dok je vijećalo u carskoj palači, Mustafina mati bješe dala pozvati k sebi Daut-pašu, za Mustafe cara velikog vezira.

Daut-paša.

525 U hrvatskoj zemlji ovi
od krstjan se rodio biše;
kleti Turci vitezovi
djetetom ga zaplijeniše,
i jer im se lijep objavi,
530 caru su ga poklonili,
ki ga sa inom djecom stavi
u raskošni saraj mili,

525—40. *U hrvatskoj zemlji. . .* povjesničar Hammer Purgstall veli, da je Daut-paša bio rodom iz Bosne, gdje ga Turci uzeše u janjičare, kako pripovijeda i Gundulić, zato veli, da je rođen u hrvatskoj zemlji. — *I jer im se lijep objavi,* jer vidješe, da je lijep. — *Nadjede mu Daut ime.* Daut je isto, što i David

ter s ljepote kojom sjaše,
poturči ga u isto vrime;
535 jer mu dušu zanošaše,
nadjede mu Daut ime,
pod imenom slacim tako
bludni Murat u toj doba
objaviti hteć svakako
540 da on rob je svoga roba.

Tuj uzraste, otle izide
pomilovan dobrom svacim,
čim ga svijetla puci vide
među sucim i junacim.

545 Vezijer u miru, a u boju
bio je carski vojevoda,
za ljubovcu sestru svoju
sultan Ahmed još mu poda.

Nu er ne dobi on s desnicom,
550 ni s junaštvom, ni s kriposti,
neg' li samim ženskim licom
sve te časti i milosti,

s lica milos čim poginu,
s njom i carska ljubav straja;
555 nu uzdržahu svu visinu
još sultane od saraja.

Kad smagnutje tuđa blaga,
ćud opaka, svijes ohola,
učiniše caru, da ga
560 s vezirskoga smakne stola,

a znači mio, drag. — *Murat,* o kojem govori, jest Murat III. pradjed Osmanov, koji umrije god. 1595. Bijaše zaljubljen u Dauta tako, da mu je bio rob, t. j. činio mu je sve na volju.

541—44. *Pomilovan,* obdaren milostima. — *Čim,* zbog toga; *svjetla,* vide ga t. j. u časti, među carevim savjetnicima.

554. *Straja,* prestane, *s* privativum.

555—56. Kad počne starati, izgubi carevu milost, *nu uzdržahu svu visinu,* njegovo dostojanstvo, *sultane,* žene carskoga roda.

557—64. *Smagnuće tuđa blaga.* Smaga, smagnuće u Dalm. znači: žarka želja; *svijes,* narav. — *Učiniše caru . . .* mj. učiniše da ga car, konstr. analogna talij. mi fecero (indussero) allontanarlo; *smakne,* smaći, smaknuti u juž.

tim po smrti cara Ahmata
vrh carskoga stola očina
on Mustafu stavi brata,
a Osmana smaknu sina.

565 Ali opeta Osman, kada
carsku očinu sablju opasa,
smaknu njega, da nikada
ne uzmakne svijetla obraza.

Nu Dautov sin, sultana
570 koga mu je porodila,
vrsnik mlada cara Osmana
i drug mili u sva dila,

vernom službom, dvorbom dugom,
i kreposti vrijednom svakom,
575 zovući se robom, slugom
carskim, a ne vik rodjakom,

umoli se, da opet njega
pomiluje car čestiti,
ki rumskoga beglerbega
580 ne krati ga učiniti.

krajevima snimiti, dići, demere: smaći pecivo s ražnja. — *Stola,* dostojanstva vezirskoga. Metafora je uzeta iz zapadnih običaja. Turci nijesu imali posebne, određene „stolove" ili stolice za dostojanstvenike. — *Tim,* radi toga. Iz ovih kitica nije jasno, da li su pohlepa za tuđim imetkom, *ćud ohola* i *svijes opaka,* bile u Ahmetu ili u Dautu. No iz konteksta dalje se vidi, da je Daut bio pokvaren čovjek.

568. *Ne uzmakne svijetla obraza,* Osman ga je dao zatvoriti i čuvati, da mu ne izmakne iz Carigrada, s pogleda, nadzora.

569—80. *Dautov sin,* po vrhovnim načelima osmanske politike, ženski rod sultana nije smio imati poroda. Ako bi koja sultana, udata za visoka carskoga dostojanstvenika, rodila sina, taj se morao odmah ubiti, da se tako ukloni pogibao, da nastanu unutarnje revolucije, razdori u carskoj kući. Zato je nevjerojatno, da je Daut imao sina od sultane, kako veli pjesnik. — *Vrsnik,* što i vršnjak, istih godina. — *U sva dila,* u svim djelima. — *Zovući se,* tal. professando si, *a ne vik,* nikad, *rođakom,* sin Dautov, kao sin sultane Ahmetove i Mustafine sestre, bio bi rođak Osmanu, tetkin sin. No on se nije usudio nazivati se carevim rođakom iz strahopočitanja i služništva. — *Rumskoga* rumilskoga, beglerbeg je namjesnik carski, upravitelj jedne pokrajine. Prvi upravitelj u carstvu bijaše rumilski. — *Ne krati ga učiniti,* cijela je konstrukcija tal. Non rifiutò di farlo luogotenente.

Nu pobune ove silos
probudi u njem misli hude,
pri sramoti da u njoj milos
i čas novu da zabude.

585 Tim u gluho doba od noći
priko straže, ku privari,
vješto i skrovno hotje proći
on u ženski saraj stari,

gdje ga zvaše tad svekrva
590 na svim strašne dogovore:
da Osmanu caru sprva
carstvo otmu, pak ga umore.

Ona u taj čas, ko ga ugleda,
pođe u potaj s njime strane,
595 da ne čuju njih besjeda
ine robinje i sultane.

Kad bjehu na osami Mustafina mati stade poticati i dražiti Dauta protiv Osmana. Dokazuje mu, kako je njegovo pomilovanje djelo „Osmanove bludne nečistoće prama njegovu sinu; to mu je sinu plaća sramote". Ali ko jamči, da se car ne će preokrenuti:

Neprijatelja mučećega
boj se kad te časti odviše;
sad te penje, da iz višega
dublje pak te satariše.

583—84. *Pri sramoti* . . . zaboravio je carevu milost i novu čast, te je volio sramotui zdaje. — *Da zabude,* zabiti, -budem, na jugu, zaboraviti: ne zabudi na kojoj si. Veli poslovica: Mao je rat od drače, ma koga ubode, mučno zabude (D. Posl. 59.).

588. *Ženski saraj stari.* Za Gundulića su bila u Carigradu dva saraja: stari, eskisaraj, što ga je digao Muhamet II., iza kako je osvojio Carigrad 1454. Novi saraj je drugi carski dvor, što ga je bio počeo graditi isti Muhamet II. Kad bi car umr'o, njegov nasljednik bi sve ženskinje, osim svoje majke, sultane valide, smjestio u stari saraj, u kojem su prije sjedjeli carevi. Tako je Osman, opasavši sablju Prorokovu, iza Mustafe, dao njegovu majku smjestiti u stari saraj. Zato je Daut otišao u taj stari saraj na razgovor k Mustafinoj majci.

589—96. *Svekrva,* Mustafina mati nije bila Dautu svekrva i kad bi se bilo izvjesno znalo, da je ona bila mati njegove žene. U tom slučaju bi bila punica. — *Sprva,* najprije. — *Podje u potaj š njime strane,* potaj strane, potajne strane. Potaj je pjesnikova kovanica.

Ako misliš, miso je tašta,
da si u prednjoj opet slavi
rana otrovna ne zarašta,
da obilježja ne ostavi.

Tašta i osvetljiva žena stavlja Dautu pred oči, ako sada sruši Osmana, da je sebi osigurao carsku vlast za cio život, jer Mustafa će biti car samo po imenu, a on činom. Poslije Mustafine smrti, carstvo će pasti na Dautova sina, kao ravna i zakonita nećaka Mustafina.

Jakno plahi sjever kada
priko mraznijeh gora ulijeta
715 u dubravu listopada,
u ku se oganj jur upreta,

silno dmjenje vihra bijesa
sve razgara i raždiže,
pali, prži, do nebesa
720 strahovite plame diže:

713—24. *U dubravu listopada,* listopad je suharje, koje otpada od šume, suha dubrava; *upreta,* upretati, staviti vatru pod suvarje. — *Dmjenje,* duvanje: *vihra bijesa,* bijesna vihra; *raždiže,* kao uždiže, od užditi i uždizati, upaliti užeći, užižat. *Prli,* prlji, pali, žeže:

Najgore prli ugljen pokriveni (D. Posl. 68.).

Ovo poređenje nalazimo i kod Homera i kod Vergilija. Homer poredi bješnjenje Hektorovo s ognjem u dubokoj planinskoj česti:

Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ
Οὔρεσι μαίνηται, βαθέης ἐν τάρφεσιν ὕλης· (Il. XV. 605—606.).

Agamemnona isto tako poredi s pustošnicom vatrom, kad u šumu punu stabala padne i vjetar nju posvuda raznosi i valja:

Ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ,
Πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
Πρόῤῥιζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ;
Ὣς ἄρ' . . . (Il. XI. 155—57.).

Ili još jasnije:

Ὡς δ' ἀνὰ μαιμάει βαθέ' ἄγκεα θεσπιδαὲς πῦρ
Οὔρεος ἀζαλέοιο, βαθεῖα δὲ καίεται ὕλη,
Πάντῃ τε κλονέων ἄνεμος φλόγα εἰλυφάζει . . . (Il. XX. 490—3.).

Tu poredbu imade Vergilije u Enejidi na dva mjesta:

Velut optato ventis aestate coortis
Dispersa immittit silvis incendia pastor,

tako planu na riječi ove
otprije užežen Daut vrli:
veće u srcu kupi, zove,
buni, davi, kolje i prli.
725 Odgovara: „Na visinu
carsku istom da se uzide,
svi razlozi neka ginu,
vjera i pravda po tleh ide!
Ah, prije dođi čas ugodni,
730 da ja ukažem sred bojnika,
časni ljudi i slobodni
ko svete se od silnika!
Nu govorit djela gdje će,
suviše su sve besjede:
735 ostaj s bogom, pođoh veće,
car Mustafa da se izvede.
Zautra nam je carstvo u ruci,
sresti ga ću ja bez straha!"
I u ovoj se veće odluci
740 krenu brži vjetra plaha.

PJEVANJE OSAMNAESTO.

Vojnička buna.

U rano jutro se pobunjeni vojnici sakupiše u zbor i staviše na „zakona razumnike" pitanje: ako car hoće da prenese

Correptis subito mediis extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos (X. 405—8.).
Velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam . . . (XII. 521—22.).

725—28. Ova sentencija je izvađena iz one Plutarkove: Si ius aliqua causa violandum esset, dominandi causa violandum foret. Ovako govori neobuzdana težnja za vlašću.

737—40. *Zautra,* s jutra; što danas ne bude, bit će zautra (D. Posl. 121.). — *Sresti ga ću ja bez straha;* carsko je veličanstvo tako veliko, da ga se moraš prepasti i kad ti u susret ide; odatle strahopočitanje. Čovjek se boji i velike sreće. Daut ne osjeća toga straha.

iz carskoga grada blago, zakone i sjedište i ako se on vjenča, mjesto robinjama, sa trim pravim ženama, što za taj slučaj određuje zakon? Odgovoriše, da takav čovjek nije car. Time proglasiše Osmana svrgnutim. Iza njih ustaje Daut paša te plamenim govorom pozivlje vojsku, da ga slijedi, da uzpostave u vlast Mustafu, kojega su protuzakonito skinuli s carstva, zbog čega i stigoše tolike nedaće tursku vojsku i carevinu.

Jak na vjetra silna dmjenje
more uzavri na valove:
tako uzraste svačije smjenje
na otrovne riječi ove.
185 Svak se uzbuni, svak razgnjivi,
posta žamor, pače sva se

181—88. *Uzavri na valove,* kao: kopa *na* stogove, konj *na* groševe. — *Smijenje,* hrabrost. — *U strašive vapeć glase,* vičuć strašnim riječima. Ovu poredbu je pjesnik upotrebio već u XVI. pj. 300—308.:

Jak na dmenje od sjevera
kad zapjeni sinje more,
sila silu dočim tjera,
vali uzrastu kao gore:
Tako uzbuča sav puk ovi
na besjede age vjerna,
teku, srnu, svi smioni
puni gnjeva . . .
s golom sabljom u desnici . . .

Poredba je poznata Tassu:

Qual s' ode in riva al mare, ove confonda
Il vento i suoi coi mormorii dell' onda (V. 28.).
Della gente per l' aria un mormorio s aggiri . . .
. . . quale infra gli scogli e presso ai lidi
Sibila il mar percosso in rauchi stridi (III. 6.).

I Homer veli, da se ahejska vojska na govor Agamemnonov zaljulja kao more Ilij. II. 142—50.:

῞Ως φάτο, τοῖσι δὲ θυμὸν ενὶ στήθεσσιν ὄρινεν
πᾶσι μετὰ πληθύν . . .
κινήθη δ' ἀγορὴ ώς κύματα μακρὰ θαλάσσης,
τὰ μὲν τ' εὖρος τὲ νότος τὲ
ὤρορ' ἐπαΐξας πατρὸς Διὸς ἐκ νεφελάων . . .
῞Ως τῶν πᾶσ' ἀγορὴ κινήθη· τοὶ δ' ἀλαλητῷ
ἐσσεύοντο . . .

Čitamo u Ilijadi još tu istu poredbu za prikaz bučne vojske (XIV 393—401.). U Enejidi je također ta ista poredba više puta upotrebljena:

Fluctus uti primo coepit quum albescere vento
Paulatim sese tollit mare et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo (VII. 528—30.).

I na mnogo drugih mjesta.

vojska užeže u plam živi,
u strašive vapeć glase.
S golom sabljom u desnici
190 svak za ljudskom krvi smagne,
hrle naglo svi kolici,
da prije car se s stola izagne.
Daut im je sto naprijeda,
gdi on obraća, kud on ide,
195 bez obzira i bez reda
svi ga u skupu slidom slide,
tere oholo tijekom skače,
skokom plahi vjetar tjera,
i nasrće na polače
200 hrabrenoga Dilavera,
a to, er ima glase istine,
kako mudri vezijer oni,
čim poplaha prva mine,
isprid vojske tuj se ukloni.
205 Dilaverov dvor po srijedi
među lijepim obgradami
na uznositu mjestu sjedi,
ko u prstenu dragi kami.
Ima ženski stan ponase,
210 i raskošne perivoje,
i okolo sve to uza se
jedan velik mir opstro je.
Jaki sobom odasvudi
u obzidi se tvrdoj kaže;
215 nu još tvrđi s mnoštva od ljudi,
kijeh ga opstiru jake straže.

197—200. *Tijekom skače,* poredba u instr. kao da trče. Tako naglo ide, da pred sobom *vjetar tjera.* — *Čim poplaha prva mine,* dok mine prva provala vojničkoga bijesa.

207. *Sjedi,* tal. siede, sagrađen je.

209—20. *Ženski stan,* harem; *ponase,* obaška, odijeljen od stana vezirova. Turci imaju ženske stanove odijeljene od općega stana, ali ovdje je i zgrada bila posebno građena. — *I okolo sve to uza se,* poredi: i uza sve to, što je ženski stan posebno građen, *opstro je,* lat. circundedit murum, ob-strijeti, *mir*

Tim što dosle u okolo
ima same bijele mire,
sad ga strašno i oholo
220 gvozdje i oganj svega opstire.
Ovdi Daut najprije svrnu
s nabunjenom vojskom svojom,
i naripi i nasrnu
s krvavijem ga rvat bojom
225 vapeć s kletvom od sve vjere:
„Na sramotu Osmanovu
danas ću ti, Dilavere,
skučit glavu pod sablju ovu!
Kri se, gdi hoć', bježi, hodi
230 u gore, u zemlju, u dno pakla,
od smrti se ne oslobodi:
junačka te ruka zakla!"
U toliko vapaj vrli
od viteza svijeh se začu,
235 svaki naprijed silom hrli,
vrata i mire valjat skaču.
Nu iz oblaka ljutih strila
zgar godina stište crna,

zid. — *Sobom,* od sebe, po sebi; *kijeh,* ljudi, *opstiru ga jake straže,* koje mu bješe dao Osman. Zato što je taj dvor Dilaverov imao *u okolo bijele mire,* zato navališe na nj sada gvožđem i ognjem. Zavist, što imade lijepu palaču, potače njegove protivnike na borbu protiv njega.

221—232. *Naripi,* nahrupi, iznenada bane. — *Krvavijem ga rvat bojom,* tal. combattere alcuno con guerra sanguinosa. — *Vapeć kletvom od sve vjere,* kunući svojom vjerom, dinom i imanom. Što Daut dovikuje Dilaveru, to je isto doviknuo Argant Tankredu:

Ben tosto. dice . . . vedrà, da questa mano,
Ad onta del suo Dio, l' arme spogliarsi. (Ger. Lib. VII. 54.).
Fugga pur nel centro e in mezzo all' onde,
Che non fia loco, ove securo il lassi (Ib. VII. 85.).

237—248. *Zgar godina stište crna,* sa zidina stište, navaljuje crna oluja Godina za vrijeme u značenju lat. tempestas, tal. tempesta: kamenje i puščana zrna padahu kao grad. — *Štit pereni,* štit sa perima; pereni mj. perni, epitet buzdovana. Odatle je pjesnik valjda i prenio na štit. Ovaj opis je veoma sličan opisu navale križarske vojske na zidine Jeruzolima kod Tassa:

grada od stijenja pade sila
240 i od ognjenijeh smrtnijeh zrna.
Strijela oblaci, gradi ognjeni
dižu se i odzdal raste bijenje;
vrhu glave štit pereni
drži se od svijeh, svak se penje,
245 Nu tko ište pripet prvi,
prvi pada; ali opeta
naripljuje vas u krvi,
i smrt silom svoju sreta.
. . . .
Trikrat vojska sva odmetna
dođe pod mire i u nje lupa,
315 i tolikrat opet štetna
nazad uspreza i ustupa.
Tako kad mniš, kraj proždrijet će
val srditi mora sinja,
razbijen bježi natrag veće,
350 razljeva se i raščinja;
nu jakno opet val uzrasti,
i vraća se protiv kraja:
tako odmetni istom vlasti
sveđ nasrću i ustupaju.

Incominciaro a saettar gli arcieri
Infette di veleno armi mortali,
Ed adombrato il ciel par che si anneri
Sotto un immenso nuvolo di strali. (Ger. Lib. XVIII. 68.).

I Tasso spominje *gragnuola spessa di saette piove* Ib. 71., *ancor che in lui ruini di pietre un nembo.*

313—324. Tri puta je pobunjena vojska pokušala uzeti na juriš Dilaverov dvor, ali je bila uvijek suzbijena. — *Štetna,* poražena sa štetom, tal. con danno. — *Usprega*: uspregnuti, uspreći, uzmicati. — *Istom vlasti,* istom snagom. Ova je poredba obrađena već u Enejidi:

Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terram scopulosque superjacit unda
Spumens extremamque sinu perfundit arenam,
Nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
Saxa fugit litusque vado labente relinquit;
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes,
Tertia sed postquam . . . (Enejida XI. 624—30.).

325 Ńu Arbanasin Derviš uto,
spaholjanska glava prika,
s golom sabljom prijeteć ljuto,
skoči naprid i zavika:
„Ko nije žena od junaka
330 i svijeh prikor i smetište,
slijedi, gdje ma ruka jaka
put mu otvorit prostran ište!“
Ovo izrekši van ismuca
svijem veliku jednu gredu,
335 i na udorac nje da puca
mir, navali š njom u ijedu.
Snažno srce ne ima straha,
na sramotu pače od smrti
usred krvi ruka plaha
340 teškijem panjem lupa i vrti.

Tu je poredbu nekoliko puta upotrebio Homer, da usporedi uzmicanje vojske pred zidinama grada Troje. Ilijada: II. 206—210.; XIV. 394—95.; XV. 617—22.; XVII. 746—752. Takove i u ovom smislu upotrebe te poredbe nemamo kod Tassa.

325—28. *Arbanasin Derviš.* Derviša pominje pjesnik u IV. pjev. (101—12.).

Sada i tada vrh njih (spaholjana) stoja
glava Derviš junak jaki.
Jaki junak, ali koli
jak podhiban caru svomu;
er bi uzrok ovi oholi
svemu raspu turačkomu.
On s junacim svojim uzmače,
cara ostavi on najprvi,
on omasti najprije pače
mač poljački turskom krvi.

329—32. Poredi: tko nije žena i prijekor i smetište svih junaka, slijedi . . .

333—44. *Van ismuca,* iznese van; *svijem,* posve; *na sramotu od smrti,* na prezir smrti. — *Izboritijeh, izborit,* a veli se i oborit, izbran, odličan. Ovaj čin Dervišev veoma je sličan onomu, što ga za opsade Jeruzolima učini Rinaldo Tassov:

In disparte giacea *eccelsa trave,*
Ver la gran porta il cavalier la mosse,
Con quella man, cui nessun pondo è grave,
E recandosi lei di lancia in modo,

Izboritijeh množ viteza
na pomoć mu odsvud teče.
odsvud se rve i poteza
strašno drvo svak čas preče.

345 Nu u to odzgar stijena jaka
Aliji glavu svu rastuče;
harba Mehmeta, a Duraka
zgodi puška, ka na nj puče.

Resulju se čelo smeči,
350 prsnuše oči Husainu,
Bećir strilom probijen ječi,
hridna Omera hrid prikinu.

Na Redžepa kuk se obali
i istište mu van utrobu;
355 u stijenju su mnogi ostali
ukopani živi u grobu.

Jakno davnji dub u gori
na godini zlom veomi,
kad na nj vihar silu obori,
360 kad mu grane svija i lomi,

ter mu okolo na brjegove
po tleh leže listje i hvoje:

Urtò d' incontro impetuoso e sodo . .
Ruppe i serragli, ed abbattè le porte . . .
Per la dischiusa via la gente inonda,
Quasi un diluvio, e il vincitor seconda (XIX. 36—37.).

Ovaj opis jurišanja na grad imade sličnosti i u XVIII. pjev. Tassovu. (80—81.).

345—56. *Harba,* koplje okratko za džilitanje. — *Hridna Omera,* jaka kao hrid, stijena, danas velimo kršna. — *Kuk,* pećina, koja strši; greda. Takove slike nalazimo i kod Tassa:

Quando avventato fu dall' alta mole
U gran sasso, che fu *parte d' un monte,*
E tra lor colse sì, ch' una percossa
Sparse di tutti insieme il sangue e l' ossa (XVIII. 88.).

357—68. *Davnji,* danas davnašnji, davan, -na, -no, poznat je i nar. pjes.

Na selište davno razbojište (Npj. III. 275.).

Na godini zlom, na veoma zlu vremenu. — *Naripljeni miri,* miri, na koje je bila navala. Naripjeni tal. assaliti.

tač s navale teške ove
naripljeni miri stoje.

365 U krvi i ognju svudje ljudi
valjaju se na sve kraje,
i od mrtaca odasvudi
podigla se gomila je.

Borba Derviša sa Dilaver-pašom.

Derviš aga bješe sam provalio u dvor Dilaverove palače i smaknuo sila braniča. Uzmakoše od straha buntovnici, ostade sam Derviš, da se napoji Dilaverove krvi. Sad izađe u borbu Dilaver:

Ovu poredbu nalazimo najprije u Ilijadi i to nekoliko puta u varijacijama.

῞Ως δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιν
Οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην
Φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν
Αἵ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
Ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων,
῞Ως Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες . . . (Il. XVI. 765—70.).

Isporedi još Il. V. 560.; XII. 131—136.; XIII. 178—181.
U Enejidi pak čitamo:

Ac velut annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc.
Eruere inter se certant; it stridor et altae
Consternunt terram concusso stipite frondes . . .:
Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur . . .
Et magno persentit pectore curas;
Mens immota manet . . . (IV. 441—49.).

A u Tassovu epu:

Come nell' Apennin robusta pianta,
Che sprezzò d' Euro e d' Aquilon la guerra,
Se turbo inusitato alfin la schianta,
Gli alberi ruinando intorno atterra:
Così cade egli e la sua gloria è tanta,
Che più d' un seco trae, a cui s afferra (Ger. Lib. IX. 39.).

Tasso se očito poveo za Katulom, koji u svojoj argonautici (105—9.) pjeva

Nam velut in summo quatientem brachia Tauro
Quercum aut conigeram sudanti cortice pinum
Indomitus turbo contorquens flamine robur
Eruit, illa procul radicibus exturbata
Prona cadit, lateque, et comminus omnia frangit.

Vrijedni junak vezijer slavni
490 bi razgnjivljen veomi priko,
da sam jedan njegov glavni
neprijatelj smije toliko.

„Sad ćeš vidjet - prijeteć vika -
odmetniče carski kleti,
495 od careva namjesnika
ko se carska vjera sveti!"

Glas grom, sablja trijes ognjeni,
silni je vihar ruka plaha,
silni vezijer i hrabreni
500 kom smrt prijeti sred zamaha.

Ali udorac teški tada
bijesni Derviš u štit prima:
iskre meće tvrda nada,
siva, i od munje sliku ima:
505 škriplje, reži, pjeni priki
čim se čuje bit i korit;
riječ zameće; nu veliki
ijed mu ne da progovorit.

U obje ruke sablju hvati,
510 i vrh glave diže gori,

495—96. Vidjet ćeš, kako carev namjesnik znade osvetiti vjernost caru nad odmetnikom. — *Carska vjera,* vjernost caru.

496—500. Hipotiposis Dilavera: glas mu je kao grom, sablja bije kao trijes, ruka, kojom silni i hrabreni vezir prijeti smrt zamahom, jest brza kao vjetar. Pjesnik veli i za Korevskoga, da mu je:

Grom u glasu, trijes u ruci (V. 72.).

Tako Tasso prikazuje Rinalda:

Parve un tuono la voce, e il ferro un lampo,
Che di folgore cadente annunzio apporte (Ger. Lib. V. 27.).

Lampo nel fiammeggiar, nel romor tuono,
Fulmini nel ferir le spade sono (Ib. VI. 48.).

Pojedinih dijelova te slike nalazimo i kod Homera i kod Vergilija.

503—04. *Iskre meće tvrda nada,* iz štita, što ga Derviš podmeće udarcima Dilaverovim, frcaju iskre, kao iz tvrda kremena, kad u nj udara tvrdi nad.

505—08. *Priki,* t. j. Derviš prijeki bije i kori, psuje škripeći, režeći, pjeneć se. — *Riječ zameće,* počinje govorit, ali od velika jeda ne može.

i da život njom prikrati
Dilaveru, silno je ori.

Hrli vezijer hitro ustupa,
tim ga udorac zli ne stignu,
515 ki, čim teško o tle lupa,
odmetnika do tli prignu.

Ovi skače hr'o naprijeda
i na vrat mu sablje nosi
vapijući, da se prida
520 i da kajan milos prosi;

ali on je s vrata odbija
sabljom svojom, ter vapije
malo skačuć: „Čut ćeš, čija
riječ i sablja veće smije!"

525 Dilaver mu opet jače
drugi udorac rve odzgara:
nu opet Derviš štit podmače,
i udren prijeko, prijeko udara.

Dugo bijenje i krvavo
530 među njim se ovdi ulaga;
da protivnik nije zdravo,
natječe se svačija snaga.

Neprijateljsku ruku gleda
bistro oko; a što vidi
535 oko bistro, ondi ureda
laki stupaj skokom slidi.

512. *Silno je ori,* spušta je kao grom. Ovaj zamah Dervišev na Dilavera nalazimo u mejdanu Arganta sa Tancrediem:

La man sinistra alla compagna accosta,
E con ambe congiunte il ferro abbassa,
Cala un fendente . . .
. . . Tancredi alla percossa intento,
Se ne sottrasse e si lanciò in disparte.
Tu, dal tuo peso tratto in giù col mento
N' andasti, Argante, e non potesti aitarte . . (XIX. 23—24.).

526. *Rve odzgara,* surva, tal. cala,

531—32. Jedan i drugi se natječu, da svladaju svoga protivnika, da ne ostane neozlijeđen *(zdrav).*

. Svak čas na ovu, na onu stranu
ruka štitom vrti i vije.
ter sva mjesta pod obranu
540 od različijeh zasjed krije.

Glavu ište, k nogam leti
plahi zamah u privari,
sad nogami opet prijeti,
a po glavi hrlo udari.

545 Ko se u to zbuča i skupi
odsvud mnogi broj viteza,
na Derviša svaki stupi,
da ga ubije svak poteza.

„U nj ne tič'te, — vezijer glasi —
550 ma ga sablja ubit ima!"
pače da se ne porazi,
svačije udorce u štit prima,

tere glavna neprijatelja
branitelj se on postavlja,
555 i slobodit sva je želja
smrti, komu smrt pripravlja.

Ali Derviš videć veće,
da je učinio sve što je mogo,
i da iz ove ima smeće
560 sve rasutje izit mnogo,

vrteć sabljom uokolo
svak čas nazad hitro uzmiče,

549—56. *Da se ne porazi,* da ne ostane poražen, ubijen. — *Sva je želja,* njegova je želja, tal. suo. Slično Tancredi odvraća ostale križare od napadaja na Arganta:

> Cessate pur di molestarlo or voi;
> Ch' è proprio mio più che commun nemico,
> Questi ed a lui mi stringe obbligo antico.
>
> — — — Fa il rancore
> L' un nemico dell' altro or difensore . .
> E con lo scudo il copre (Arganta): e Non ferire,
> Grida quanti riscontra anco lontano. (Ger. Lib. XIX. 5—7.).

560. *Sve rasuće izit mnogo,* da imade iz ovoga dvoboja nastati njegova velika nesreća, smrt.

proz oružje ter se golo
protiskuje i protiče.

565 I ko tako veće izide,
gdje najniži miri stoje,
zgar niz tvrde skoči zide,
i usrnu među svoje,

Dilaver se smjenstvu čudi,
570 pak vapije: „Ah, tako li
na visinu stupit hudi
padajući scijeniš doli?"

Ljuto u srcu svom se smuti,
i zavika Derviš jako:
575 „Za jače se podignuti
čas je i koris pasti ovako;

nu ja tebe pala vidim,
za vijek veće ne ustati,
da se kriješ na tijem zidim,
580 neg' pod zemljom da ideš stati."

„Lažeš, carski odmetniče,
da ma vjera puna slave,
kom se djela moja diče,
sveđ ti ne će stat vrh glave."

585 Vapi oholi: „Sad ćeš vidit,
što je velim, je li istina!"
Dilavera hoće slidit
priko mira i visina,

nu ga ustavlja Daut silom:
590 „Ustrpi se — veleć — malo,

570—72. Ti, hudi čovječe, misliš padajući niz visinu uspeti se visoko. U ovoj antitezi pjesnik izrazuje sarkazam.

575—80. *Čas je i koris,* časno je i korisno. — *Da se kriješ na tijem zidim* . . . Ovako je i Daut paša prijetio Dilaveru. Tako Tancredu Argante. Vidi bilj. stih. 221. Još Argante veli Tancredu:

> Fatti scudo dei tuoi, trova in aiuto . .
> Che non potrai dalle mie mani, o forte
> Delle donne uccisor, fuggir la morte (Ger. Lib. XIX. 3.).

581—84. Značenje je ove kitice: lažeš. — *Menti!* Dovikuje Rinaldo Gernandu (V. 26.), da moja vjernost, posvjedočena dičnim djelima, ne će ti *stat vrh glave,* ne će te pogubiti. Tal. star sul capo, svladati koga.

doskoro ćeš kazat dilom,
čije gospostvo veće je palo.

O ma bratjo, o junaci,
slijedite me svi jedino:
595 kad nam glava bude u šaci,
pod nogami sve nam je ino:

i da to se zbude prije,
ptica u kajbi zatvorena,
penjimo se vidjet gdi je,
600 ne gubimo man vremena!

Prista, i odletje, da sve opali
u ognjena slici zmaja,
razbijati ter navali
tvrda vrata od saraja,
605 naprijed k carskijem polačami
leteć jakno poplavica,
koja sobom lijes i kami
smuca oreć se vrh litica.

PJEVANJE DEVETNAESTO.

Buntovni vojnici od Dilaverove kuće krenuše ravno prama carskom Saraju, što je na Zlatnom rogu. Kad su se oni udaljili od Dilaverovo kuće, ovaj zabrinut za sudbinu svoga carskoga

596—600. Da se to što, prije dogodi, penjimo se, da vidimo, gdje je ptica zatvorena *u kajbi*, u krleci. Kajba tal. gabbia. Ta ptica u kajbi je Osman. — *Man*, zaman, uzalud.

601—08. Ova poredba se nalazi i u pjev. IX. 204—08.

Bojnice lete
ter u način poplavice,
ka s obilnijeh voda rijekom
plaho se oreć niz litice,
sve što sreta nosi tijekom.

Tu istu poredbu nalazimo u Ilijadi XI. 492—97.:

῝Ως δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισιν
Χειμάῤῥους κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διός ὄμβρῳ
Πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δὲ τὲ πεύκας
᾿Εσφέρεται . . .
῝Ως ἔφεπε κλονέων πεδίον τοτὲ φαίδιμος Αἴας . . .

gospodara preodjene se u derviša staviv na sebe kožuh s ožicom i tikvicom o pasu, a s drenovim štapom u ruci uputi se iz Carigrada, da pređe preko Bosfora u Malu Aziju i dovede vojsku Anatolaca protiv neposlušnih janjičara. Ali buntovnici su na vrijeme doznali za njegov bijeg, te se Derviš-paša zatrči u potjeru za njim. Derviš ga stiže nedaleko od Carigrada.

Dilaverova smrt.

405 Ko ga upazi, isred tijeka
viknu: „Bježat zaman ti je;
izbliza, a ne izdaleka,
rukam se, a ne nogam bije.

Nu se od straha cijeć privara
410 ne samo u to priobraža',
neg' li u pticu još pritvara',
jur te sablja ma poraža!"

Na prijetenje vrlo ovako
odgovori smion paša;

Nalazimo je u Enejidi (XII. 521—26.):

Velut . . . ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Ruunt per proelia . . .

Imade i drugdje sličnih. Tako Tasso Ger. Lib. I. 75.:

Non è . . . che il lor viaggio arrestar possa:
Così degli altri fiumi il re talvolta,
Quando superbo oltre misura ingrossa,
Sovra le sponde ruinoso scorre,
Nè cosa è mai, che gli si ardisca opporre.

Pa dalje:

Corre innanzi il Soldano . . .
Rapido sì che torbida procella
Da cavernosi monti esce più tarda,
Fiume, ch' arbori insieme e case svella (Ib. IX. 22.).

405—12. *Upazi*, ugleda, spazi:

Vilenik upazi ovoga čoeka i reče mu (V. Npr. 100.).

Isred tijeka, tal. nel corso. — *Cijeć privara*, da prevariš. — *Jur te sablja ma poraža*, prez. za futur. Pjesn. po analogiji tvorbe: pustiti — puštati stvara od poraziti — poražati. Poraziti je ovdje u značenju pogubiti. Veli poslovica: tako me turska sablja ne porazila.

415 „Prida mnom si i prije skako,
i još ćeš, svijes me tva ne ustraša.
Nut' junaka strašna i ohola,
ki proslavit se ište djelom,
na čovjeka sama i gola
420 gdi je došo s vojskom cijelom!"
Tak sred gora, kad iz gaja
vepar divlji van se istira,
čim množ pasa sa svijeh kraja
kruži ga okolo i opstira,
425 smrtno prijeteć vrlijem zubi,
iskreči se vas i hroče,

415—20. *Svijes*, bahatost; *ne ustraša*, od ustrašiti pjesn. pravi gornjom analogijom ustrašati radi sroka. Ljutom ironijom ponosni Dilaver dobacuje Dervišu nejunaštvo. Cijelom vojskom hoće da udari na goloruka čovjeka!

421—32. *Čim*, dok; *smrtno prijeteć*, prijeteći smrt; *vrlijem zubim*, jakim zubima. — *Hroče*, od hrokati ili hrocati, u Dalm. za roktati, veli se o svinji; *krečiti*, u Dalm. lomiti grane, rastvoriti. — *Iskreči se*, rastvori žvale i raširi prve noge. — *Divjak strašivi*, strašni vepar. Ovu poredbu imadu svi veliki pjesnici starine.

Čitamo je u Ilijadi: XIII. 471—77.:

. . . Ὡς ὅτε τις σῦς οὔρεσιν ἀλκὶ πεποιθὼς
Ὥστε μένει κολοσυρτὸν ἐπερχόμενον πολὺν ἀνδρῶν
Χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, φρίσσει δέ τε νῶτον ὕπερθεν
Ὀφθαλμὼ δ' ἄρα οἱ πυρὶ λάμπετον· αὐτὰρ ὀδόντας
Θήγει, ἀλέξασθαι μεμαὼς κύνας ἠδὲ καὶ ἄνδρας·
Ὣς μένεν Ἰδομενεὺς . . .

Još je značajnija ova poredba prvoj slična:

Ὡς δ' ὅτε κάπριον ἀμφὶ κύνες θαλεροί τ' αἰζηοὶ
Σεύωνται, ὁ δέ τ' εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο.
Θήγων λευκὸν ὀδόντα μετὰ γναμπτῇσι γένυσσιν,
Ἀμφὶ δὲ τ' αΐσσονται, ὑπαὶ δέ τε κόμπος ὀδόντων
Γίγνεται, οἱ δὲ . . .
Ὣς . . . (Il. XI. 414—18.).

Čitamo je u Enejidi X. 707—18.:

Velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem piniper annos
Defendit, multosque palus Laurentia, silva
Pastus arundinea . . .
Substitit, infremuitque ferox et inhorruit armos,
Nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus,
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Haud aliter, justae quibus est Mezentius irae,

tim da smjenstvo lovac gubi,
ki ga tjerat najprije poče:
i on se krepko ustavio,
430 i svih čeka; nu nije toga,
ko bi izbliza udrit smio
na divjaka strašivoga.
Proć vezijeru ne smiju tako
kleti carski odmetnici:
435 a on stoji krepko i jako
s drenovicom u desnici.
Svaki golu sablju uzdiže,
svaki prijeku smrt mu žudi:
ali stupit nijedan bliže,
440 za udrit s njim se, ne usudi.
Ali on u to štap drenovi
u obje ruke stište i hvati,
i gdi u skupu vitezovi
najvećem su, tu se obrati.
445 Jakno soko, kad ga sila
jata od ptica stisne odsvudi,

Non ulli est animus stricto concurrere ferro . . .

Kod Tassa za čudo ove poredbe ne nalazimo, ali nalazimo poredbe lovaca sa drugim zvijerima. Tako u VI. 45. prikazuje pjesnik medvjedicu tjeranu od lovaca:

Quale nelle alpestri selve orsa che senta
Duro spiedo nel fianco, in rabbia monta
E contra l' arme se medesma avventa,
E i perigli e la morte audace affronta . . .

440. *Za udrit s njim se*, tal. per battersi con lui, da se s njime bori.

441—43. *Hvati*, mj. uhvati, sgrabi, pa udri, gdje je najgušći skup neprijatelja.

445—56. *Zanosi*, tal. investire, navaljuje. — *Perje sniježi a krv rosi*, fraza secentistička: čupa im perje i ranjava do krvi. Homer poredi Patrokla sa jastrebom brzim, koji svrake i čvorke razagnati znade (XVI. 682.). Ta borba Dilaverova s drenovačom protiv oružanih buntovnika veoma je slična borbi Argantovoj u Tassovu epu. I Argante se bori okovanom drenovačom, bit će kao naš buzdovan. On sam se protivi cijeloj vojsci:

Ei gli stocchi e le mazze, egli dell' aste
E dei corsieri l' impeto sostenta,
E solo par che contra a tutti baste (Ger. Lib. VII. 106.).

*

oštre čaplje, brza krila
iz visina se oreć trudi;
sada ovu teško udara,
450 plaho onu sad zanosi.
ter u isto doba odzgara
perje snježi, a krv rosi:
taki je vidjet vezijer silni,
sjemo tamo skače i lupa,
455 rve udorac grad obilni
mlati, hvista, husa, lupa.
Sablje, štiti, strijele, luci
s krvavijem se daždom ore:
s jednijem štapom samo u ruci,
460 go toliko čovjek more!
Po vezovijeh udri Šeća;
vjerio se ovi bješe odskora,
vjerenici tim se obeća
čestit na dvor doć s odora;
465 ali, ako ga ona uščeka,
nastat će se mrazna i naga;
er po zemlji rana prijeka
u krvi je prostrla ga.
Jak ružica, vila mlada
470 ku u vjenčac bere o zori,
on povenu; na nj san pada,
u vijek mu oči ki zatvori.

453—60. *Rve udorac* . . . padaju udarci iz njegove ruke, kao obilan grad; rve, baca doli. — *Hvista,* udara, *husa,* tuče.

461—68. *Po vezovijeh,* po pasu. — *Tim,* tada. — *Čestit s odora,* u sjajnu odijelu. — *Nastat će se mrazna i naga,* nastati se, načekat će se ozebla i naga čekajući ga, jer je od rane pao na zemlju.

569—72. Kao ruža, koju mlada gospođa bere za vijenac. — *Uvijek,* za uvijek. U XVIII. pj. 433—36. prikazuje smrt Sarajevca Sulimana, pa je poredi s povenućem cvijeća:

Tako mladac, komu zenu
prije na licu cvijet rumeni,
vas u krvi sad povenu
izgubi ures drag ljuveni.

Tu poredbu nalazimo u Enejidi IX. 433—37.:

Još Veliji stuče glavu
i moždani sve mu proli,
475 ki tad streptje, i u krvavu
blatu leže na tle doli,
ter je vidjet jak česvina,
ka u divjoj niknu gori,
silni vihar iz korina
480 kad ju podre i obori.
Tuj izdalek Feras pazi,
i iz šuplja gvožđa tište
zrno ognjeno, da porazi
slavna pašu, tako ište;
485 nu gvozdena cijev razdrije se,
smrtno olovo čim istjera,
ter Jusufu smrt donese,
a ne zgodi Dilavera.
Rodi se ovi u Plovdinu,
491 a s nenadne hude česti,
s tuđa udorca sad poginu
u tuđemu odi mjesti.

Eurijal pada:

Purpureus veluti quum flos succisus aratro
Languescit moriens, lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.

To je izrađeno po Ilijadi VIII. 306—308.

U to se ugledao i Ovidije u Metamorfozama X. 190.:

Ut si quis violas, riguove papavera in horto,
Liliaque infringat, fulvis haerentia virgis;
Marcida demittant subito caput illa gravatum,
nec se sustineant, spectentque cacumina terram;
Sic vultus moriens jacet . . .

Vergilije postavlja ubijena mladića na lomaču:

Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violae seu languentis hyacinthi (XI. 66—68.).

Vidi Odiseja VI. 231.

481—88. Prikazuje neuspjeli pokušaj ubiti Dilavera iz puške. — *Iz šuplja gvožđa,* perifraz. iz puške; *tište,* tjera; *zrno ognjeno,* puščano zrno.

489—96. *U Plovdinu,* u Plovdinu, na Marici. — *Hude česti,* hude sreće. Ovdje pjesnik prikazuje, kako je gorko umrijeti u tuđoj zemlji. Smrt je mnogo manje teška u svojoj domovini među svojima. — *Odi,* ovdje. — *Smrtno,* tal. a morte, pjesnik uvijek prevodi pridjevom ili prislovom smrtan, -smrtno i kad ne odgovara značenju.

Mrući obrnu k nebesime
oči i ruke, da ukaže
495 rodna grada slatko ime,
i izdišući smrtno ih zaže.

Videć Derviš rasap mnogi
od svojijeh od bojnika,
sraman sobom u nalogi
500 s golom sabljom skače i vika:

„Dali je moguć, dali je vrijedan
sad od ruka ovoliko
odrvat se čovjek jedan
harajuć nas ljuto i priko?

505 Ah, našega ruga i smeće!
Tko u vijeke da vjeruje,
zločestvo ovo tamno odveće
pripovijedat ako uščuje?

Na stranu se svak ukloni!
510 Ja sam za svijeh ukazat ću,
od nas dvojice ko je smioni,
i za ubit ga način nać ću".

Vas štap razbijen vezijer tada
meće: učinio s njim je dosta,
515 a sablju i štit s tli popada,
što od pobijenijeh pusto osta.

499. *U nalogi,* nalog, arhajički naloga, hrpa, gomila, množina ljudi.
507. *Zločevstvo ovo,* tal. questo malore, ovu nesreću.
513—24. Cijeli opis dvoboja je sličan dvoboju Arganta i Tancredia. — *Meće,* t. j. na stranu. — *Pusto osta,* zapušteno, ostavljeno. — *Boču,* baoča, balčak. — *Bodezan, -i,* ostrice.

S ovim ulomkom poredi iz Tassa VII. 106—111. I Argante pograbi tuđe oruđe da se brani:

Salta Argante nel mezzo agile e sciolto,
E toglie ad un guerrier ferrata mazza,
E rompendo lo stuol calcato e folto
La rota intorno e si fa larga piazza . .
Egli sol ferma il sasso e mostra il volto,
Nè chi con mani cento e cento braccia
Cinquanta scudi insieme ed altretante
Spade movesse, or piu faria d' Argante.

Lijevu nogu naprijed stavlja,
i njom malo pokleknjiva:
više prsi štit upravlja,
520 glavu uz lakat skuča i skriva;

drugom rukom sablju hvati,
boču uz desno sve koljeno,
a bodezan k srcu obrati
svom zlotvoru nesmiljeno.

525 Uprav stoji Derviš vrli
i otkriveno stegno hrani,
desnu bedru čuvat hrli,
spravan skočit k svakoj strani.

Vrh lijeve se noge uzdrži
530 vas količak vitez bijesni,
a uzdignut lakat drži
britke sablje vrh bodezni.

Tiska jedan proć drugomu
oštra gvožđa bez milosti,
535 i smrt prijeti ovi onomu
sa svom moći i kreposti.

Nu Dilaver veće u smeći
hr'o za udrit preče i jače,
vas na lijevoj se uzdržeći,
540 desnom nogom naprijed skače.

Ali Derviš desnu stranu
hitro uzmače i hteć zgoda,
bodezni odzgar ljutu ranu
u stegno mu taj čas poda.

545 S krvi, koju tad ugleda,
srce uzavre u vezijera
tako, da uz gnjev svoga ijeda
ljuta je zmija bez čemera;

525—36. *Hrani,* čuva. — *Vrh lijeve noge,* drži se na lijevoj nozi.
539—44. Dilaver smeten i nagao, da jače i teže udari, korakne naprijed. — *I hteć zgoda,* tal. volendo il caso, zgoda, slučaj.
545—52. *Ljuta je zmija bez čemera,* bez otrova. U slijedećoj kitici navodi razlog, zašto je bez čemera. Kao što je tiho more, kad guta *plav,* lađu *potopnu,* tal. naufraga, koja je na tomu da potone; kao što je mirno nebo.

tiho je more, kad proždira
550 plav potopnu od valova;
mirno je nebo, kad sve stira
sred vihara i treskova.
Glavu, stegno, ruke, prsi
neprijatelju svak čas ranja
555 pri života svoga svrsi:
nazad se oni sveđ uklanja.
Stiže ga ovi, i udara,
i na nj se ori jakno rijeka,
ka niz goru strmo odzgara
560 krši plahos bijesna tijeka.
Ali opaki sebar njeki,
videć što se Derviš nada,
Dilaveru poda prijeki
smrtni udorac izazada.
565 U zatjelak sjekiricom
on ga udari s jakom silom,
da s krvavijem on čas licom
pade smeten nica tilom.
Svak na nj srne odasvudi
570 s golom sabljom u desnici,

kad posred vihara i trijeskova tjera oblake, *sve stira*, tako da nastaje vedrina . . .
A Tassov Argante videći se okrvavljen pobjesni:

Il fero Argante, *che se stesso mira*
Del proprio sangue suo macchiato e molle,
Con insolito orror freme e sospira,
Di cruccio e di dolor turbato e folle. (VI. 44.).

553—60. *Ranja*, od raniti spomenutom analogijom izvedeno: ranjati. — *Pri životu svoga svrsi*, videći Derviš, da će poginuti. Ovo navaljivanje Dilaverovo na Derviša isporedi sa Tassom: V. 30.:

E con la man, ne l' ira anco maestra,
Mille colpi ver lui drizza e comparte:
Or al petto, or al capo, or alla destra
Tenia ferirlo, or alla manca parte . . .;

561—68. *Sebar*, čovjek lično slobodan, ali pod kmetstvom. Sebar znači čovjeka, koji nije ni vlastelin, ni svećenik, ni rob. Ovdje znači seljak. — *Videć što se Derviš nada*, što on čeka, shvatio je namjeru i želju Derviševu, da navale vojnici na Dilavera prije, nego Dilaver smakne njega.

569—80. *Plešući ga*, gazeći ga. — *Sopiši*, od sopisati, sopiti, izdisati, hropiti. U opisivanju mejdana Gundulić odaje veliko poznavanje viteških bo-

vrh njega je gora od ljudi,
skaču po njem svi kolici.
Vapije Derviš plešući ga:
„Ti, ki uz cara bi najviši,
575 dušu u krvi bljuj i riga',
pod nogami mojim sopiši!"
Nu ne može već ovega
čut Dilaver prihrabreni,
bješe izdaho prije tega,
580 i osto jakno mraz studeni.

Naricanje Begume nad mrtvim Dilaverom.

Ko se uzmnožni vezijer ubi,
časom raznije glas svuda se,
i njegova lijepa ljubi
ču ga, i naga odkrije sva se.
585 Utječući mladoj s lica,
gdje perivoj ljuven bješe,
lijer pribijeli i ružica,
rumene usti problijedješe;

jeva i pravila mačevanja. To se vidi ne samo iz ovoga dvoboja nego još bolje iz onoga, što ga retrospektivno opisuje u ovom istom pjevanju, dvoboja između Dilavera i perzijskog kraljevića za lijepu Begumu.

581—84. *Uzmnožni*, jak, moćan. — *Ču ga*, t. j. glas, *i naga otkrije sva se;* razdrijeti haljine sa sebe bijaše znak velike žalosti.

585—96. U prvoj kitici kaže pjesnik, da je Beguma *ljubi* Dilaverova ublijedila. — *Utječući*, bježeći s lica, koje bješe kao ljuveni perivoj, jer na njemu rastu lijer i ružica, bijaše crveno i bijelo. Druga kitica: oči potamnješe, a čelo se naoblači. Treća veli: rasplete svoje plave kose i njima pokri cvjetne perivoje njedara. Ova treća kitica je pravi secentistički traženi concetto. — *Zlatni prami*: oblak, koji kad se prami spustiše, dadoše dažd obilan, jer su kose obilne, time dažd potopi svjetlost srama, t. j. perivoje cvjetnih prsi. Sram je ovdje onaj dio tijela, zbog kojega se srami, jer je otkriven. Već u IX. pjev. pjesnik govori o bijelim lijerima, o prsima:

U što ovako mlade žene
od ljuvenijeh perivoja
otkrivaju lijere bijele (344—48.).

povodeći se za Tassom (Ger. Lib. XVI. 23.):

Nel bel sen le peregrine rose
Giunse ai nativi gigli e il vel compose.

potamnje joj svijetlijeh oči
590 sunce blago i veselo,
a vedrinu od istoči
naoblači bistro čelo;

skupljen oblak zlatnijeh prama
proli obilne dažde svoje,
595 i potopi svjetlos srama
cvjetnijeh prsi perivoje.

Na srce joj krv utekla,
gdi ju teški jad satira;
ište, žalos da bi izrekla,
600 glas joj bježi, riječ umira.

Najposlije željna sila
stupaj puti, a ne snaga:
van grada se uputila
gospodara vidjet draga.

605 Ne ima obzira mlados svoja
ni ju uspreže da ne srne,
gdi uzrok svoga nepokoja
vrh zemlje je prostrt crne.

Pospješi se i poteži,
610 i dohodi k mjestu tomu,
gdi u krvi mrtav leži,
tko bi život srcu svomu.

Za oči, koje poredi sa suncem; za čelo, koje poredi s istokom i zorom, vidjeli smo dosta primjera i analogija kod drugih pjesnika. Ali nalazimo u Tassu i za kosu metaforâ, kojima je poredi s vodom ili rijekom, kao i naš pjesnik: Ger. Lib. IV. 30.

. . . Il crin disciolto,
Che natura per se *rincrespa in onde.*

597—600. *Satira,* muči, ubija. — *Išṭe žalos da bi izrekla,* htjela bi plakati, ali ne može i u tomu se sastoji največi bol. Tako Danteov conte Ugolino veli:

Io non piangea si dentro impietrai. (Inf. XXXIII. 49.).

Zato i jesu suze melem u velikim bolima duše.

601—04. *Željna sila,* vodi je želja, da vidi svoga dragoga, a ne fizička snaga.

605—08. Mladost, mladenačka stidljivost je ne odvraća od toga, da ne pane na mrtva svoga muža. — *Uzrok svoga nepokoja,* Dilaver, *prostrt je,* tal. è disteso, leži.

Gleda i tim joj muka prika
žestočija vele ishodi,
615 gdi je pod nogam od krvnika,
ko više njih svijeh gospodi.

U nj se krepko zapazila,
svijem je vidjet stanac kami,
bolesti joj mnoge sila
620 ne da iz srca proć suzami.

Tako u plaču čim ne može
izjadati sve pečali,
ćuti muke huđe i gore,
i toliko teže žali.

625 Ali ne ima tej kriposti
uzdržat se skup nemili,
od žalosti, ne od milosti
da ne plače i ne cvili.

Ah, ke prignut ne će želje
630 jedna žena mlada i lijepa!
Ganja ona neprijatelje,
i proć volji im srca cijepa.

Ona u dugo ne zamuknu,
nu da smrtni jad svjedoči,
635 od bolesti joj srce puknu,
potop suza proli iz oči.

Tako glasom žalosnime
uhiti se za pram zlati,
često zovuć drago ime,
650 kliče ovako naricati:

„Ovo li su, slatki brače,
tve zahvale, moje slave?

613—16. Najveća joj je muka, što ga vidi pod nogama Derviša.

617—20. Kad je vidila, kako Derviš gnječi mrtva Dilavera, stane i okameni se. Sila joj neda, da joj boli izidu iz srca u plaču. T. j. ne može plakati.

625—28. Ali ako ona ne može plakati, zato je ganula na plač prisutne, ganula ih je ne od milosti nego od žalosti: ne radi Dilavera, nego radi nje same proplakaše vojnici.

633—36. *Ona u dugo ne zamuknu,* dugo vremena nije zajaukala. Napokon provali smrtni jad, *puknu* joj *srce,* t. j. otvori se, a onda provali u plač.

641. U početku ovoga pjevanja pjesnik pripovijeda, kako je Dilaver na sablji osvojio Begumu iz Perzije. Radi njezine neizrečene ljepote za njom su

Ovo li su, o junače,
tve viteške bojne sprave?
645 Duše moje drag pokoju,
ovako li sad me smete?
Kakav pođe, kakva u boju
oči moje, jaoh, vide te!
Vaj, što gledam? Još ne mogu
650 vjerovati sama sebi,
spomenujuć tvu vlas mnogu,
dobita otprije ka vik ne bi.
Ali što me tužnu vara?
Poznam ljuta cijeć čemera
655 čestitoga slavna cara
namjesnika, Dilavera.
Viđu onoga, ki najprvi
bi gospodar me mladosti,
ogreznuta svega u krvi
660 na tleh ležat bez milosti.
Ah, da proklet čas je oni,
u koji ti mlada omilih,
kad kraljević osta smioni,
a s tobom se ja odilih!
665 Ti na sablji dobi mene,
i života, jaoh, ne štedi
cijeć liposti proslavljene,
ku vas istok negda slijedi,

se jagmili najodličniji mladići. Nju je prosio indijski kralj, nju vladar moškovski, nju je napokon izabrao za svoju kraljević perzijski Hajdar. Za nju je čuo i Dilaver, pa je ugrabi. A kad mu kraljević perzijski žalostan zbog toga poruči, neka se ogledaju na junačkom mejdanu, da vide, čija će ona biti, Dilaver prihvati ponudu i potuče se sa Hajdarom, kojega svlada te Beguma ostade njegova. On ju je ljubio svom dušom, te je njezino ime nosio uvijek povrh čela na čalmi.

642. *Tve zahvale,* tvoj ponos.

651—52. *Spomenujuć,* spominjući *tvu vlas mnogu,* veliku tvoju snagu.

663. *Kad kraljević osta smioni,* kad kraljević perzijski Hajdar predobiven ostade u Perziji, a ja odoh s tobom u tvoju domovinu.

668. *Ku vas istok* . . . za kojom je sav istok hlepio, jer ga je mamila svojom ljepotom k sebi.

cijeć liposti tužne sada
670 i žalosne, jaoh, saviše,
ku sve tmine od zapada
vječnom noći priklopiše.
Nu ako bilo suđeno je,
da se mlada s tobom združim,
675 i da tebe sve dni moje
gospodara moga služim;
što tve ove smrtne rane
ne će i mene sad satrti,
sadružena neka ostane
680 i smrt moja s tvojom smrti?
Ti ne samo ma jedina
slatka ljubav sveđ si bio,
nu i drag ćaćko, duša istina,
i od srdašca bolji dio;
685 bez tebe sam bez života
i bez dobar svijeh ostala;
udovica i sirota
podušena u dno pala.
Nu ti, momu gospodaru
690 koji zada smrtnu ranu,
zašto sta on svomu caru
vjeran vitez na obranu,
ah, gani se, jaoh, ako si
čovjek od puti, a ne stijena;
695 osvetio si se, dobio si:
neprijatelja ti evo ubijena!
Daj dopusti mješte dara
ovi jedan tužnoj meni:
vrh krvava tijela odzgara
700 stavit kami na nj studeni.
To li ukopna ima jama
branit mom se ljubovniku,

689. Iza pohvala pokojniku obraća se na Dervišagu. — *Sta,* ostade vjeran.

699—700. *Vrh krvava tijela ozgara* . . . dopusti, da ga ukopam i postavim mu kao svakom pravovjernom muslimanu kamen povrh glave.

701—04. *To li* . . . ako li se imade njemu uskratiti pogreb, ukopna jama, te ga hoćeš prepustiti psima i zvijerima.

ubi i mene: s glavom sama
pod tvu sablju idem priku.
705 S ovijeh noga, ke ti grlim,
ja se ne ću otkinuti,
što mojim jadim neumrlim
ne budeš se prije ganuti.

Oružanijem protiv silam
710 pravo je, da se ti oprijećeš,
i da kopjim, sabljam, strilam
neprijatelje sve posiječeš;

nu protiva jedne žene
poniženstvu i nevolji
715 nije razlog, neg' smiljenje
da ukažeš želje u volji.

Ja ne molim tvu dobrotu,
da mom vojnu život prosti,
nije on veće u životu,
720 dijelio mu se duh iz·kosti;

milos samo ja jedinu
pitam ti ovu: da nemilo
ne proždiru i raskinu
psi njegovo mrtvo tilo."

Derviš aga odbija njezinu molbu, jer od toga, što će Dilaverovo tijelo biti od pasa razderano, on ne će osjetiti nikakove muke, od pogreba ona ne će imati nikakove utjehe, a on hoće, da se njegova osveta ispuni.

Dok se to zbivalo izvan Carigrada, začuv Osman za sve, što se dogodilo, pobježe u stan Sinan paše, odatle posla vojsci jednoga od vezira i Kizlar agu, ne bi li je odvratio od zla gorega. Vojska uhvati oba poslanika pa ih smakne, ali ne utaži svoga bijesa. Krenu naprijed, da nađu Mustafu. Neki carski dvoranin, Šaban, otkri vojsci, gdje Mustafa stanuje. Nekaleko carskog zvjerinjaka, što ga pjesnik potanko opisuje, u jednoj jami —

707—08. *Što,* prije nego što se budeš ganuo.

713—16. Protiv poniženja i nevolje jedne žene nije razlog (tal. non v' è ragione) da se opreš, nego da pokažeš *smiljenje,* sućut, u srcu nad njezinom željom.

pjesnikova invencija — stajaše živ ukopan Mustafa. Spustiše Dauta s drugom dvojicom na konopu u tu jamu i nađoše Mustafu blijeda, suha bez snage i riječi. Izvukoše ga iz te jame, okrijepiše i jelom i pilom, pa ga odvedoše u srednji mečet i postaviše na carski divan. Uto se uhvatio mrak, pa Osman pozva k sebi Huseina i s njim ode k Aliji agi, glavi janjičara, koji je stajao u kući žalostan, što ne mogaše ukrotiti buntovnike. Car posla tu dvojicu buntovnicima, da ih mire i da uklone skrajnu pogibao. Nu bijaše već prekasno. Ta dvojica bjehu od bjesnika smaknuta jedan za drugim. Glave njihove i glave Kizlarage i Dilavera natakoše na koplja, a tjelesa im baciše za hranu psima. Glave na kopljima nataknute staviše pred Bajazetovu džamiju. Osman u kući Alijinoj čeka na uspjeh poslanstva. Uto vojska nenadano navali na tu kuću, uhvati Osmana i odvede ga k Mustafi na sud. Oko Mustafe se okupila nova vlada sa Daut-pašom na čelu.

PJEVANJE DVADESETO.

Osmanova smrt.

Mustafa po nagovoru svojih vezira i dostojanstvenika odredi, da Osmana odvedu u Jedi-kulu, u tvrdu tamnicu carigradsku. Dovedoše vojnici koščato staro kljuse i na nj postaviše Osmana gologlava u kratkoj haljinici: pravo ruglo. Onda se upute prama Jedi-kuli noseći pred njim na kopljima glave njegovih vjernih. Putem Osman nabraja velike zasluge svoje kuće za vjeru i za slavu carstva, zaklinje vojnike uspomenom svojih starih, moli, obećaje, eda se smiluju njegovoj mladosti. I mnogi bjehu ganuti na njegove riječi. Kad su ga doveli u kulu, Bog zna, što bi se bilo dogodilo, da nije doletio Daut-paša na konju i viknuo pratiocima:

zapovijed je carska taka,
da se ovi pas udavi.

Nu nitko se nije micao, a Osman zaklinjaše vojnike, da mu poštede život. Tada Daut-paša dobaci mahramu jednom crncu, koji je ovi Osmanu oko vrata i stade ga njom gušiti. Baci ga na zemlju stade mu koljenom na prsi pa nešto mahramom nešto koljenom, tako ga je dugo davio, dok ga nije udavio.

365 Pod nogami roba svoga
Umrije ovako car od svijeta,
i pod noge ispod noga
ukopa se prešno opetâ;
ere od istijeh, s kijeh poginu,
370 bez carske se vrže časti
u očin mečet, pod očinu
lijevu nogu u grob tmasti.
Oholos se ljudska mnoga
u' ovi način pleše i tlači,
375 ka čovjeka umrloga
s Bogom penje i jednači.

Na koncu pjesnik dugom apostrofom pokazuje u ovom događaju, kako su se sve odredbe za uzdržavanje carske moći okrenule protiv samog cara Osmana. Iz toga zaključuje, da su turskomu carstvu dani odbrojeni.

Nestalnost sreće.

Ah, gdje ti su, care Osmane,
bojni konji, s kijem u slavi
na poljačke ravne strane
60 lanjsko ljeto ti se otpravi,
kad mlađahan put Dunaja
jezdeć vjetar pritjecaše,

365—72. Isti dan, kad Osman bi zadavljen, pokopaše ga. Takav je običaj kod muslimana, da mrtvo tijelo ne stoji na odru, nego da se odmah ukapa. — *I pod noge izpod noga,* t. j. dignut ispod noga, *opet* bi pokopan pod noge, ili na dno nogu očevih. — *Prešno,* od tal. pressa, hitnja, žurba: prešan ti si ko i pop u Pljevnici Dposl. 100. — *S kijeh poginu,* mj. od kojih poginu. — *U očin,* mj. u očev. — *Mečet,* bogomolja. U džamijama nije bilo dopušteno ukopavati mrtvace, ali jest u bogomoljama. Ahmet I., otac Osmanov, bio je ukopan u turbetu blizu glasovite Ahmedije, ili Ahmetove džamije. Tu su mu ukopali i sina.

373—76. Ovom kiticom počinje pjesnik refleksije na Osmanovu smrt te proriče pad turskoga carstva. — *S Bogom penje,* mj. diže. Peti, penjem, penjati:

Od' ovamo, Todore vezire,
ruke vezi, a noge mu *penji.* V. Npj. I. 538.

61—4. *Vjetar pritjecaše,* od preteći pretjecati; silnoj vojsci, koja nije imala broja ni kraja, nebrojena i nedogledna ti *suncem sjaše,* poredba u instr.

ter bez broja i bez kraja
silnoj vojsci suncem sjaše?
65 Gdje su ruha tva bogata
s raskošnijem napravami,
kijeh izveze vrhu zlata
bijeli biser, dragi kami?
Gdi je carska sablja iz ruka,
70 vedro urešen s kom se gleda?
Gdje li posluh verna puka,
komu ti sam zapovijeda?
Gdje su časti, gdje su hvale,
s kijeh si dosad slavan bio?
75 Sve li ti su časom pale?
Svak li te je ostavio?
Ah, ovako sreća vrti
u okolo kolo svoje!
Car, narodi svi prostrti
80 pod nogami komu stoje,
car, riječ koga jedna sama
za zakon je svemu istoku,
sred raskošnijeh vedrijeh hrama
ki sto svijem je na visoku,
85 koga želji koga misli
svijet vas kolik bješe tijesan,
sluge ga su svoje stisli,
od roba je svoga splesan,

67—68. *Kijeh izveze,* koja je ruha izvezao povrh zlata biser i dragi kamen. Ovaj aktiv je u duhu tal. mj. ruha izvezena na zlatu biserom i dragim kamenjem.

70. *Vedro urešen s kom se gleda.* Sablja, kojom ti bješe vedro ukrašen, *gleda se,* tal. tu ti vedevi serenamente ornato.

77—84. Pjesnik se povraća na glavnu moralnu misao svoje pjesni: na nestalnost sreće, o kojoj pjeva u uvodu. Car, kojemu stojahu *prostrti* pod nogami svi narodi, kojega samo jedna riječ bijaše zakon cijelomu istoku, koji je stanovao u veoma visoku *hramu* (palači) posred raskošnih i vedrih drugih *hramova,* palača; aluzija na naslov visoke kapije.

pače očito u prikoru,
90 da se u krug mao zatvori,
vođen za svu muku goru
prije neredno neg' se umori.

Naučite ljudi oholi,
ki živete bez pripasti,
95 da nije tvrđe krepke toli,
ka ne može časom pasti.

I ako ovo nosi brime
carom, kijeh svak klanja i štuje,
što čekate vi, kijeh ime
100 na svijetu se jedva čuje?

89—92. *U prikoru,* in opprobrium, da se zatvori u malen uzak prostor, *krug,* prije nego će zakonito, nepravo *(neredno)* biti umoren. Za veću njegovu sramotu i ruglo vođen je po gradu u tamnicu.

93—96. *Bez pripasti,* bez straha, bezbrižno. Nije tako jake tvrđave, koja ne može *časom,* za jedan čas, pasti.

97—100. *Kijeh svak klanja,* kojima se svak klanja, tal. cui ognuno adora, venera. Ako se to događa carevima, što ne će drugim smrtnicima? Nu drugi smrtnici mogu u tomu biti bezbrižniji od careva, jer sam pjesnik reče, da je od izdajstva i zasjeda ograđena glava u cara, a to se ne može reći za one ljude, „kijeh ime na svijetu se jedva čuje". Padaju nisko oni, koji lete visoko. Za svakoga je sreća nestalna, svak se imade bojati njezine prevare, ali najviše oni, koji stoje visoko, jer:

U visocijeh gora vrhe
najprije ognjeni trijes udari

Tako se pjesnik povratio onamo, odakle je započeo svoju pjesan. Dokazao je nestalnost sreće i moći na svijetu, ako se ona ne upire o Boga i njegovu providnost.

Uvod.

I. Gundulić i njegov „Osman". Život, odgoj i naobrazba u isusovačkoj školi; utjecaj klasika latinskih i grčkih. Tasso i „Oslobođeni Jeruzolim"; Stanje Hrvatske za Gundulića. Svrha „Osmana". Krnj-epos. Izdanja. Kompozicija „Osmana" ili „Osmanovo" pitanje. Elementi u „Osmanu": narodni, klasični i talijanski secentistički.

II. Jezične osebine u „Osmanu".

Kratice citiranih djela:

D p o s l.: Poslov., na svijet izdao Gjuro Daničić, Zagreb, 1871.

V. k o v.: V. Stefanović-Karadžić: Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona. Beč 1849.

V. N p j e s.: Narodne pjesme, skupio ih i na svijet izdao Vuk Stefan. Karadžić knjige I. II. III. i IV. Beč 1841—62. Knjiga V. Beč 1865.

V. N p r i p.: Srpske narodne pripovjetke skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić II. izdanje Beč 1870.

Ostali su citati posve razumljivi.

20 Din